

Knihovna univ. pivl.
Dr. KARLA LAŠOVKY

11-D-273

Jaroslav Vozka

LITVA

KLÍČ K SITUACI VE VÝCHODNÍ EVROPĚ

Předmluva od poslance
Ing. Jaromíra Nečase

1933

Otto Girgal, Praha

Koupí od	
Darem od	<i>M. Hanušková</i>
v za Kčs
inv. č.:	<i>34.654</i>
Sign.	

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND
Č. inv.: <i>0.1104</i>

LITVA
klíč k situaci ve
východní Evropě

Památce univ. prof. dr. J. Zubatého,
jenž svými pracemi o litevštině bu-
dil u nás zájem o tuto zemi a jemuž
smrt znemožnila spolupráci na kul-
turní části této knihy.

ÚVODNÍ SLOVO.

Naše veřejnost potřebuje nutně dobrých a populárních informací o zahraničních otázkách. V hospodářských, kulturních a vnitropolitických věcech máme dostatek, někde dokonce přebytek literatury. Zahraniční problémy jsou však průměrnému českému čtenáři málo známy. V denním našem tisku nezaujímají rovněž tolik místa, kolik by jim příslušelo podle jejich důležitosti. Je to do jisté míry vysvětlitelno tím, že zahraniční politiku dělal až do roku 1918 v bývalé rakouskouherské monarchii císařský dvůr a šlechta; i německý a maďarský lid byl z praktického provádění zahraniční politiky téměř vyloučen, slovanské a jiné národy bývalé monarchie pak docela. Projevy v bývalém vídeňském parlamentě a v delegacích byly jen rázu formálního a měly cenu platonickou.

Proto připadá naší republice, stejně jako všem t. zv. nástupnickým státům, velký úkol budovat zahraniční politiku a tvořit pak její tradici.

Zde nestačí jen spoléhání na stát, vládu a zahraničního ministra, zde nutno dohánět státy se starou zahraniční tradicí, upoutávat pozornost obyvatelstva k důležitým zahraničním otázkám, živit tento zájem a systematicky pečovat o důkladné a při tom popu-

lární informace a vzdělávání obyvatelstva v zahraničních věcech.

Spisovateli Vozkovi náleží zásluha, že se chápe iniciativně a věcně práce na tomto velkém a zanedbávaném úseku. V krátké době dvou let vydává tři knížky z oboru zahraniční politiky. Obrací věcně a populárně zájem k otázkám revisionistickým a pak k problémům východním: polským a litevským. Při soustavnosti práce není pochyby, že za těmito dvěma státy budou následovat i druzí naši sousedé na nejbližším východě.

Knížka o Litvě, již dnes Vozka předkládá, byla napsána s velkou láskou a dokonalou znalostí problému. V Litvě zajímají se živě o naši republiku a snaží se o navázání co nejhlubších a vzájemných styků hospodářských i kulturních. Oba státy žily až do nedávna pod cizí vládou a jsou dnes zeměpisně v postavení velmi exponovaném; Litva jako t. zv. nárazníkový stát mezi Německem, Polskem a S. S. S. R., Československo v sousedství Německa, Maďarska a Rakouska. V obou státech našli se proto lidé, kteří instinktivně vytušili příbuznost zájmů i nebezpečí a kteří se proto snaží bez ohledu na oddělenost obou zemí o vzájemné poznání a o navázání a rozšíření styků obou států.

Litva sama je dnes při své poloze opravdu důležitým klíčem ve východní Evropě. Její význam v baltickém bloku i ve vztazích k sousedům německým, sovětským a polským je v knize dobře vystižen. Není vyloučeno, že může dojít prakticky k situacím, kdy i Litva a Č. S. R. se dostane do bližšího součinnosti, jak již ukázala Masarykova akce za války, kdy ve Philadelfii narýso-

ván byl blok středo- a východoevropských středních a malých národů, začínající u baltických států a táhnoucí se přes Polsko, země nynější Malé Dohody až k Řecku.

Čechoslovákům musí být Litva velmi sympatická z řady důvodů: Těžce trpěla po staletí — jako náš stát — pod cizím jhem a s velkým úsilím se nyní snaží o vybudování vlastního státu a o udržení a upevnění jeho. Mladičkový stát musil za nejtěžších poválečných poměrů, kdy mnoho statků bylo vyčerpáno a zničeno, bojovat na několika frontách proti nepřátelům, kteří usilovali o jeho samostatnost.

Svědčí o životaschopnosti Litvy a o znamenitých vlastnostech jejích obyvatel, že se podařilo všechna nebezpečí překonat a že tu stojí dnes Litva před světovou veřejností jako stát zkonsolidovaný, snažící se úsilovně o hospodářské a kulturní povznesení svého lidu a pracující k udržení svobody a pořádku v své zemi.

I tu nevelkou zeměpisnou vzdálenost Litvy a Československa je třeba překonávat vzájemným poznáváním, rozšiřováním a upevnováním styků a ustavičným poukazováním na společné zájmy na mezinárodním poli.

Ing. Jaromír Nečas, poslanec N. S.

ÚVOD.

V Světové válce vzaly za své dvě velmoci, založené na politickém a hospodářském útlaku národnostních menšin, Rakousko-Uhersko a carské Rusko. Z jejich troskek vyvstalo sedm nových států, z nichž čtyři v pobaltském okraji bývalého Ruska. Nejjižnějším z těchto pobaltských republik je Litva, obývaná od nepaměti Litevci.

Litva leží mezi 50°53'5" a 56°27' severní šířky a 20°57'5" a 26°26' východní délky. Tudíž o něco severněji než Vých. Prusy, s nimiž má podobné přírodní poměry, s nimiž po staletí tvořila jediný státní útvar. Hraničí na severu s Lotyšskem (570 km), na jihu s Polskem (prozatímní administrační čára 525 km) a jihozápadě s Německem (272 km). Západní hranici Litvy tvoří v délce 90 km Baltské moře. Měří 55.670 km², s Vilenskem asi 83.000 km². Velikostí stojí na 22. místě mezi evropskými státy. Rozlohou je větší než Dánsko, Holandsko a Švýcarsko. Počtem obyvatel Litva stojí na 24. místě mezi evropskými státy. Dne 31. prosince 1932 žilo v Litvě 2.421.777 obyvatel, z čehož 80·6% bylo litevské národnosti.

Zeměpisně je vlastně Litva pokračováním ruské tabule, neboť převládá tu většinou mírně zvlněná nížina, nedosahující nikde 250 m nad hladinou mořskou. Toliko na le-

vém, jihozápadním břehu řeky Němenu (litevsky Nemunas), na západě v okolí Telšiai, na severovýchodě u Zarasai a na jihovýchodě v okresích Trakai a Alytus se setkáváme s nevysokými pahorky.

Povrch litevské krajiny není jednotvárný. Střídají se zde údolí, roviny s vyvýšeninami, úrodná pole s vřesovišti, lesy s pískovcovými skalami a louky se zahradami. Nejvíce zpestřují Litvu bohaté a hluboké hvozdy s malebnými jezírky. Vskutku krásný je pohled na širošířé lány, jimiž se vinou jako stříbrné nitě litevské řeky. A uprostřed polí, mezi lesy a vřesovišti leží malebné litevské domky a vesničky, spojené silnicemi, zbudovanými z pískovcových kvádrů. Pobřeží mořské je lemováno, zvláště v Malé Litvě, vysokými, písčítými dunami, jejich půvab zpestřují borovicové háje.

Litva je bohatá v o d s t v e m, jehož zdrojem jsou hlavně západní dešťová mračna, vanoucí od Baltu a hojně zavlažující celou zemi. Litevským Nilem je Němen (Nemunas), dlouhý 972 km (na území Litvy 429 km). Pramení se na jih od Vilna. Prodlírá se malebným údolím, které svou krásou připomíná údolí středního Rýna; v častých zákrutách blíží se ke Kaunasu a Tylži a v Malé Litvě se vlévá do Baltu. Němen odvodňuje svými přítoky, z nichž nejvýznamnější je Nerys (Vilija) 510 km dlouhý, většinu území litevského. Je důležitou komunikační drahou. Z 1305 ha jezírek litevských větších než 2 ha většina je roztroušena ve vyvýšenině na pravém břehu Němenu. Největší z nich je Dusios v okrese Alytus, nejpozoruhodnějším jezero Trakai s 11 ostrůvky. Na jed-

nom z nich se vypíná zřícenina starobylého hradu z doby velkého knížete Keštuta..

Z rostlinných společenství jsou nejčetnější lesy, pokrývající téměř 19% veškeré půdy litevské. Vedle nich, vřesovišť a morén, jsou v Litvě hojné tak zv. »zarostlé louky«. Jsou to pastviny více méně porostlé křovinami, s velmi bídnou travou. V Litvě je také hojně lučin.

Podnebí v různých částech Litvy je odlišné. Na pobřeží převládá klidné přímořské, v nitru země vnitrozemské, s letními vedry a zimními mrazy. Průměrná roční teplota je +6,5° C. V červenci teplota obsahuje 18,3° C, v nejstudenějším měsíci lednu se snižuje průměrně až na -4,8° C. Spršky dosahují za rok 590—610 cm. V letních měsících vanou ze severovýchodu deštivé větry, v zimě převážně jihozápadní.

Přímořská místa příznivou klimatickou polohou byly předurčeny pro vznik věhlasných lázní (Palanga, Nida, Juodkrantė), vyhledávaných cizinci. Právem o nich napsal Wilhelm von Humboldt, že Kurská kosa je tak pozoruhodná, že směle může býti srovnávána s Itálií neb se Španělskem.

*

Litevci tvoří asi 0,5% veškerého obyvatelstva evropského. Většina obyvatelstva je národnosti litevské. Z národnostních menšin jsou nejčetnější Židé (7,1%), pak Němci (4,1%), Poláci (3,1%) a Rusové (2,4%). Na 1000 mužů připadá v Litvě 1098 žen. Nejhuštěji jsou obydleny západní a jihozápadní části Litvy. Průměrně na 1 km připadá 39 obyvatel. Od roku 1923 porodnost vzrůstá.

Rovněž tak počet uzavřených manželství. (1928 65.945 porodů, 35.698 úmrtí, přírůstek na 1000 obyvatel 13·2).

Před válkou mnoho Litevců emigrovalo do ciziny, zvláště Spojených států amerických. Američtí Litevci, kulturně vysoce vyspělí, za Světové války velmi intenzivně se účastnili boje za osvobození svého národa. Po válce vystěhovalecký proud do Ameriky poněkud ochabl, v letech 1926—29 opět zesílil. Od té doby stále vystěhovalectví klesá. Průměrně z Litvy se stěhuje 9.000 osob, z nichž značná část do různých částí Velké Británie a Jižní Ameriky.

Velká část obyvatel Litvy se hlásí ke katolickému (80·5%), 7·3% k židovskému náboženství, 9·5% k protestantismu.

Největší část obyvatelstva se živí zemědělstvím. V průmyslových podnicích a řemeslných dílnách je zaměstnáno jen 6·4% obyvatelstva, obchodem, průmyslem a dopravou se živí 3·6% všeho obyvatelstva, ve službách státních neb obecních je zaměstnáno 3·2% všeho obyvatelstva.

Většina obyvatelstva Litvy žije na venkově, ve vesnicích namnoze rozlehlých, skládajících se z osamělých dvorců (76·7%). Z měst největším je prozatímní hlavní město Kaunas (31. prosince 1932 101.065 obyvatel). Z ostatních měst zasluhuje zmínky Klaipeda (37.277 obyvatel), Šiauliai (23.561 ob.), Panevėžys (20.774), Ukmergė (11.451 obyvatel) a Marijampole (10.047 obyvatel).

Poněvadž hlavní město Litvy Vilno (litevsky Vilnius) bylo násilně odtrženo od Litvy, sídlem vlády a ústředních úřadů je prozatímně Kaunas, který se nalézá v středu ze-

ANTANAS SMETONA,

president Litevské republiky.

Nar. 1874, organisátor vilenského sněmu 1905, za války předseda Státní rady; 1919–1920 a od 1926 hlava státu.

JUOZAS TUBĖLIS,

litevský ministerský předseda.

Nar. 1882, 1918-19 ministr zemědělství, od 1927 min. financí,
od 1929 též min. předseda.

mě, při soutoku Němenu s Nėrisem (Vilija). Kaunas, dříve město provinciální, neustále vzrůstá. V poslední době bylo obohaceno o četné výstavné budovy, jako university, opery, Litevské banky. Přes Němen byly postaveny dva velké mosty a v městě zavedena moderní kanalisace. André Bossin tvrdí, »že i když Litvě se jednou dostane zpět litevského Vilna, Kaunas zůstane velmi důležitým hospodářským centrem«.

*

Litva se prohlásila samostatným státem 16. února 1918. Úplné státní nezávislosti dosáhla však teprve po vojenské porážce Německa. Podle ústavy, přijaté ústavodárným shromážděním 1. srpna 1922, Litva je demokratickou republikou, v jejíž čele stojí prezident a jejím vrcholným orgánem zákonodárným je sněm. Tato první ústava byla však nahrazena ústavou prohlášenou prezidentem republiky Antanasem Smetonou 15. května 1928. Tato ústava sice vstoupila v platnost v den vyhlášení, než musí být ratifikována národem ve lhůtě do 10 let. Podle ní je Litva demokratickou nezávislou republikou, s hlavním městem Vilnem. Zákonodárná moc náleží jednokomorovému sněmu, skládajícímu se ze 78 poslanců, volených voliči bez rozdílu pohlaví staršími než 24 let. Pasivní právo volební mají 30letí. Sněm je volen na základě všeobecného rovného, přímého hlasovacího práva na pět let. Sněm mimo jiné též volí presidenta republiky, jehož funkční období trvá 7 let. V případě nemoci, odcestování neb resignace je dočasně zastupován ministerským předsedou. Ústava při-

znává národu zákonodárnému iniciativu. Jestliže 25.000 voličů podepíše návrh zákona, sněm je povinen o něm jednat. Tato ústava na rozdíl od předešlé rozšiřuje značně pravomoc presidenta republiky, jenž má právo v době, kdy nezasedá sněm, vydávati zákony, uzavírati smlouvy atd.

*

Dobytí státní nezávislosti litevské je výslednicí několikadesátiletého úsilí politicky utiskovaného národa. Již po ruské revoluci 1905, na sněmu zástupců litevského národa ve Vilně, jemuž předsedal dr. Jonas Basanavičius, byla požadována pro Litvu autonomie. Za Světové války pracovali Litevci doma i za hranicemi pro vytvoření vlastního litevského státu. Státoprávní propagandu v Litvě, okupované a vykořisťované německými vojenskými oddíly, řídil Antanas Smetona. Mnozí Litevci, zejména američtí, vykupovali sympatie dohodových států pro vytvoření nezávislé Litvy krví a životy na západních bojištích. Zvláště v posledních letech válečných litevská zahraniční akce velmi úzce spolupracovala s československým zahraničním odbojem. T. G. Masaryk v »Světové revoluci« vzpomíná svých styků s vůdcem amerických Litevců, dr. J. Šliupasem.

Když Wilson mezi podmínky uzavření míru pojal též reorganizaci Evropy na podkladě práva národů za své sebeurčení, dostalo se hnutí za litevskou nezávislost mohutné mravní opory a vzpruhy. Německo se musilo navzdly smířiti s tím, že nebude moci Litvu anektovati.

Dne 16. února 1918 prohlášena byla Tarybou, představitelkou litevského národa, státní nezávislost Litvy. Vilno bylo ustanoveno hlavním a sídelním městem. Německá vláda sice uznala nezávislost Litvy, avšak pokoušela se o to, aby Litva byla připoutána hospodářsky a politicky k Německu, při nejmenším asi tak jako Polsko, »obnovené« proklamací Viléma II. a Františka Josefa již r. 1916. Než vojenská porážka Německa zmařila tyto záměry.

11. listopadu 1918 byla ve Vilně ustavena první litevská vláda s prof. Voldemarasem v čele a dne 4. dubna 1919 byl zvolen předseda Taryby Antanas Smetona po prvé hlavou státu. Zájmy státu a celého národa si vyžádaly, aby v první vládě byly zastoupeny všechny strany. Litevská vláda vedla akci za své uznání, zejména velmocmi, musila odrážeti nájezdy bolševiků na státní nezávislost Litvy, čeliti řádění zbytků okupačních oddílů německých, jež setrvaly ještě v zemi, paralysovat propagandu Poláků, usilujících o odpoutání Vilenska od Litvy a o připojení Litvy k Polsku. Mnoho energie si vyžádala hospodářská restaurace země, těžce postižená válkou a zanedbávaná stáletou politickou porobou.

Těmito úkoly se zaměstnávalo všech 13 vlád různého koaličního složení, jež do roku 1926 se v Litvě vystřídalo. Ústavodárné shromáždění, zvolené 15. května 1920 (ze 112 poslanců bylo křesť. demokratů 59, lidovců [nár. soc.] 29, soc. demokratů 14, zástupců židovské menšiny 6, Poláků 1), skončilo své práce na ústavě 1. srpna 1922, načež se konaly 12. listopadu t. r. volby do sněmu. Ten-

tokrát se volilo jen 80 poslanců. Nejvíce mandátů získal Selský svaz, jádro příští národně socialistické strany (16 m.), po nich křesť. demokraté (15 m.), agráři získali 12, Federace práce 11, rovněž tolik sociální demokraté (11), nacionalisté a komunisté po 5, židé 3 a Poláci 2. Krátce na to byl A. Stulginskis zvolen prezidentem republiky. Tento první sněm byl však předčasně 13. března 1923 rozpuštěn a v nových volbách se zvětšila mandátová država agráři (o 2), Židů (o 3), Poláků (o 2). Tentokrát byli zvoleni do sněmu 2 Němci a 1 Rus. Sociální demokraté pozbyli dvou mandátů a křesťanští demokraté jeden a to ve prospěch křesťansko-sociální Federace práce.

Od června 1924 v Litvě byly u vesla strany pravice. Při nových volbách do sněmu 8. května 1926 však nastal znatelný přesun doleva (z 85 poslanců bylo zvoleno 22 lidovců [nár. socialistů], 15 soc. demokratů, 14 křesť. dem., 12 agráři, 3 nacionalisté, 5 zástupců Federace práce, 3 Židé, 4 Poláci, 1 Němec, 5 zástupců Klaipedy, 2 zástupci strany selské). V důsledku toho byl zvolen K. Grinius, předák nár. soc., prezidentem republiky a vůdce téže strany Slezevičius vytvořil koaliční vládu, opírající se v sněmu též o sociální demokracii a národnostní menšiny.

Nedlouho potom, co byla uzavřena s SSSR přátelská smlouva, 17. prosince 1926 pravcoví důstojníci obsadili parlament, donutili kabinet Slezevičiusův k demisi a dopomohli za pomoci křesťanských demokratů a agráři prof. Voldemarasovi k moci. Týž den Voldemaras vyzval presidenta Grinius, aby resignoval na svůj úřad. Grinius druhé-

ho dne vyhověl tomuto vyzvání, když se mu dostalo ujištění, že ústava bude zachována.

Prezidentem republiky byl zvolen po druhé velmi populární Antanas Smetona, jenž stojí v čele litevského státu posud. Faktickou moc si však osvojil prof. Voldemaras, který řídil vnitřní i zahraniční politiku až do svého pádu r. 1929. Sněm, v němž byla početná oposice, nebyl dosti dělný, zvláště, když došlo k napětí mezi národní stranou a stranami agrární a křesťansko-demokratickou. Dne 12. dubna 1927 prezident republiky rozpustil sněm, aniž ustanovil termín nových voleb. Tím bylo zahájeno období vlády bez parlamentu, jež není posud skončeno.

V květnu 1927 byli donuceni ministři křesťansko-demokratičtí a agrární resignovati a jejich resorty byly obsazeny odborníky, politickými přáteli prof. Voldemarase. Takto rekonstruovaná vláda vyhlásila neúprosný boj proti komunismu a proti iredentismu, řízenému poslancem Plečkaitisem z Vilna. Vláda odpověděla na teroristické akce bolševických emigrantů vyhlášením výjimečného stavu, jenž si vyžádal za obět několik životů těchto teroristů a iredentistů.

Než na podzim 1929 došlo k osobním rozporům mezi prof. Voldemarasem a předáky nacionalistické strany. Jejím důsledkem byla demise vlády Voldemarasovy, jež prezidentem Smetonou byla přijata. Novou vládu sestavil dosavadní ministr financí, dnešní vůdce nacionalistické strany, Juozas Tubelis. Vedením ministerstva zahraničních věcí byl pověřen dosavadní generální tajemník

ministerstva zahraničních věcí a vyslanec v Praze, dr. Dovas Zaunius. Politice této vlády se podařilo v době krátké zmírniti vnitropolitické napětí a získati si důvěru v zahraničí. Sociální demokracii, vehnané těsně před pádem Voldemarasovým do illegality, stejně jako ostatním státotvorným stranám opozičním, byla dána možnost organizačně se rozvíjeti. Z mnohých symptomů lze soudit, že Litva v době dohledné se vrátí zcela k parlamentnímu režimu. Vláda energicky v začátku potlačila hnutí extrémních nacionalistů, tak zv. Železného vlka, jež chtělo státním převratem dopomoci prof. Voldemarasovi opět k diktátorské moci. Jak vidíme z hospodářského přehledu, litevská vláda věnuje největší pozornost řešení naléhavých hospodářských problémů. V tomto směru je její úsilí korunováno úspěchem.

*

LITVA — KLÍČ K SITUACI VE VÝCHODNÍ EVROPĚ.

Po Světové válce vznikly na severovýchodním okraji bývalého Ruska tři nové státy, lemující pomoří Baltického moře: Litva, Lotyšsko a Estonsko. Třebas tyto republiky jsou rozlohou vesměs skrovné, přece svou zeměpisnou polohou mají mimořádný význam mezinárodně-politický. S jejich existencí se počítá v evropské velmocenské politice.

Tato důležitost převážně souvisí s jejich sousedstvím se Svazem sovětských socialistických republik a s existencí mezinárodního komunismu, který posud považuje vzplanutí sociální revoluce v střední a západní Evropě za otázku více méně krátkého času.

Po porážce ústředních mocností ve Světové válce Dohodové velmoci, zvláště Francie a Anglie, měly především zájem na tom, aby v Pobaltí byla vytvořena protisovětská hradba s Polskem v čele, která by dokonale isolovala sovětské Rusko od poraženého Německa, která by znemožňovala mocenský výboj ruského bolševictví do střed. Evropy.

Když však nebezpečí vzplanutí bolševické revoluce v evropských státech pominulo a pokus o expansi bolševiků na západ se roztránil o uhájení státní nezávislosti pobaltských států, Dohodové velmoci kompenso-

valy částečně strategický zájem o pobaltské státy zvýšeným zájmem hospodářským. Západoevropské státy našly v baltickém moři trhy pro své vývozní výrobky a zároveň levná nákupišť plodin a surovin. V pobaltských státech zakotvily hospodářsky ještě před obnovením svých obchodních styků se sovětským Ruskem a částečně vytlačily z trhů těchto republik německý export, odedávna tu dominující. Kapitálový příliv z Dohodových států do Pobaltí, nezbytný především k znovuvýrobě těchto krajů, těžce postižených Světovou válkou a poválečnými ozbrojenými konflikty se sověty, utužil zájmovou vzájemnost.

Z pobaltských republik má největší mezinárodně-politickou důležitost republika, položená nejdále na západ, Litva. Tento stát, o něco větší než Čechy a Morava dohromady, leží totiž uprostřed zájmové sféry tří evropských velmocí: Svazu sovětských socialistických republik, Polska a Německa. První dvě velmoci od počátku obnovení litevského státu se pokoušely o politické ovládnutí této země, která se zdá jakýmsi klíčem k mocenské situaci ve východní Evropě.

Těsně po skončení Světové války ruští bolševici zahájili nástup proti Litvě a ostatním pobaltským státům. Prohlášením sovětských republik pobaltských, zcela podle vzoru Gruzie, Armenska neb Maďarska, mělo být rozšířeno teritoriálně sovětské Rusko, aby mělo větší podíl na Baltickém moři.

Není nepravděpodobné, že kdyby se zdářily tyto záměry, zlepšily by se neobyčejně vyhlídky ruských bolševiků na přenesení

sociální revoluce do střední a snad i do západní Evropy. Avšak tyto záměry ztroskotaly o vojenskou obranu těchto pobaltských států, které v těch dobách za podpory Dohodových velmocí vypialy všechny své síly, aby uhájily proti sovětům těžko nabytou státní nezávislost.

Potom se počala projevovati zřejměji expanse Polska k Baltickému moři. Polsko, po válce značně rozšířené územně Dohodovými velmocmi, bylo zárukou, že bude paralysovati nebezpečí eventuálního tlaku sovětů na západ a že podstatně zmenší nebezpečí z možné aliance německo-ruské. Veliká územní rozloha Polska, zahrnující i kraje běloruské a ukrajinské, činila nutným, aby mu byl zaručen přístup k moři. Stalo se tak vytvořením t. zv. Polského koridoru, kterým však byl vražen jakoby klín do těla Německa, oddělující Východní Prusy od ostatní říše. Vedlo to k napiatému poměru mezi Polskem a Německem, které nepřestává dokazovat Evropě a celému světu, že se s Polským koridorem nemůže nikdy smířit. Polsko si bylo vědomo nebezpečí, které mu v budoucnu hrozí se strany Německa, a mezi prostředky, jak tomuto nebezpečí čeliti, nalézáme myšlenku získati Východní Prusy, respektive učiniti z něho svobodné území a státoprávně upravití jeho poměr k Polsku podle analogie svobodného města Gdanska, a na druhém místě myšlenku posílití a upevnití posici Polska vytvořením politické unie polsko-litevské.

Již za Světové války polská propaganda v Dohodových státech se pokoušela získati vlivné dohodové kruhy pro poslední koncep-

ci. Požadovala vytvoření Polsky v historických hranicích, asi v rozsahu před prvním jejím dělením. Dovolávajíc se Lublinské unie, vázající Litvu k Polsku na několik staletí unii zprvu personální, později quasireální, reklamovala pro obnovenou Polsku též Litvu. Litevci, pracující v Dohodových státech pro obnovení litevské státní nezávislosti, paralysovali úspěchy této polské propagandy.

Po Světové válce Dohodové velmoci, třeba stály vždy víc na straně Polska než Litvy, nemohly zcela nerespektovati práva Litevců na státní nezávislost. Živelný odpor litevského národa proti včlenění Litvy do rámce polské říše znemožnil uskutečnění cílů polského nacionálního tábora. Přímé sousedství Litvy se sovětským Ruskem bylo nicméně přerušeno, když generál Želigowski obsadil Vilensko, s hlavním městem Vilnem.

Německo již před válkou projevovalo hospodářský tlak směrem do území dnešní Litvy. Tento tlak byl jednou složkou výslednice imperialistické expanse, označované heslem »Drang nach dem Osten«. Tato expanse vyvrcholila za Světové války, kdy území dnešní Litvy bylo obsazeno německým vojskem. Tehdy německé vládnoucí kruhy pomýšlely na včlenění litevského území v rámec německé říše. Vítězství Dohody zastavilo hospodářské a politické pronikání Německa do Litvy.

Po válce Německo poměrně nejméně ohrožovalo existenci Litvy. Ne však ze sympatií k litevskému národu, nýbrž jedině proto, že jeho pozornost byla upoutána na jiné problémy. Třebas Litva a Německo mají velmi

živé styky obchodní mezi sebou a jejich mezistátní poměr byl zcela korektní, přece mezi litevským a německým národem existují třetí plochy. Litevci těžce nesou, že k území obnovené Litvy nebyly připojeny některé východopruské kraje, obývané od pradávna obyvatelstvem litevského původu a národnosti. Němci se nemohou smířiti s připojením Klaipedska k Litvě. Revisionistické tendence Němců též částečně zneklidňují Litevce.

Jak vidíme, poměr Litvy k jejím dvěma mocnějším sousedům není právě nejvýhodnější, třebaže poměr německo-litevský je neporovnatelně lepší než poměr litevsko-polský. Styky s třetí velmocí východoevropskou, SSSR., je od uzavření smlouvy o neútočení mezi oběma státy dne 28. září 1926 přátelský. Vřelé styky má Litva se státy skandinávskými a s Finskem, dobré a čilé hospodářské styky zejména s Anglií.

Poměr Litvy k sousednímu Lotyšsku jest určován jednak etnografickou příbuzností, jednak, stejně jako poměr Litvy k Estonsku, společnými zájmy, které vyplývají z jejich společné geografické polohy. Výrazem těchto společných zájmů jsou tendence pro utvoření Dohody baltských států.

Existují dvě koncepce užší politické a hospodářské kooperace pobaltských republik. Jedna počítá se seskupením Litvy, Lotyšska, Estonska, Finska a Polska, druhá z této Baltské dohody vylučuje Polsko a část, též Finsko. O uskutečnění první koncepce mělo zvláště těsně po Světové válce největší zájem Polsko, neboť takováto aliance států byla by účinnou protivahou Svazu sovětských

socialistických republik. Realisace této Baltské dohody prakticky ztroskotala již vypuknutím polsko-litevského sporu o Vilensko. Litva od puče gen. Żeligowského odmítala účast na poradách pobaltských států, jichž se účastnilo též Polsko. Překážkou uskutečnění této Dohody bylo též dočasné ochladnutí styků litevsko-lotyšských, na němž největší podíl měla obratná polská diplomacie, které se podařilo přesvědčiti značnou část veřejného mínění lotyšského a estonského, že sblížení lotyšsko-polské a estonsko-polské je životní nezbytností těchto států, chtějí-li se ubrániti sovětskému imperialismu.

Když sovětské Rusko pod vlivem tíže socialistické výstavby SSSR. počalo měnit radikálně svou zahraniční politiku evropskou, zlepšily se též jeho politické a hospodářské vztahy k pobaltským státům. Lotyšsko a Estonsko seznaly, že nebezpečí jejich politického a hospodářského pohlcení sovětským Ruskem není aktuální, a akceptovaly jeho návrh na uzavření paktu o neútočení.

Současně s touto změnou nazírání se počaly v těchto pobaltských státech zeslabovati polonofilské a zesilovat snahy o živější kooperaci Lotyšska a Estonska s Litvou, snahy o uskutečnění druhé koncepce Baltské dohody.

Projekt Baltské dohody je dost podobný projektu hospodářské kooperace podunajských států. Nemá již vyložené politický charakter, jako po válce, kdy existenci pobaltských států ohrožovalo sovětské Rusko. Programem baltských států je především čeliti anarchii, způsobené současnou krizí hospodářskou, odstranění překážek obchodních styků mezi

těmito pobaltskými státy. Nevýhodou projektu Balt. dohody proti projektu Podunajské konfederace je homogenní hospodářský ráz těchto států. To je též jednou příčinou, proč uskutečnění Baltské dohody posud příliš nepokročilo. Jedinými kroky k němu jsou sjednání celní unie mezi Lotyšskem a Estonskem a pak uzavření obchodních smluv litevsko-lotyšské a estonsko-litevské, častější společný postup na mezinárodních poradách (na příkl. při volbě zástupce Finska do Rady Společnosti národů).

Politicky důležitým činitelem ve východoevropské politice se může Balt. dohoda státi teprve po smírném vyřešení sporu polsko-litevského o Vilensko. Pro to však nejsou prozatím příznivé podmínky.

*

Litevská republika je dnes jednotkou, s níž se musí počítat v evropské politice a hospodářství. Musí se s ní počítat nejen proto, že její stanovisko a v případě vyřešení sporu o Vilensko i stanovisko uskutečněné Baltské dohody bude rozhodujícím činitelem při budoucích pokusech o pozměnění mocenského status quo ve východní Evropě, k čemuž jsou tu objektivní podmínky, nýbrž především proto, že Litva je životaschopný státní a hospodářský organismus.

Litva za necelých patnáct let své obnovené existence, plné zápasů, obranných bojů a vytrvalé práce, prokázala nepochybně své právo na život. Litva za tu krátkou dobu se zkonsolidovala nejen politicky, nýbrž i hospodářsky.

Povážíme-li jen, že národní probuzení Litevců se zpozdílo téměř o celé století proti probuzení českého národa, uvědomíme-li si, že Litva politicky žije vlastně jen teprve od ruské revoluce r. 1905, že Světová válka zasáhla mnohem rušivěji do struktury hospodářské produkce Litvy, než které jiné země východoevropské, že za ní Litva byla zprvu válečným bojištěm, pak územím, vydaným na pospas německé okupaci, vykorisťující tuto zemi v nejvíce možném dosahu, že porážkou ústředních mocností v Světové válce neustalo válečné běsnění na litevských nívách, že od Litvy byla odtržena ústřední její část — Vilensko — a připomeneme-li si výsledky, jež vykazuje úsilí Litevců jak v oblasti kulturního neb hospodářského podnikání, musíme konstatovati, že její konsolidační proces probíhal přímo v závratné rychlosti, že si vyžádal mnoho energie a sebezapření, které mohl vyvinouti jen národ tak životaschopný, jakým je národ litevský.

Před patnácti lety litevské hospodářství bylo v úplném rozvratu. Půda, hlavní zdroj obživy a základ národního bohatství, byla ještě převážně v rukou velkostatkářů, kteří, až na malé výjimky, necítili politicky a národně s litevským lidem, a jejichž hospodářská politika vedla k nebyvalé pauperisaci širokých lidových mas, z nichž nejuvědomělejší elita zachraňovala se existenčně v dobrovolné emigraci. Tito velkostatkáři byli slepými nástroji vládnoucích režimů: do Světové války carismu, který používal jich k násilnému porušování, za Světové války prusácké soldatesky.

Když se Litva zbavila německé nadvlády,

postrádala zcela téměř všech prostředků k uhájení své hospodářské existence. Neměla k dispozici dosti komunikačních prostředků, které by přispěly k rychlé likvidaci bídy vyhladovělého litevského obyvatelstva. Silnice byly zcela zničené, nebylo lokomotiv a vagonů. Obydli, do nichž se vraceli demobilisovaní vojáci, zajatci, byla zcela zpustošena, nebylo dosti potahů k obdělávání půdy. Obchodní styky s cizinou byly chabé, měna litevská ohrožena německou inflací. V téže době litevská vláda musila budovati svou armádu, odrážeti vojenské nápiry, ať se strany Poláků nebo se strany bolševiků, a vésti nerovný boj o Vilensko.

Jen opravdu národní a odpovědnou politikou vnitřní se dosáhlo v Litvě politické konsolidace. V období poválečného sociálního neklidu, kdy bolševismus vzdouval v Německu své revoluční vlny, litevský lid byl proti šířící se bolševické epidemii imunisován částečně tím, že včas byl ukojen jeho hlad po půdě provedením dalekosáhlé pozemkové reformy. Jí byla vytvořena silná střední vrstva litevských zemědělců, která smýšlí protikomunisticky. Litevské vládě se podařilo vyřešiti uspokojivě otázku národnostní a získati pro své cíle zahraničně-politické spontánní souhlas běloruské a židovské menšiny, které mají v současné Litvě zaručen svobodný rozvoj kulturní a národnostní. Obnovená Litva ubránila se tak zmatkům, které plodí národnostní třenice.

*

Vnitřní stabilita Litvy má též značný podíl na uspokojivé bilanci zahraniční politiki-

ky litevské, třebas se mezi její pasiva posud počítá nevyřešený spor o Vilensko. Litva se nikdy nevzdala nároků na toto území. Svých práv na Vilensko hájila Litva neústupně a sebevědomě s houževnatostí, jaká v seválečné Evropě nemá téměř příkladu.

Nelze nepřiznat, že nekompromisní obhajoba litevských nároků na Vilensko se stala za cenu dočasných, avšak pro tuto pobaltskou republiku citelných ztrát hospodářských a za cenu mezinárodní izolace. Mezi Litvou a Polskem není od puče generála Želigowského ani diplomatických ani hospodářských a dopravních styků.

Nevyřešený spor polsko-litevský o Vilensko vrhá též stín na celé hospodářství východní Evropy. Vilensko má totiž neobyčejný význam komunikační. Je přirozenou komunikační tepnou mezi západní a východní Evropou. Je nejkratší spojkou mezi převážně průmyslovým Německem a převážně posud zemědělským Ruskem.

Dnešní Litva a její lid touží, aby mohla žít jako životaschopný člen v rodině evropských národů, v míru se svými sousedy, aby se nemusila obávat, že litevský národ bude opět pod cizím jhem. Litevci nanejvýš touží, aby Litva mohla být »strážcem němenského kraje« a »oporou rovnováhy mezi národy slovanskými a germánskými stejně jako zájmů pobaltských krajů. Litva by tu mohla hrát úlohu nejužitečnější zvláště neutralisováním národních a kulturních bojů této oblasti, v níž jsou Litevci, Poláci, Bělorusové, Židé a jiní národové. Litva sama musí býti reorganisována na podkladě federali-

DOVAS ZAUNIUS,

litevský ministr zahr. věcí (od 1929).

Nar. 1892. - 1920 první diplom. zástupce v Rize, 1926-32 vyslanec v Praze, pak gen. tajemník min. zahr. věcí, od 1928 zástupce Litvy u Společnosti národů.

JONAS AUKŠTUOLIS,

litevský vyslanec v Praze (od 1932).
Nar. 1885. Od 1919 diplom. zástupce Litvy v skandinávských státech, pak v Holandsku,
v Pobaltských státech. Přítel Československa.

stickém, aby co nejvíce jejich občanů mohlo požívatí výhod svobody a pořádku». (Dr. Kazys Pakštas v spise Baltijos valstybiu politinė geografija [Kaunas, 1929, str. 53].)

Litevci si dobře uvědomují, že nebylo rozvážné, aby otázka vilenská byla řešena způsobem, který by zneprátilil Polsko a Litvu na nedozírnou dobu. To by bylo velmi vážnou překážkou, aby se splnilo nejvroucnější přání dnešních Litevců: mezinárodně zaručená neutralita Litevské republiky. Litva je si vědoma své mezinárodní důležitosti, plynoucí z její polohy mezi Německem, Polskem a Svazem sovětských socialistických republik, avšak nepomýšlí vůbec na to, aby hrála nějakou významnou úlohu v zahraniční politice. Její ambice jsou skromnější: litevský lid si přeje žítí v míru ve vlastním státě, v němž by se cítily spokojenými také ostatní národnostní menšiny, aby Litva byla jakýmsi východoevropským Švýcarskem.

*

PROBLÉM KOOPERACE BALTSKÝCH STÁTŮ.

Ve všech třech pobaltských státech, v Litvě, v Lotyšsku a v Estonsku, se projevují snahy po užší kooperaci těchto tří republik, jež mají velmi mnoho stejných zájmů, a to kulturních, politických a hospodářských. Velmi brzy po prohlášení státní nezávislosti těchto republik se stala aktuální jejich spolupráce na poli vojenském, když sovětské Rusko se pokusilo o ovládnutí těchto strategicky důležitých krajů.

O vánocích 1918 bolševické oddíly vtrhly současně do Estonska a Lotyšska. Na počátku ledna 1919 byla napadena Litva. Lotyšská vláda byla nucena přesídliti dočasně do Liepavy (Libavy), litevská z Vilna do Kaunasu. Nápor bolševiků se zprvu nesetkal s větším odporem, neboť německé vojsko, které až do příměří 11. listopadu 1918 bylo pánem v Litvě i v Lotyšsku, evakovalo z větší části toto území, třebaš to bylo proti podmínkám příměří, diktovaným maršálem Fochem. Ústup Němců se stal dříve, než obě vlády mohly položit základ k vlastním armádám, nežli se mohli vrátit do vlasti vojáci litevské a lotyšské národnosti, bojující po boku Dohody. Litevské i lotyšské vládě se podařilo až v dubnu 1919 zdolat bolševickou expansi.

Po zažehnání jednoho nebezpečí se vyskytlo v Pobaltí druhé a neméně vážné. Do Lotyšska byl vyslán německý generál von der Goltz, aby tu vytvořil armádu z německých posádek ještě tu zbylých a z protibolševicky smýšlejícího obyvatelstva, s nímž měl ohroziti Petrohrad a tím přispěti k oddálení podepsání mírové smlouvy Versailleské. Von Goltzovi se podařilo získati lotyšského básníka a politika A. Niedru, aby státním převratem v Liepavě se zmocnil vlády. V té době došlo k vojenské kooperaci estonské a lotyšské armády, jimž se za vedení plukovníka Zemitanše podařilo u Cesis 22. června 1919 porazit oddíly Goltzovy. Goltz na nátlak Spojenců musil opustit zemi, avšak posádky německé tu zůstaly, zvláště v Kuronsku.

Velení jejich přejal 2. září 1919 z Berlína příšlý bývalý carský důstojník Avalov-Ber-

mond, který byl exponentem snah německých a ruských monarchistů, majících v programu povaliti carský režim a znovuzřídití jednotné a nedělitelné Rusko v bývalých hranicích. Jeho záměry podporovaly bělogvardějské oddíly Keller-Urusovovy a Vyr-goličovy. Pokus o vojenské ovládnutí Lotyšska a Litvy bílými armádami ztroskotál. V Lotyšsku byla moc Němců definitivně zlomena samými Lotyši, vedenými generálem Balodisem, v Litvě litevskými oddíly, vedenými francouzským generálem Niessellem.

Uprostřed těchto útoků na státní samostatnost baltských států z podnětu litevského vyslance v Rize Šaulyse předčasně zesnulý lotyšský ministr zahraničních věcí Z. A. Meierovicz svolal 10. září 1919 konferenci zástupců Litvy, Lotyšska a Estonska, která se později konala v Talinně, též za účasti Finska. Hlavním předmětem těchto porad byla obrana pobaltských států proti sovětskému a německému imperialismu.

Na této poradě bylo usneseno, aby byl podrobněji projednán plán politické a vojenské spolupráce na konferenci v Helsinkách v lednu 1920. Avšak tento projekt se neuskutečnil, neboť mezitím se podařilo obratně polské diplomacii vnést svár mezi Litvu a Lotyšsko. L. Natkevičius tvrdí v své knize o poměru polsko-litevském, že »v jedné chvíli Poláci našeptávali Litevcům, že jsou ochotni přiznati Litvě Vilno s jistou částí Letgalie s Daugavpilssem (Dvinskem). Tehdy namlouvali, že se nezávislost Lotyšska brzy zhroutí a že si Litva musí zajistiti přístav Liepavu. Potom Poláci přesvědčili Lotyšsko, že Litva

má v úmyslu zmocnit se Daugavpilsu a Liepavy.«*)

Tah polské diplomacie se zdařil. Vřelé styky Litevců a Lotyšů, etnograficky příbuzných, ochladly a do mezistátních styků byl vržen stín vzájemné nedůvěry. Lotyšská pravice počala plaidovati pro přátelství polsko-lotyšské, k čemuž napomáhala značně vojenská pomoc polská proti bolševikům v lednu 1920. Jen lotyšská sociální demokracie měla i nadále rezervované stanovisko, které se stalo kritickým, když byl v Polsku nastolen diktátorský a protisocialistický režim Piłsudského a když navazovány byly užší hospodářské styky Lotyšska s SSSR.

Vojenská obranná smlouva lotyšsko-polská si vynutila, aby k poradám o problémech baltských států bylo přizváno též Polsko. Avšak mezitím polský generál Żeligowski obsadil Vilensko a od toho okamžiku Litva odmítla, aby její zástupci seděli se zástupci Polska »za jedním stolem«. Tím vznikla největší překážka uskutečnění Pobaltské dohody.

Nejen v Lotyšsku, nýbrž též v Estonsku pak sílila polonofilská orientace zahraniční politiky. Lze si to vysvětliti obavou před možným napadením se strany sovětského Ruska, které odolalo útokům bělogvardějské intervence a včas NEPem se uchránilo od hospodářské katastrofy. Obrat v bilanční křivce SSSR. znepokojil vážně tyto okrajové státy, které se obávaly, že jejich existence bude ohrožena ruským hospodářským impe-

*) Aspect politique et juridique du differend polono-lithuanien, 1932, str. 255.

rialismem. Proto z konference Lotyšska, Estonska a Polska, konané ve dnech 3. až 17. března 1922, vzešla smlouva o politické dohodě, jež však některými státy nebyla ratifikována. (Finský sněm dokonce odmítl pod vlivem Anglie ratifikaci.)

O vznik »Velké baltské dohody« měl největší zájem lotyšský státník M. Meierovicz, který navrhoval na konferenci baltských států, konané 21. srpna 1920 v Buduri, též za účasti zástupců Ukrajiny a Bílé Rusi, četné konvence o arbitráži, vytvoření nejvyšší hospodářské rady, sjednocení měny. Tento program byl příliš rozsáhlý, aby mohl býti uskutečněn.

Pak se zmenšením obav ze sovětského Ruska ztrácejí na průbojnosti polské snahy o vojenská a politická seskupení pobaltských států. Myšlenka užšího spjetí pobaltských států se projevuje jen v oblasti hospodářské a kulturní kooperace, v společném postupu v některých otázkách Společnosti národů. Tak předmětem konference, konané v Helsinkách r. 1923, již se Litva účastnila jen jako pozorovatel, byla toliko otázka zlepšení hospodářských styků mezi pobaltskými státy.

V roce 1925 se konala poslední porada pobaltských států — za neúčasti Litvy — při příležitosti zasedání Společnosti národů. Rozdily v názoru na taktiku, zvláště mezi Finskem, které mezinárodně se více přimykalo k bloku států skandinávských, a Polskem, byly značné. Politickému sjednocení pobaltských států překážel nejvíce nevyřešený spor polsko-litevský (o jeho kompromisní vyřešení se pokoušela marně lotyšská

diplomacie) a pak lepší se poměr pobaltských států se sovětským Ruskem. Nejen Litva, ale i Lotyšsko a Estonsko shledávaly, že by pro jejich osud mohlo být katastrofální, kdyby se slepě přimkly k Polsku a k jeho spojenci Rumunsku, které měly víc třech ploch se sovětským Ruskem než ony. Na tuto změnu orientace nezůstalo bez vlivu, že jejich zájem o Anglii byl větší než zájem o Francii. Anglie, která stála na svém tradičním principu o politické rovnováze, nerada viděla, když politickou aliancí Polska s pobaltskými státy vzrůstaly ve východní Evropě mocenské posice Francie. Proto její úvěrová politika ráda vycházela těmto státům vstříc v jejich finančních potřebách a zakotvovala tu hospodářsky (má primát v litevském vývozu).

Reakcí na polské záměry v Pobaltí byla částečně změna orientace litevské zahraniční politiky k SSSR. Napomáhal tomu i vývoj vnitropolitický v Litvě. Z voleb v květnu 1926 vyšla vítězně levice. Litva uzavřela se SSSR smlouvu o neútočení, zaregistrovanou v sekretariátě Společnosti národů 4. března 1927. Tato smlouva je průlomem do politické protisovětské bašty, kterou měla být Dohoda pobaltských států, v níž by Polsko jako evropská velmoc protisovětsky orientovaná měla mít vůdčí postavení.

Příprava k socialistické výstavbě přiměla sověty, aby pozměnily podstatně směr své zahraniční politiky. Vycházejíce z předpokladu, že zdar pětiletky bude nejpřesvědčivějším dokladem životnosti komunismu, vyhýbaly se všem válečným konfliktům se sousedy, neboť každá válka by byla podko-

pe mpod jejich »pětiletku«. Litvinov již od převzetí vedení sovětské zahraniční politiky chápal se každé příležitosti, aby dokázal, že sovětům jde především o mír, kdežto kapitalistickým státům o válku, a to především proti SSSR. Proto se též Litvinov účastnil četných mezinárodních konferencí, zvláště sjednávání Kelloggova paktu a porad o odzbrojení. Sověty sledovaly při tom nejen agitační cíle komunismu, nýbrž se též snažily získat okrajové státy pobaltské pro zlepšení obchodních a politických styků s SSSR.

Po Litvě se podařilo SSSR. pro uzavření smlouvy o neútočení získat Lotyšsko. Když pravicevý socialista Skujenieks utvořil v Lotyšsku vládu levice a středu za účasti sociální demokracie lotyšské, uzavření paktu o neútočení předcházela pro Lotyšsko výhodná smlouva obchodní (26. října 1927). Tehdy ministr zahraničních věcí, příslušník sociální demokracie, Cielenš, vystoupil s myšlenkou východoevropského Locarna, z něhož by bylo však vyloučeno Polsko, garantovaného velmocmi.

Ze závislosti na Polsku nejnesnadněji se vymaňovalo Estonsko, které ještě roku 1929 dokumentovalo své přátelství s Polskem zájezdem hlavy státu min. předsedy M. Strandmanna do Polska. Zastavení se ve Vilně vyvolalo velké rozladění v kruzích litevských a vedlo k dočasnému ochlazení dosud neustále vřelého poměru litevsko-estonského.

Až teprve loni došlo k uzavření paktu o neútočení mezi SSSR. s jedné a Lotyšskem a Estonskem (ovšem odděleně) s druhé strany. Při těchto jednáních Lotyšsko a Estonsko se

řídily jediné vlastními zájmy, téměř bez ohledu na Polsko, které taktéž uzavřelo se sověty pakt o neútočení o něco později, ovšem za okolností zcela jiných.

Za tohoto stavu věcí ve východní Evropě vytvoření Baltské dohody jakožto obranného spolku proti SSSR. nemá valného významu. Třebas baltické státy postupují občas při projednávání různých politických otázek v Společnosti národů jednotně, nelze to ještě považovati za přípravu k zřízení Baltské dohody. Nanejvýš lze mluvit o sblížení Estonska, Litvy a Lotyšska v oboru hospodářském. Toto sblížení jest však převážně jen reakcí na světovou hospodářskou krizi, pokusem o zmírnění jejích následků.

Oživení vzájemných hospodářských styků sleduje celní unie mezi Estonskem a Lotyšskem z 5. dubna 1927, dále obchodní smlouvy lotyšsko-litevská a estonsko-lotyšská, uzavřené loňského roku. Praktické výsledky těchto snah jsou dosud velmi malé, neboť rozvoji obchodních mezistátních styků překáží nevyřešený spor o Vilensko. Ladas Natkevičius v své knize o poměru Polska a Litvy napsal, že »bezpochyby rozřešení otázky vilenské by mohlo v budoucnu učiniti aktuálním mezibaltskou spolupráci na poli politickém a hospodářském. Vilno, které je významným železničním uzlem drah: Královce-Vilno-Moskva, Vilno-Baranowicze-Oděsa, je povoláno, aby se stalo zároveň poutem mezi baltskými státy a druhem pacifického mostu mezi východní a západní Evropou. Rozřešení vilenské otázky bude korunováno úspěchem v Locarnu východní Evropy, jímž bezpečnost států baltických by byla zaručena

nejen Společností národů a Kelloggovým paktem, nýbrž též velkými státy sousedními«.

Není zcela vyloučeno, že v dohledné době dojde k užší politické spolupráci pobaltských států. Vnitropolitický převrat v Německu oživil též německý imperialismus, známý pod heslem »Drang nach Osten«, nebezpečný pro existenci Litvy. Německý revisionismus reklamuje totiž pro sebe mimo Polský koridor též Klaipedsko, před deseti lety rozhodnutím Konference velvyslanců připojené k Litvě. Klaipeda má však pro Litvu obdobný význam jako Koridor pro Polsko. Dnešní Litva má životní zájem na tom, aby Klaipeda byla součástí jejího státu, neboť tímto jediným moderním přístavem Litva udržuje hospodářské styky s cizinou.

Třebas německá vláda udržuje korektní styky s litevskou, na což kladl důraz německý vyslanec v Kaunasu v své nedávné nástupní audienci, přece v poslední době vzájemné vztahy polit. se značně zhoršily. Litevská veřejnost sleduje s obavami něm. revisionistickou propagandu a odsuzuje persekuci litevské menšiny ve Východních Prusích za Hitlerova režimu. Brachiální ztýrání litevského národního buditele a básníka W. Vidunase a pokus o atentát na litevského konsula v Tylži utvrdily litevské veřejné mínění, že Litva nemůže od »probouzejících se Germánů« nic dobrého očekávat.

Výrazem zneklidnění litevské veřejnosti je přetřásání otázky, zdali je Litva dostatečně zabezpečena proti hakenkrajcerské výbojnosti, otázka užší kooperace států. V po-

slední době i v části polského a skandinávského tisku se vyskytly hlasy pro vytvoření protiněmecké bašty v tomto koutě Evropy. V švédském parlamentě vůdce sociálních demokratů Lindhagen dokonce podal návrh, aby byl vytvořen Svaz baltských států, včetně Švédska a Norska, který by byl dostatečnou zárukou proti německé rozpínavosti. Litevský tisk se však choval k návrhům tohoto druhu dost rezervovaně, neboť je jisté, že vznik Baltského svazu, bez účasti Litvy nemyslitelného, vyžaduje především rozřešení sporu o Vilensko. Demokratické strany ve Švédsku, Norsku a Dánsku (taktéž ohroženém německou revisionistickou propagandou), v Estonsku a zejména v Lotyšsku otevřeně plaidují pro dohodu Kaunasu a Varšavy. Otázky smíru Litvy a Polska se též dotkl letos na jaře prezident lotyšský ve vstupní audienci nového polského vyslance v Rize. Taktéž anglická diplomacie má zájem, aby Litva upravila přátelštěji svůj poměr k ostatním pobaltským státům. Sleduje však tím poněkud jiné zájmy než demokratické strany pobaltských států. Zájem Anglie na vznik Svazu pobaltských států je jen výrazem jejího úsilí o zachování mocenské rovnováhy v tomto cípu Evropy. Dnes je téměř jisté, že užší kooperace pobaltských států není již hudbou daleké budoucnosti. Avšak je pravděpodobné, že tato Dohoda nebude již nástrojem polského imperialismu a nebude mít výlučně protisovětský charakter. Jejím hlavním cílem bude společným postupem dosáhnouti bezpečné obrany proti německé rozpínavosti a v konečné etapě dosáhnouti mezinárodního uznání jejich neutrality, pra-

covati k hospodářskému rozmachu těchto států a k zvětšení blahobytu národů a národností, žijících v baltském pomoří.

*

VILENSKO — ŽIVOTNÍ ZÁJEM LITVY.

I.

Trochu historie.

Uplynulo téměř patnáct let od závěrečného zasedání mírové konference, od likvidace Světové války. Jejimi rozhodnutími jistě bylo odstraněno mnoha zla a bezpráví. Mnoho dalekosáhlých problémů bylo vyřešeno v zájmu spravedlnosti. Než mnoho sporných otázek zůstalo nerozřešeno a mnohé z nich vzbuzují vážné obavy o udržení míru v budoucnu. Poměrně nejvíce nejistoty jest nakupeno ve východní Evropě. Posud otevřený jest problém besarabský, dotýkající se životních zájmů SSSR a Rumunska. Předmětem všeobecného mezinárodně politického zájmu jest otázka východních hranic Německa, jež zdá se býti osou, kolem níž se točí mezinárodní politika Evropy. Rovněž neméně závažný jest spor Litvy s Polskem o Vilensko, spor, který jest životním problémem jedné ze sporných stran.

Vilenský problém, kterým se chceme důkladněji obírat v této studii, jest zvláště ožehavý, neboť jest příčinou trvale napiatého, ne-li nepřátelského poměru dvou států po tolik staletí tak úzce spoutaných mnohostí společných zájmů. Mezi Litvou a Polskem není nejen oficiálních, nýbrž i hospodář-

ských a komunikačních styků. Obě země jako by byly od sebe odděleny čínskou zdí.

Vilno hrálo od nepamětných dob významnou roli v dějinách litevského národa a státu. Jeho dějinný význam byl podmíněn velmi příznivou polohou. Leží totiž na obchodní cestě, známé již starověkým kupcům římským, řeckým a normanským, vedoucí od Černého moře na sever do Skandinávie. Mimo to byla důležitým spojovacím bodem mezi východem a západem Evropy.

Na místě dnešního Vilna stávala již v X. století po Kr. norská osada zvaná Velnis, o níž se zmiňují islandský cestovatel Snorro Sturlesonn a mnozí ruští kronikáři. Než teprve za vlády velikého knížete Gedimina byl tu jím 1322 založen hrad, kolem něhož vzrostlo město, které se stalo záhy hlavním městem celého státu. V XIV. století byl ve Vilně vystavěn na místě Gediminoва dřevěného hradu hrad kamenný. V údobí křesťanisce pohanských Litevců Vilno se stalo ohniskem tohoto úsilí litevských velikých knížat. Na místě pohanského chrámu, zasvěcenému nejvyššímu bohu Perkunovi, byla vystavěna nynější vilenská katedrála, na místě chrámu bohyně lásky Mildy chrám sv. Petra a Pavla, na místě litevského Baccha Raguta dnešní pravoslavný chrám Pjatickaja, jinde chrám sv. Jana.

Na počátku XVI. století bylo město opevněno mohutnými hradbami, jejichž zbytky se dochovaly ještě do minulého století. Na doby mocenského rozkvětu Litvy upomínají dosti četné stavby, zejména gotický katedrální chrám sv. Kazimíra a barokový chrám sv. Kateřiny.

Vilno jakožto sídlo litevských panovníků se přirozeně stalo též duchovním a politickým střediskem celého národa. Vilno prožívalo s litevským národem období rozmachu za vlády Gediminovy a Vytautovy, těžce na jeho vývoj dolehla doba největšího úpadku Litvy za polské a ruské poroby. Ve Vilně se soustřeďovaly v minulém století snahy obrozenecké, ve Vilně započal a odtud byl řízen boj za znovudobytí státní samostatnosti, nabývající reálných forem za první ruské revoluce v roce 1905.

Není tudíž divu, že na sklonku Světové války, když byla prohlášena samostatnost Litvy, dne 16. února 1918, že již se to stalo v tomto městě a že již v této deklaraci bylo Vilno výslovně označeno za hlavní město Litvy. Ve Vilně sídlila představitelka vůle litevského národa Taryba (Státní rada), jež pokládala základy k litevskému státu, Litevské republiky.

Netrvalo však ani rok, co Vilno bylo po prvé na čas odtrženo od svého státu. V předvečer tříkrálový 1919 ruští bolševici podnikli útok na existenci Litvy a za částečné pomoci německé soldatesky, setrvavší ještě v zemi, zmocnili se Vilna, v němž se pokusili, ovšem s nezdarem, o prohlášení republiky rad. Než již 20. dubna 1919 musili evakuovati Vilno, kterého se zmocnili Poláci, v jejichž moci Vilno zůstalo až do 15. června 1920.

Toto obsazení Vilenska nepřekvapilo. Poláci již za Světové války se nikterak netajili touhou ovládnouti Vilno a jeho okolí. Vůdce polské propagandy v dohodových státech, Dmowski, požadoval utvoření Polska, jež by zahrnovalo i celou Litvu. Samozřejmě, že ty-

to snahy vyvolaly odpor litevského zahraničního odboje v dohodových státech — stejně jako odpor celého litevského národa, úpí- cího pod prušáckou soldateskou.

Když Poláci uplatňovali své domnělé nároky na Vilensko na mírové konferenci, litevská vláda protestovala proti těmto záměrům.

Poláci pod záminkou boje proti bolševikům obsadili na konci dubna 1919 hlavní část Litvy. Než boj proti bolševickému nebezpečí byl Polákům toliko pláštíkem k zakrytí jejich imperialistických snah. Polská vláda úmyslně bagatelisovala nabídky litevské vlády na vytvoření společné fronty proti bolševikům. Již v prosinci 1918 litevská vláda za tím účelem navázala s varšavskou vládou jednání prostřednictvím člena polského generálního štábu kapitána Gurky a notou z 23. prosince 1919 vítala »pomoc nabídnutou našemu státu republikou polskou, námi uznanou, leč nemůžeme přijmouti tuto pomoc než za podmínky, že polská vláda uzná bezprostředně nezávislost litevského státu s jeho hlavním městem Vilnem«.

Litevské vládě ihned po vojenském zhroutení Německa se podařilo získati Bělorusy a Židy, obývající s Poláky a Litevci Vilensko, pro účast na výstavbě litevského státu, avšak pokusy o dohodu s polskou menšinou se ztroskotaly o odpor Poláků, kteří shodně s varšavskou vládou požadovali politickou unii Litvy s Polskem.

Litevská delegace na mírové konferenci 29. dubna 1919 protestovala proti obsazení Vilenska a uvědomila velmocí o návrhu li-

tevské vlády na vzájemnou vojenskou dohodu, učiněnou v období nebezpečného náporu bolševiků Polsku, podle níž Polsko mělo uznati samostatnost Litvy, respektovati suverénní práva litevského státu až do té doby, kdy budou vyřešeny mírovou konferencí. V tomto návrhu na dohodu bylo zároveň stanoveno, že Litva, v případě, že její návrh bude Polskem odmítnut, musí považovati polské vojenské oddíly vniklé na území litevského státu za nepřátele. Tento předpoklad se vskutku splnil, neboť polská vláda na konferencích, jež se v dubnu 1919 konaly ve Varšavě a od května t. r. do srpna t. r. v Kaunasu, se zpechovala přiznat Vilno Litvě. Stejně bezúspěšné byly intervence pobaltských států na konferencích v Helsinkách a v Rize.

Poláci se nespokojili obsazením Vilna a pokoušeli se zmocniti se vojensky dalšího území, nalézajícího se posud v správě Litevců. Dne 13. července 1919 zástupce Litvy na mírové konferenci prof. Voldemaras v notě Nejvyšší radě spojenců žádal vlády dohodových velmocí, aby přiměly Polsko k zastavení nepřátelských vpádů na litevské území (polské oddíly obsadily již okresy Kaišiadorys a Alytus), jež neměly žádný vztah s bojem proti bolševikům a zároveň požadoval, aby byla stanovena prozatímní demarkační čára mezi litevskou a polskou.

Dne 18. června 1919 šéf francouzské vojenské mise v Kaunasu, plukovník Reboul, stanovil první prozatímní demarkační čáru, jež šla od Augustova (toto připadlo Polákům), podél průplavu augustovského a železnic Gardinas (Grodno)—Vilno—Daugavpils. Ú-

zemí 5 km na západ od této čáry bylo přiznáno Polákům.

Ač toto prozatímní rozhraničení bylo velmi nevýhodné pro Litvu, neboť ponechávalo Vilno, Gardinas (Grodno) a strategicky důležitou železnici Gardinas—Vilno—Daugavpils Polákům, litevská vláda notou 25. června 1919 vyslovila »díky dohodovým vládám, že určily demarkační čáru, jež chrání při nejmenším část Litvy proti polským nájezdům«.

Avšak Poláci se v zápětí dopouštěli přehmatů, překročivše několikrát demarkační čáru, stanovenou Spojenci. Nedbali příliš vyzvání vrchního velitele spojeneckých armád Focha z 11. července 1919, aby v nejkratší lhůtě polská vláda stáhla své oddíly za demarkační čáru. Podle zprávy litevského generálního štábu z 26. července polská armáda postupovala k Němenu, 15—20 km od demarkační čáry, a překročila ji u Serijai. Rovněž polské oddíly překročily ji na sever od Vilna a útočily na litevské oddíly, v té době zaměstnané bojem proti bolševikům v území Utena-Alunta.

Aby bylo zabráněno krveprolévání mezi litevskou a polskou armádou byla 27. července 1919 z příkazu Nejvyšší vojenské rady zvláštní dohodovou komisí stanovena nová demarkační čára, zvaná čarou maršála Focha, Polákům mnohem příznivější, neboť se jim dostalo oprávnění obsadit další část litevského území.

Tím však nebylo vyhověno aspiracím Poláků, kteří nerespektovali i tuto novou demarkační čáru. V telegramu litevského ministerského předsedy z 27. srpna 1919 čtete,

HLAVNÍ MĚSTO VILNO.

PROZATÍMNÍ HLAVNÍ MĚSTO KAUNAS.

že Poláci se zmocnili po krvavých bojích 23. srpna Seinai. V gubernii kaunské a vilenské, odkud Poláci měli stáhnouti své síly, pokoušeli zmocniti se Alunty, Balnykai, Butrimonys, Voskunai, Merkiné a jiných míst.

V notě Nejvyšší radě spojenců prof. Voldemaras zaznamenal mnoho příkladů neLOYÁLNÍHO, ba nepřátelského chování Poláků, snesl mnoho dokladů o polských vpádech do vnitrozemí Litvy, o porušování mezinárodních závazků zaváděním civilní správy polské, útlakem nepolských národností. V téže době rozhodně odmítá úsilí Poláků o zřízení polsko-litevské, unie, »jež by znamenala zotročení Litvy, udušení jejího národního života. Pro Litvu by byla projevem sebevraždy. Litva s hrůzou vzpomíná na 120letou nadvládu ruskou, a nepřaje si, aby v budoucnu sloužila za průchod mezi Ruskem a Německem.«*)

*

Zásadní obrat v otázce vilenské způsobila válka rusko-polská r. 1920, v níž Litva, jsouc vázána mírovou smlouvou, uzavřenou na radu Spojenců s Ruskem 12. července 1920, prohlásila se přísně neutrální. Touto moskevskou smlouvou byla »uznána bez výhrad nezávislost a svrchovanost litevského státu se všemi právními důsledky, plynoucími z tohoto uznání« a Rusko se odřeklo v člán-

*) Documents diplomatiques du ministère des Affaires étrangères de Lithuanie, Kaunas, 1924, str. 57. Sr. též svědectví člena britské vojenské mise Anglesea-Sandelse, citované profesorem Voldemarase v sp. Relations russo-lithuano-polonaises, Paris, 1920, str. 32.

ku 2. smlouvy, určujícím vzájemné hranice, dobrovolně navždy suverénních práv na národ litevský a jeho »území«. Odřeklo se též Vilenska, jehož suverénem, podle mezinárodního práva, posud bylo.

Podle moskevské smlouvy hranice mezi Litvou a Polskem měly být určeny po vzájemné dohodě těchto států.

Moskevská mírová smlouva Ruska s Litvou byla uzavřena dva dny před vpádem bolševických oddílů do Vilna, z něhož vytaženi Poláci. »Při podepisování mírové smlouvy bolševici nalézající se přede dveřmi hlavního litevského města, nepotřebovali žádného svolení, aby vnikli do Litvy. Pro bolševiky byla tu příležitost učinit krásné gesto snad, aby vzbudili důvěru národů západních v svou upřímnost.«*) Než polská armáda ustupovala z Vilenska ještě před bolševickou expansí. Litevská armáda obsadila část evakuovaného území a uchránila je od bolševické okupace. Pochopitelně došlo při tom i k ozbrojeným srážkám litevské armády s bolševickou v okolí Laukes.

»Ve chvíli vyklizení Vilna, polský velitel prostřednictvím plukovníka Rylského, navrhl litevskému velitelství, aby po železnici dopravilo své oddíly k obsazení Vilna; leč v této době na litevské oddíly, spěchající k Vilnu, bylo zrádně útočeno Poláky. Sám tehdy jako důstojník litevské armády účastnil jsem se této bitvy, která byla svedena ustupujícími pravidelnými polskými oddíly, opírajícími se o dělostřelectvo a obrněné

*) Voldemaras, Relations russo-lithuano-polonaises, str. 7, 8, 9.

vlaky (14. července 1920 6 km od Vievis). Tato bitva měla zastaviti pochod litevských oddílů na Vilno. Vyžádala si mnoho obětí na obou stranách.*)

Litevské armádě se sice podařilo 15. července 1920 obsaditi Vilno, leč na příkaz litevské vlády její oddíly opustily Vilno, neboť bolševici se pokoušeli včleniti je násilím do svých oddílů, čímž by byla bývala porušena neutralita Litvy ve válce rusko-polské. »Aby se vyhovělo bolševickému vedení a aby nebylo opuštěno zcela hlavní město, jedině několik důstojníků (mezi nimiž autor této studie) tam zůstali s dvaceti vojáky.«**) Teprve 25. srpna 1920 na podkladě dohody o vyklizení litevského území bolševici vyklidili Vilno, jež bylo obsazeno armádou litevskou.

Když hrozil pád Varšavy a zdálo se již, že vítězství bolševiků jest skutečností, Litevci za ústupu Poláků obsadili území, na něž si činili nároky. Poláci kategoricky požadovali odvolání litevských branných sil z území za demarkační čarou z 18. července 1919. Litevská vláda odmítala tomu vyhovět a to z těchto důvodů: 1. že by dobrovolným odstoupením litevského území, jež jest již v moci litevského státu, porušila neutralitu vůči Rusku, 2. že nelze Litvě postoupiti cizímu státu území, které považuje za integrální část svého státu. Poněvadž si litevská vláda přeje ukončení dalšího krveprolévání a navázání přátelských styků s Polskem, navrhuje přímé jednání mezi oběma státy.

*) Graužinis, La Question de Vilna, str. 53.

**) Týž, str. 53.

Polsko, donuceno velmi těžkou situací vojenskou — bolševici stáli totiž před branami Varšavy, přijalo tento návrh za těchto podmínek: účelem těchto vyjednávání nebude určení nové demarkační čáry mezi Polskem a Litvou v území bývalé gubernie suvalské, určené již Nejvyšší radou z 8. prosince 1919 (t. zv. čára Curzonova, jež ponechávala Vilno sice Litevcům, avšak ponechávala Polákům okresy Augustovo, Suvalki, Seinai s místy obývanými převahou Litevci, jako na př. Seinai, Punkskas). Za druhé, že Litva se zavazuje k naprosté neutralitě ve válce polsko-ruské, a že vláda polská považovala by za porušení neutrality, kdyby rudá armáda používala litevské území za vojenskou basi nebo za průchod svých oddílů.«

Tato jednání v Kaunasu a pak v Kalvariji 16.—18. září 1920 neměla pozitivních výsledků, neboť mezitím Poláci se zmocnili některých míst obsazených Litevci (Augustovo, Suvalki, Seinai) a nastal otevřený boj mezi armádou polskou a litevskou. Polská vláda notou z 5. září 1920 se obrátila na Společnost národů se stížností, že Litva porušila neutralitu »kooperací« s bolševickou armádou a překročením Curzonovy demarkační čáry, a s žádostí o intervenci.

Litva projevila souhlas, aby její spor s Polskem byl předložen Společnosti národů, jejímž členem posud nebyla. Zastupováním svých zájmů pověřila profesora Voldemarase.

Rada Společnosti národů na svém zasedání 20. září 1920 po referátu Paula Hymanse přijala resoluci, požadující zastavení nepřátelství, vyzývající litevskou vládu, aby při-

jala prozatímní demarkační čáru Curzonovu a odvolala své oddíly na západ od této čáry. Polská vláda se zavázala respektovati za války rusko-polské neutralitu území okupovaného Litvou na východ od této demarkační čáry za předpokladu, že rovněž sověty ji budou respektovati. Rada Společnosti národů se usnesla zřídit zvláštní komisi pro polsko-litevský spor, skládající se z předsedy Rady Společnosti národů Léona Bourgeoise, zástupce Španělska a Japonska.

Když litevská i polská vláda vyslovily souhlas s resolucí Rady Společnosti národů, výbor pro polsko-litevský spor ustanovil vojenskou kontrolní komisi, vedenou plukovníkem Chardignym, jež měla stanoviti prozatímní demarkační čáru. Tato komise zahájila své práce 4. října 1920 v Suvalkách. Početilo se již, že byly zastaveny válečné operace u Orany a že dne 7. října 1920 obě strany, litevská i polská, podepsaly v Suvalkách smlouvu, již projevily souhlas s prozatímní demarkační čarou, jež se celkem kryla s čarou Curzonovou z 8. prosince 1919 a ponechávala Vilno ve správě litevské. V Suvalkách polská delegace slavnostně prohlásila, že nemá Polsko v úmyslu okupovati Vilno. Suvalskou smlouvou se obě strany též zavázaly vykliditi pásmo 6 km od demarkační čáry, aby se předešlo veškerým incidentům.

Mezitím co bylo v Suvalkách vyjednáváno, polské oddíly útočily proti oddílům litevským v Orany a zmocnily se tohoto místa. Třebas bylo uzavřeno příměří dne 6. října o 10. hodině ranní, polské oddíly pokračovaly v ofenzivě, přepadly obrněný vlak, odjíždějící z Orany toho dne dopoledne a úto-

čily na litevské oddíly v Diekše a Bortele. Polská armáda postupovala směrem od Lydy k Vilnu, dospěvši až k Jašunai, 30 km na jih od Vilna, o čemž podle sdělení polského ministra zahraničních věcí Sapiehy »generální štáb polský neměl žádných zpráv o tom a nedal rozkaz k podobné akci«.

Den po podepsání suvalské smlouvy polský generál Želigowski, nedbaje slibů a závazků polské vlády, po krvavých bojích se zmocnil Vilna. Tento čin, přičítací se všem mezinárodním zvyklostem, vyvolal veliký rozruch v celém litevském národě, ostrý protest litevské vlády a nevoli v mezinárodních kruzích politických.

Litevci tušili, že Poláci zruší své slovo. Prof. Voldemaras v dopise předsedovi Rady Společnosti národů L. Bourgeoisovi ze dne 8. října 1920 výslovně napsal: »Litevská vláda pozoruje, že Poláci přes své slavnostní sliby nezmocniti se Vilna, pokoušejí se ho dobýt. Jejich postup k Vilnu nemůže míti jiný účel, tím spíše, že podepsali příměří s Rusy 5. října.«

Vskutku dne 9. října Poláci byli již 15 km na jih od Vilna, využivše nepřítomnosti kontrolní komise Společnosti národů, podnikli ofenzivu proti Vilnu. Litevci byli pod tlakem přesily Poláků donuceni do krvavých bojích a zoufalé obraně ustoupiti do Vilna a ještě téhož dne vydati je do rukou Poláků.

Po tomto neslýchaném činu Poláků předseda Rady Společnosti národů Léon Bourgeois protestoval v oficiální notě podané zástupci Polska u SN Paderewskému ze dne 14. října 1920 slovy: »Okupace Vilna je tu-

díž porušením závazku vůči Radě Společnosti národů. Jestliže Vilno nebude vyklizeno v krátké lhůtě, Rada by byla nucena naléhavě se sejít, aby řešila situaci, již pokládá za vážnou.«

Polská vláda však prohlásila oficiálně 14. října 1920, že nemá s akcí generála Želigowského nic společného a o Želigowském prohlásila, že jako velitel divise litevsko-běloruské »přerušil veškerý kontakt s armádou polskou a že činy polských důstojníků považuje za těžké porušení vojenské kázně«, že »násilná okupace Vilna a jeho území jakýmkoli cizími oddíly musí být Polskem považována za útok na svobodné rozhodování obyvatelstva, za útok, proti kterému jest nucena energicky protestovati«. V dalším prohlášení z 19. října 1920 polská vláda projevila lítost, že neposlušnost jedné části oddílů, vedené generálem Želigowským, právě zkalila všeobecné přání, aby spor litevský byl ukončen po dobrém. Obyvatelstvo Vilna a polští vojáci, pocházející z Vilenska, vzbouřivší se proti svému vedení, jsou třetím činitelem, objevivším se ve sporu, za nějž polská vláda nemůže vzít odpovědnost.«

Nelze dobře věřiti v opravdovost prohlášení polské vlády, která na jedné straně slavnostně se zřekla odpovědnosti za činy neukázněných jedinců a na druhé straně udržovala permanentní přátelské styky s nimi a všemožně je podporovala. Její tvrzení, že Vilensko bylo obsazeno nepolskými, litevsko-běloruskými oddíly bylo nepravdivé, neboť šlo tu o pravidelné oddíly polské armády, jež byly i po obsazení Vilenska zá-

sobovány z polského vnitrozemí válečným materiálem a doplňovány vojenskými posilami.

Dopisovatel londýnského časopisu Times dosvědčil dne 25. října 1920, že mezi varšavskou vládou a »vzbouřenci« byla úzká spolupráce. Proto akce generála Želigowského proti Litvě byla vlastně válkou, vedenou Polskem.

*

Obsazení Vilenska generálem Želigowskim se stalo v dorozumění s maršálem Piłsudským. Původně se pomýšlelo, aby v čelo »střední Litvy« byl postaven generál Jontkowski, avšak tento plán byl opuštěn po příjezdu maršála Piłsudského z Lydy do Grodna (Gardinasu) »pro nelitevský původ generála Jontkowského«.*)

»1. a 2. října 1920 konala se v Grodně v salonním voze maršála Piłsudského schůzka, jíž se účastnili maršál Piłsudski, generálové Rydz-Smigly, Berecki, Želigowski, Jontkowski, plukovník Koc, konečně důstojníci generálního štábu a mezi nimi poručík Grodski. Během této schůzky byl přijat definitivní plán okupace Vilna, vypracovaný šéfem dobrovolnické divise plukovníkem Kocem. Řízení těchto operací bylo svěřeno generálu Želigowskému (rodáku ze »Střední Litvy«), na místo dříve navrženého Jontkowského.« »Složení sil, určených k okupaci Vilna, bylo toto: 1. a 3. divise legií, Kocova di-

*) Srovnej výpověď kapitána Buczyńského, šéfa zbrojní sekce gen. štábu Želigowského. Exposé du Conflit lithuano-polonais. Genève, Délégation de Lithuanie, 1920. Cit. dle Grauzinise.

vise dobrovolníků a dvě divise litevsko-běloruské.« 6. října 1920 maršál Piłsudski konal v okolí Lydy přehlídku oddílů, určených k okupaci Vilna. Téhož dne Poláci započali ofensivu podél trati Lyda-Vilno. 3. Po konferenci Ženevské o sporu polsko-litevském, během níž byl vysloven návrh na odzbrojení oddílů Želigowského, byl vypracován tento plán:

»Generál Želigowski a jeho divise, aby se uvarovala odzbrojení, musí směřovati na Kaunas. Dvě divise, určené k odzbrojení generála Želigowského musí postupovati po boku jeho oddílů. Po dobytí Kaunasu gen. Želigowski měl svrhnouti litevskou vládu, a divise určené k jeho odzbrojení měly naopak přejíti ke generálovi.« 4. »Třetí den po vyklizení Vilna bylo v tomto městě viděti elektrogenerátory, dovážející střelivo a zbraně, určené armádě Želigowského. Aby doprava tohoto střeliva unikla pozornosti důstojníků francouzských, přidělených armádě Želigowského, generální štáb uspořádal pro cizí důstojníky velkou hostinu v hotelu Jiří. Během banketu všechno zbrojivo bylo v noci přepraveno z továrny Schmidtovy na vozech a automobilech.« Informační kancelář generála Želigowského byla v přímém spojení se zpravodajským oddělením hlavního stanu ve Varšavě.*)

Sotva gen. Želigowski vstoupil do Vilna, proklamoval »Střední Litvu«. Stalo se tak se

*) Viz svědectví poručíka Grodského, šéfa organizační sekce generálního štábu armády Želigowského. Exposé du Conflit lithuano-polonais. Genève, Délégation de Lithuanie, str. 58.

souhlasem a za přímé podpory maršála Piłsudského, který tehdy byl hlavou státu. Potvrzují to též svědectví důstojníků Želigowského generálního štábu, kteří desertovali z důvodů politických. Stejně tak relace členů vojenské spojenecké mise.

*

Sporem litevsko-polským nato se zabývala v svém osmém neveřejném zasedání dne 20. října 1920 Rada SN. Litva navrhla, aby v případě vilenském bylo použito 16. článku paktu SN. Zejména anglický zástupce Balfour zdůraznil, že přítomnost ozbrojené moci bude vždy nebezpečím pro upřímnost plebiscitu a odmítl výklad polského delegáta. V 9. zasedání Hymans navrhl, aby spor vilenský se rozřešil plebiscitem za vedení a kontroly SN za předpokladu, že armáda Želigowského bude rozpuštěna. Voldemaras prohlásil, že litevská vláda proti tomuto návrhu nemá žádných námitek.

Na schůzi Rady dne 28. října 1920 podal Hymans konkrétní návrhy na řešení sporu, jež 6. listopadu přijala Litva, následujícího dne i Polsko. Podle Hymansova návrhu rozhodování obyvatelstva se bude dít pod ochranou a kontrolou Společnosti národů, jímž obyvatelé sporného území na východ od čáry stanovené 8. prosince 1919 budou moci se svobodně rozhodnouti o svém připojení k Polsku nebo k Litvě. »Rada SN vymezí rozsah a hranici tohoto území stanoví modalitu a datum lidového hlasování.«

Provedením direktiv daných SN byla pověřena kontrolní komise, skládající se z A. H. Keenana, C. Bergera a Chardignyho. Ta-

to 30. listopadu 1920 stanovila hranice neutrálního pásma mezi armádou litevskou a oddíly generála Želigowského. Proti podmínkám příměří uzavřeného 29. listopadu Poláci poslali do Vilna nové oddíly a válečný materiál ze zázemí. Dne 22. prosince 1920 dokonce generál Želigowski vyhlásil mobilisaci na území jím ovládaném a vskutku plukovník Chardigny telegraficky potvrdil, že generál Želigowski prohlásil všeobecnou mobilisaci, ač připomíná, že většina obyvatelstva zůstala k celé akci nepřátelskou. Mezinárodní komise naléhávala velmi energicky na polskou vládu, aby rozpustila zmobilisované oddíly, ale bezúspěšně. V notě L. Bourgeoise Paderewskému dne 26. prosince 1920 Rada SN si vyhrazuje právo užití všech prostředků, jež bude považovati za užitečné pro odzbrojení nebo evakuaci sil generála Želigowského. »Bylo by nepřijatelné, aby vláda polská, očekávající příjezd mezinárodních oddílů, strpěla, aby gen. Želigowski zvětšoval síly, jimiž nyní disponuje«. Léon Bourgeois požadoval, aby polská vláda veřejně prohlásila, že neschvaluje mobilisaci, prováděnou gen. Želigowským a že užije všech prostředků, aby rozhodnutí SN bylo realizováno. Telegramem ze 6. ledna 1921 polská vláda sdělila, že »Rada může počítati s její mravní podporou, aby se dosáhlo svolení generála Želigowského ke všem opatřením, směřujícím k odzbrojení, rozpuštění nebo odvolání jeho oddílů.«

Ale ani tentokráte polská vláda nemyslela to doopravdy. Generál Želigowski nejen že neučinil nejmenšího krůčku k odzbrojení, nebo snad k návratu do Polska, ale plnou pa-

rou pracoval k anektování Vilenska Polskem. V lednu 1921 vypsal volby do sněmu, jehož členové měli být voleni nejen obyvatelstvem území okupovaného jeho oddíly, ale i obyvatelstvem okrsků držných armádou polskou (Grodno [Gardinas], Lyda a j.). Šéf gen. štábu Želigowského prohlásil, že mobilisace armády jest odročena, že branci ročníků 1897 a 1898 obdrží dovolenou až do 1. dubna 1921 a že ročníky 1900, 1899 a 1898 za volební kampaně zůstanou v aktivní službě. Poláci učinili tak proto, aby ročníky na »dovolené« mohly hlasovati, třeba že se to přičilo usnesení SN, jež výslovně vylučovala armádu z rozhodování o tomto území. (Resoluce Rady SN dne 20. října 1920.)

Spor litevsko-polský objevil se na foru SN opět na 12. zasedání její Rady 24. února 1921, na níž Léon Bourgeois navrhl slyšením členů členů mezinárodní komise plebiscitní. Plukovník Chardigny referoval o nesnázích vzbuzovaných Poláky pokud se týče snížení počtu vojska Želigowského, pak navrhl, jak by se měl plebiscit prováděti. Na dotaz Balfourův odpověděl: Oddíly gen. Želigowského jsou podřízeny polskému generálnímu štábu jedná-li se o útok bolševické armády, ale když se jedná o odpor Radě SN, jsou podřízeny gen. Želigowskému. Rovněž na 14. zasedání Rady SN 1. března 1921 přišla otázka vilenská na přetřes. Chardigny opět zdůraznil, že po uzavření příměří mezi litevskou armádou a oddíly Želigowského byly činěny zejména s polské strany nájezdy do neutrálního pásma. Při jednání dalším objevily se četné obtíže, působené oběma stranami. Polsko bylo pro okamžitý ple-

biscit, Litva proti tomu namítala, že jest zapotřebí pevných záruk, že plebiscit se bude konati bez nátlaku a navrhovala, aby se tak stalo, až bude vliv násilné propagandy, prováděné generálem Želigowským odstraněn a navrhovala tudíž praktičtější, rychlejší a ekonomičtější cestu, totiž arbitráž. Léon Bourgeois ve své situační zprávě zdůraznil, že polská vláda přijala by plebiscit jen v případě, že by se uskutečnil toliko za podmínek, které by sama určila a které by jí byly příznivé. (Exposé 1. března 1921.)

Odpor polské vlády k snížení vojenských sil generála Želigowského byl tak zjevný, že Rada SN ze dne 20. prosince musila sáhnotik ostřejšímu zákroku. Bourgeois připomenul, že i se strany Litvy byly činěny překážky rychlejšímu vyřízení sporu. Námitka tato nebyla však dosti odůvodněna, neboť Litva chtěla jen pevných záruk naproté objektivitě, zejména pak odvolání vojenských oddílů polských z tohoto území. Posléze Rada Společnosti národů v resoluci přijaté dne 3. března 1921 konstatovala, že »obě strany cele trvající na přijaté resoluci z 28. října vytváří překážky, a to Litva opětovanými výhradami a námitkami a Polsko zdlouhavostí při snižování počtu vojska generála Želigowského. Tím se její uskutečnění oddaluje a následkem toho jest Radě nemožno trvati na návrhu rychlého hlasování lidu. Zároveň bylo vzato na vědomí, že ve lhůtě jednoho měsíce v Bruselu budou se konati přímá jednání obou stran za předsednictví Hymansova a dány směrnice: Želigowski se podřídí polské vládě, jeho oddíly se sníží na 15.000 mužů.

Polsko se zaváže, že nebude zesilovati pravidelné oddíly na sporném území. Litva odvolá všechny oddíly až na dvě divise. Ve Vilensku se nebudou konati volby před uzavřením dohody.

Litevská vláda, přes to, že situace pro ni nebyla tak příznivá jako pro Polsko, přistoupila na návrh Rady, zatím co polská vláda činila svůj souhlas závislým na formálních výhradách.

Vskutku 20. ledna 1921 se v Bruselu sešli zástupce Litvy ministr financí, obchodu a dopravy Galvanauskas a vyslanec polský v Bruselu hrabě Sobański. Nebylo však dosaženo dohody, neboť Litevci trvali na hranicích stanovených smlouvou moskevskou ze dne 12. července 1920, prohlašující, že jsou ochotni dáti různým národnostem svého území největší záruky pokud jde o jazyk, náboženství a školství. Delegáti polští nepřijali těchto návrhů, tvrdíce, že polský sejm třikrát odhlasoval již resoluci, žádající anekci Vilna.

Dne 20. května navrhl Hymans za podklad diskuse tyto these: 1. Polsko a Litva navzájem uznají svou nezávislost a suverenitu. 2. Oba státy, uznávající, že mají společné zájmy, utvoří společný útvar na základě zvláštních konvencí. Hranice mezi Polskem a Litvou půjde podél čáry Curzonovy až k Němenu, pak podél něho až k Druskininkai, podél čáry Druskininkai, Stora Ruda, Jeziory až k toku Bereziny. 3. Území Vilenska bude součástí státu litevského, autonomním krajem, jenž bude organisován na podobné basi jako švýcarský kanton. Poměr Vilenska k státu litevskému bude obdobný

jako poměr bernského kantonu k švýcarskému státu. Ve Vilně bude sídliti ústřední vláda a sněm litevský. Litevština a polština budou oficiálními jazyky. V celém litevském státě národnostním menšinám se dostane záruk pokud se týče vyučování náboženství, jazyka a práva shromažďovacího. Aby byla zaručena kontinuita zahraniční politiky obou států, polský i litevský sněm vyšle, podle systému poměrného zastoupení stejně četné delegace, které ve společné schůzi většinou rozhodnou o společných zahraničních věcech obou území. Mezi dvěma státy bude dohoda vojenská a hospodářská. Litva zaručí Polsku volný přístup k moři a volný transit.

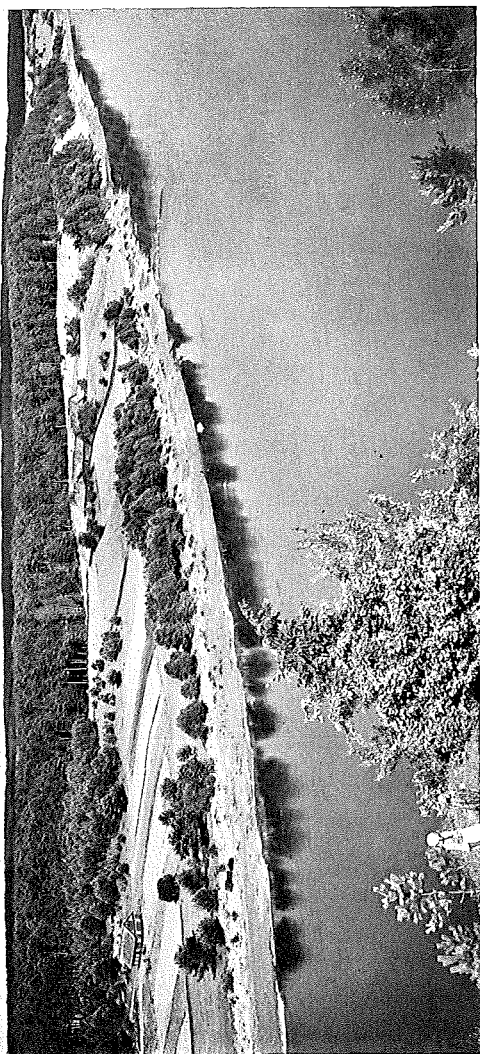
3. září 1921 podal Hymans druhý návrh na uskutečnění dohody litevsko-polské. 12. září Galvanauskas oznámil, že litevská vláda přijímá v hlavních rysech jeho plán na kooperaci mezi Polskem a Litvou, a to v ohledu politickém, vojenském a hospodářském, avšak navrhuje určité změny, jež nebyly přijatelné Polákům, kterým projekt Hymansův byl nepřijatelný. Rada SN resolucí ze 24. září 1921 doporučila oběma vládám návrh Hymansův. Avšak litevská vláda 24. prosince 1921 prohlásila, že nemůže přijmouti tento návrh. Rada SN na schůzi 13. ledna 1922 konstatovala, že »vláda litevská a polská, první notou ze dne 26. prosince 1921, druhá osobním prohlášením svého zástupce v Radě na schůzi 20. září odmítly přijmouti její návrh na rozřešení sporu o Vilensko. V důsledku toho odvolala vojenskou kontrolní komisi a zároveň vzala na vědomí protest litevské vlády proti vypsaným volbám generálem Želigowským ve Vilensku.

Generál Želigowski nedbal však, že Polsko a Litva se zavázaly neprováděti voleb v tomto území před definitivním rozřešením sporu a v dorozumění s polskou vládou a v důsledku usnesení varšavského sejmu vypsal volby do sněmu »Střední Litvy« již 30. listopadu 1922.

Tyto volby se vskutku konaly 8. ledna 1922. Z celkového počtu obyvatel 735.000 obyvatelů bylo 387.000 voličů. Litevci, část Židů a většina Bělorusů ostentativně odmítli voliti. Předseda kontrolní komise Chardigny ve zprávě Společnosti národů ze dne 20. března 1922 potvrzuje, že »litevské obyvatelstvo území vilenského se většinou neúčastnilo voleb. Židé města Vilna téměř úplně se rovněž neúčastnili. Na venkově, zvláště v malých osadách, kde Židé žijí v málo početných skupinách a v úzkém kontaktu s ostatkem obyvatelstva, v němž představují obchodnický živel, jistá část jich hlasovala, aby nevzbudila pozornost svých spoluobčanů a neriskovala svou existenci.« »Člen výboru běloruského Aleksiuks, který se těšil oficiální přízni, předložil listinu jen ve dvou volebních okrscích, v Oszmianě a Komaji. Žádný kandidát na těchto dvou listinách nebyl zvolen, takže sněm vilenský nemá žádného běloruského zástupce. Tento fakt jest charakteristický: ukazuje jednak, že Bělorusové nemají důvěry v kandidáty pana Aleksiuksa vzhledem k jeho úzkým vztahům k polským autoritám, jednak, že uvědomělí Bělorusové se nechťeli účastniti voleb.« »Jest nemožno vysloviti se o významu těchto voleb, ale můžeme potvrditi, že hlasování nepatrného množství Litevců, Židů a četněj-

KLAIPEDA.

ÚDOLÍ NĚMĚNU.

ších Bělorusů jedině rozmnožilo počet voličů, aniž by mělo nějaký politický význam a aniž by mělo jakoukoliv mravní cenu.«
»Kontrola voleb byla tudíž zcela v rukou interesované strany.«
»Vycházejí z toho, že Litevci, Židé a velká část Bělorusů se oficiálně neúčastnili voleb a že na druhé straně volby se konaly za vlády vojenské okupace, za níž polský živel disponoval všemi prostředky tisku a vládního aparátu, nezdá se, že by se nynější sněm vilenský mohl považovati za opravdový a upřímný výraz vůle celého obyvatelstva území.«

Vskutku takto zvolený sněm, skládající se jen z Poláků (ač Vilensko je většinou nepolské), usnesl se 20. února 1922 na připojení Vilenska k Polsku a v důsledku toho polský sněm 24. března t. r. odhlasoval aneksi. Litevská vláda pochopitelně protestovala u Společnosti národů, zejména proti usnesení varšavského sněmu ze dne 24. března o aneksi Vilenska k Polsku, proti »tomuto aktu polské vlády, jež desauvovavši a za rebela prohlásivši Želigowského, těžší z jeho násilného převratu, jenž jest porušením mezinárodního závazku«.

Rada SN již 13. ledna 1922 slavnostně prohlásila, že nemohla by uznati rozřešení sporu, vzneseného před SN jedním z jeho členů, jež by se přičilo doporučení Rady nebo s nímž by nesouhlasily obě strany. Zároveň doporučila nahraditi pásma neutrální, utvořená vojenskou kontrolní komisí v území suvalském a vilenském, demarkační čarou, s výhradou všech práv obou států. Litevská vláda vyslovila obavy, aby souhlas se

stanovením nové prozatímní čáry demarkační nebyl vykládán tak, že se tím Litva zřiká dohody suvalské a že uznává mlčky stav, způsobený pučem Želigowského a usnesení sněmu Vilenska. Přes protest Litvy Rada SN se 3. února 1923 usnesla stanovit tuto demarkační čáru. Současně Polsko se 15. února 1923 obrátilo se žádostí o stanovení východních hranic na Konferenci velvyslanců, jež usnesením z 15. března 1923 rozhodla se přeměnit demarkační čáru stanovenou Radou SN z 3. února na trvalou hranici mezi Litvou a Polskem.

Litevská vláda ostře protestovala proti tomuto usnesení Konference velvyslanců, jež se přičilo základním principům mezinárodního práva. Konference velvyslanců neměla žádného právního titulu disponovati se suverenními právy na Vilensko; až do konce Světové války práva suverenní ve Vilensku vykonávalo Rusko, jež se jich vzdalo ve prospěch Litvy smlouvou moskevskou z 12. července 1920, jejíž text byl registrován a publikován sekretariátem Společnosti národů. Konference velvyslanců nemohla Polsku přiznati právo na Vilensko bez souhlasu Litvy. Přední znalci mezinárodního práva světového významu A. de Lapradelle, profesor mezinárodního práva na universitě pařížské, L. Le Fur, profesor stejného oboru na téže universitě, a ruský právník A. N. Mandelstam, podrobivše jednání Konference velvyslanců důkladnému rozboru se stanoviska mezinárodního práva, dospěli k závěru, že rozhodnutí Konference velvyslanců je neoprávněné, že »vláda republiky litevské není vázána rozhodnutím Konference velvy-

slanců z 15. března 1923, stanovícím hranice mezi Polskem a Litvou.

*

Prakticky rozhodnutí Konference velvyslanců neznamena ukončení sporu litevsko-polského, který na to běže na sebe ostřejší formu. Tímto rozhodnutím byl vzájemný poměr obou států neobyčejně zhoršen, neboť mezi nimi ve skutečnosti zavládl válečný stav. Situaci výstižně charakterisuje C. Grauzinis v svém spise *La question de Vilna* (Paříž, 1927, Jouve & Cie): »Tyto dvě země ztratily 15. března 1923 jakýkoli kontakt; nemají ani diplomatických, ani konsulárních styků. Tato tak řečené hranice litevsko-polská, již Konference velvyslanců chtěla vnutiti Litvě a již Litevci označují vždy jako prozatímní demarkační čáru, stala se nepřekročitelnou čínskou zdí pro obyvatele obou stran.«

Od té doby Litevci použili každé příležitosti na foru mezinárodním, aby poukázali na nespravedlnost spáchanou na nich. Avšak všechny potomní intervence Společnosti národů za odstranění sporu zůstaly bez výsledku.

Vilenská otázka opět vstoupila do popředí 28. září 1926, kdy byla v Moskvě uzavřena přátelská smlouva mezi Litvou a SSSR, jež ratifikována 5. listopadu litevským sněmem a ústředním výborem SSSR. Podle této smlouvy zůstávají v naprosté platnosti všechna usnesení předchozí smlouvy moskevské ze dne 12. července 1920, včetně územní suverenity Litevské republiky. Podle

*

této smlouvy sovětské Rusko opět uznalo Vilensko za integrální část litevského státu.

Posledním pokusem o urovnání částečné obou sporů byla litevsko-polská konference, konaná 3. a 4. listopadu 1928 v Královci, na níž po zevrubné diskusi se shledalo, že není možno dosáhnouti dohody mezi oběma státy pokud běží o otázky, jež byly na programu, až na ujednání o drobný pohraniční styk.

Rovněž pozitivní výsledek neměly snahy Společnosti národů o odstranění komunikačních překážek mezi oběma státy. Na schůzi shromáždění SN. 11. září 1928 ministr lotyšský Balodis požadoval, aby Společnost národů přiměla Litvu a Polsko k dohodě komunikační, neboť status quo se přiči 23. článku Paktu Společnosti národů, jímž se členové Společnosti národů zavazují pracovat k usnadnění mezinárodního obchodu a transitu. Přerušování komunikačních styků mezi Polskem a Litvou nepříznivě se dotýká jiných států, neúčastněných na sporu o Vilensko, zejména Lotyšska.

Na schůzi 14. prosince 1928 Rady Společnosti národů v Luganu na základě zprávy Quinones de Léona o polsko-litevském sporu byla schválena rezoluce, konstatující, že mezi oběma zeměmi není válečného stavu, že zástupce Polska prohlásil již 10. prosince 1927, že Polsko uznává a bude respektovat zcela politickou nezávislost a územní celistvost Litevské republiky, požaduje, aby Polsko a Litva, jakožto členové Společnosti národů ve smyslu rezoluce Shromáždění SN z 9. prosince 1920 navázaly komunikační styky a nečinily překážek transitu.

Litva tak nečinila, takže otázka uvolnění

dopravy mezi Polskem a Litvou se dostala před Stálý soud mezinárodní spravedlnosti v Haagu. Ten 17. října 1931 rozhodl, »že platné mezinárodní smlouvy nezayazují Litvu, aby za nynějších okolností učinila nějaká jiná opatření na úseku železniční trati mezi Kaišiadorys a Landworówo. V odůvodnění tohoto nálezu je konstatováno, že nynější stav jest výsledkem násilného převratu generála Želigowského a Litvě se přiznává právo k užití výhrad, obsažených v 2. článku 2. oddílu klaipedské konvence a v 6. článku konvence barcelonské. Tímto rozsudkem Stálý soud mezinárodní spravedlnosti v Haagu uznal, že rezoluce Rady Společnosti národů z 10. prosince 1927 nezměnila právní povahu styků litevsko-polských.

V stycích litevsko-polských nenastala žádná změna ani po změně vnitropolitického kursu v Litvě. Nový ministr zahraničních věcí dr. Dovas Zaunius postupoval na fóru mezinárodním zcela ve šlépějích svých předchůdců. Několikrát oficiálně prohlásil, že Litva nikdy se nevzdá svých nároků na Vilensko. Tím problém vilenský zůstává otevřen . . .

*

LITEVSKÉ NÁROKY NA VILENSKO.

Stanovisko naší politické veřejnosti, pokud se zajímá o spor polsko-litevský, jest většinou jednostranné. Vyplývá to především z naší velmi úzké závislosti na informačních zdrojích polské propagandy. Důsledkem toho nemůže býti než přesvědčení,

že houževnaté lpění Litevců na Vilensku je projevem romantického historicismu, z něhož jsme již dávno vyrůstli, výrazem tvrdšího nacionalně sebevědomého národa. Podobným jednostranným závěrem se neubráníl při hodnocení vilenského problému ani historik jinak tak objektivní jako dr. Em. Janoušek v své pozoruhodné studii *Polsko a Litva*, pokoušející se vrhnouti více světla do dějinného pozadí polsko-litevského sporu dneška. Nezřídka u nás byly pronášeny o vilenské otázce autoritativní úsudky, a to výhradně jen na základě informací polských, o jejichž věrohodnosti mohly bychom mít své mínění z průběhu sporu čsl.-polského o Těšínsko a Javorinu. Již pouhá objektivita nás, neinteresaných diváků zápasu o Vilensko, tohoto nejvýše důležitého místa v středu vzájemného se prolínání zájmových sfér expansivních tendencí tří velkých národů, ruského, polského a německého, vyžaduje, abychom znali též důvody, o něž opírá své nároky litevský národ, velikostí a svou obranou proti náporu imperialismu, osudově nám tak blízký.

Důvody pro připojení Vilna k Litvě lze zhruba dělit na důvody historické, právní, hospodářské a etnografické.

O dějinných vztazích Vilna k litevskému státu zmínili jsme se již v úvodu této studie. Vilno bylo založeno v území od nepaměti obývaném Litevci. Půlpáta století bylo Vilno hlavním městem litevského státu, a to i tehdy, když se připoutal na podkladě unie kvasisireální k Polsku. I po anexi Litvy Ruskem Vilno si uchovalo vůdčí postavení, jsouc hlavním městem tak zvaného »Severozápad-

ního Ruska«, skládajících se z bývalých gubernií vilenské, kaunaské a grodenské. Vilno bylo duševním, vědeckým, uměleckým, náboženským střediskem Litvy, z Vilna byl dirigován boj za litevskou nezávislost.

Poláci nemohou popřít souvislost Vilna s bývalou říší litevskou. Snaží se však průkaznost historických argumentů zeslabiti tvrzením, že dnešní litevský stát nemá nic společného s bývalým velkým vévodstvím litevským, že Vilno bylo sice hlavním městem velkého knížectví litevského, než nebylo nikdy hlavním městem litevským.*)

Není sporu o tom, že dnešní litevský stát se teritoriálně nekryje s litevskou říší v středověku, kdy za časů Gedimina a Vytauta sahala od Baltu až k Černému moři, a že pojem Litvína v minulosti namnoze se vztahoval nejen na obyvatelstvo mluvící jedním z nejstarobylejších jazyků indoevropských — litevštinou, nýbrž též na obyvatele Litvy. Avšak nelze z toho vyvozovat tak dalekosáhlé závěry, jak se pokouší polská historická věda. Z dějinného vývoje státoprávních vztahů Litvy k Polsku je patrné, že mezi oběma státy i po vytvoření unie polsko-litevské bylo ostražitě dbáno, aby individualita litevského státu nebyla vydána na popas polskému centralismu a imperialismu, zcela přirozeně již tehdy se projevujícím. Politická ideologie obyvatelů tehdejší Litvy odpovídala především ideologii tehdejšího litevského národa, který, třebaš poměrně pozdě dospěl k národnímu uvědomění, byl od počátku hlavní státotvornou složkou li-

*) Viz memorandum polské vlády z 25. května 1921.

tevskeho státu. I ti Litevci, kteří se odnárodnili, zůstali věrnými zastánci státní ideologie národa, jehož jazykem namnoze již nemluví. Po stránce státoprávní tato litevská šlechta se podobá naší historické šlechtě české, která v minulých stoletích měla příliš málo jazykových vztahů s českým národem, leč vždy, zvláště při protistátoprávních nápirech, stála v jedné řadě s českým národem, který měl životní zájem na jejich odražení. Se stejnou analogií se setkáváme u Irčanů, k nimž dějiny byly mnohem nepříznivější než k Litevcům, neboť se Irčané jazykově takřka úplně odnárodnili, než přes to uchovali si vědomí státní sounáležitosti. Obdobně jako mnozí naši buditelé, jako na př. Dobrovský, kteří česky nemluví, avšak vyznávali politickou ideologii českého národa, tehdy vyloučeného z účasti na politické moci, podobně i mnozí litevští rodáci sice již nemluví jazykem svých předků, leč zůstali věrni jejich politického a státoprávnímu odkazu.

Nejpádnejším důkazem pro vnitřní souvislost dnešního litevského státu s dřívějším je životaschopnost litevského národa po stránce jazykové. Litevský národ ubránil svůj jazyk nejen proti odnárodnovacím pokusům Rusů, Poláků a Němců, a to nejen brutálním, jež otevřeně sledovaly národnostní vyhlazení litevského národa, nýbrž i proti onomu odnárodnování, které jest přirozeným důsledkem konfliktu s expanzí vyspělejších kultur politicky výbojných národů. Litevský národ, třebaš jeho jazyk byl vyloučen z úradů, ze škol, třebaš se neozýval ve sněmích, které rozhodovaly o jeho po-

litických osudech, přece uchránil svůj jazyk a vědomí státní sounáležitosti.

*

Po stránce etnografické vilenské území není územím národnostně homogenním. Obývají tu vedle Litevců též Bělorusové, ve městech též Židé a Poláci. Litevský živel však na Vilensku, vyjma východních výběžků, představuje původní obyvatelstvo (nasvědčují tomu litevská jména míst). Židé se objevují v Litvě teprve na počátku druhého tisíciletí po Kristu. Zloměk polského obyvatelstva, usazeného v Litvě, má svůj původ v o j e d i n ě l é m přistěhovalectví do Vilna a jiných měst. Historické prameny nezaznamenávají hromadnou koloniaci. Litevské zákonodárství, jehož výrazem je Litevský statut, brání se usazování cizinců v Litvě a všechny státní listiny i z doby unie polskolitevské výslovně zakazují Polákům nabývatí v Litvě půdy nebo zastávati veřejné úřady.

Na celém území Litvy lid užíval až do ztráty své samostatnosti litevštiny jako obcovacího jazyka. Toliko šlechta se odnárodnila. Dr. E. Janoušek ve své studii uvádí, že ještě v XVI. století »litevský živel zabíral celou — ovšem později zřízenou — gubernii Vilenskou až na její nejvýchodnější část, že v století pozdějších do těchto krajů »zpuštěných a vylidněných švédskými vpády stěhoval se však lid běloruský«. Za nadvlády ruské mnozí Litevci přestali užívat litevštiny jako obcovací řeči, avšak nepřijali polštinu za svůj mateřský jazyk, nýbrž částečně běloruštinu, již se snáze dorozuměli s ruskými

úřady, pro něž litevština neexistovala; nebo smíšené nářečí polsko-ruské se stopami výslovnosti litevské. Ryzí polštinu nedialektickou neshledáme na Vilensku, vyjma snad ve Vilně.

Litevský lid ve Vilensku následkem dlouholeté polské propagandy, podporované církevními vrchnostmi a duchovního zanedbávání identifikuje příslušnost národnostní s příslušností ke katolické církvi, obdobně jako národnostně neuvědomělí Ukrajinci katolického vyznání ve Východní Haliči.*)

Katolicismus jest na Vilensku označován zhusta názvem »polská víra«. Na otázku, »ke které národnosti náležíte«, domorodý obyvatel Vilenska, tak zvaný tutejšy, zpravidla odpovídá, aby se odlišil od pravoslavných Rusů: »Jsem katolík«, aneb častěji: »Jsem polského náboženství.«**)

Litevsky mluví ještě dnes obyvatelstvo v území na sever od Vilna u Postave, přes Švenčionys, Joniškes, Maišiogala. Pak litevský etnografický komplex směřuje k jihu přes Valkininkai, Aišiškes, Beniakinys,

*) Sr. René Martel, La France et la Pologne, str. 221.

***) Henri de Chambon v spise La Lithuanie pendant la Conférence de la Paix (Lille-Paris, 1931) uvádí, že do části Vilenska, obsazeného polským vojskem, byli posláni kněží, aby působili »na náboženské smýšlení, usilující získati neuvědomělé masy licoměrným předpisem: každý, kdo je katolík, je Polák, a každý, kdo není Polák, je nepřítel katolicismu. Lidu hluboce náboženskému byly kladeny otázky: Chcete zůstat katolíky? A když byl vysloven souhlas, byla zapsána odpověď: »Chceme být připojeni k Polsku.«

Dievoniškes a Laxduai (okres Ašmena).*) Přes polskou okupaci, která trvá již více let, veškeré bohoslužby se konají ještě dnes též v litevštině, a jedině v litevštině ve farnostech Adutiškis (8000 obyv.), Melagenai, Daugeliškes, Tverečius (okres Švenčionys) a Valkininkai (9000 obyv., okres Lyda) a j. V ostatních farnostech se bohoslužby konají polsky pro Bělorusy jen každou čtvrtou, třetí a druhou neděli ve farnosti Kalesnykai, Nočia, Rudnia, Marcinkonys, Rodunė každou třetí nebo druhou neděli.***) Ve všech ostatních farnostech, kde bohoslužby se konají v jazyce polském, obyvatelé (a zvláště ženy) nerozumí vám, než když se jich tážete litevsky, nebo v nejhorsím případě bělorusky.***)

Tato fakta jsou v značném rozporu s výsledky statistických šetření polských, zřejmě jednostranných. Poválečná sčítání lidu nejsou vůbec směrodatná pro rozhodování o příslušnosti Vilenska. Předválečné statistiky vesměs prokazují, že Litevci tvořili tu vždy menšinu, a to větší, než Poláci.

První statistiky národnostní pocházejí z let 1857—1863, tudíž z období nedlouho před zahájením odnárodňovacího kursu po potlačení povstání 1863. Podle sčítání z roku 1861 z celkového počtu obyvatel 757.954 osob Litevci tvořili 55·2%, Bělorusové 22·3% a Poláci 20·3%. Vyloučíme-li okresy Disna a Vilejka, nacházející se za hranicí, stanove-

*) Tamže, str. 14.

***) Memorandum Litevské delegace na bruselské konferenci 14. května 1921. —

****) Graužinis, La Question de Vilna, str. 13.

nou moskevskou smlouvou z 12. července 1920, shledáme, že na území gubernie vilenské žilo 1,174,307 osob. Z toho 46·1% připadá na Bělorusy, 23·6% na Litevce, 10·0% na Poláky, 5·4% na Velkorusy, 13·7% na Židy a 1·2% na jiné národnosti.

Podle statistického šetření Lebedkinova z doby před 1861 žilo v bývalé gubernii Vilenské 838.074 osob, z čehož bylo 49·98% Litevců, 20·17% Bělorusů, 1·87% Velkorusů, 18·42% Poláků, 9·17% Židů a 0·40% ostatních národností. Podle šetření Koreva z let 1857 až 1861 žilo ve Vilensku 841.064 obyvatel. Z toho bylo 46·0% Litevců, 29·4% Bělorusů, 12·3% Poláků, 2·3% Velkorusů, 8% Židů, 2% ostatních národností. Podle statistického šetření D'Erkertových v letech 1857—63 žilo na Vilensku 857.000 obyvatel, z čehož 45·4% bylo litevské, 24·7% polské, 20·7% běloruské, 8·8% židovské národnosti. Podle německého etnografa Ritticha kolem 1864 na Vilensku žilo 891.715 obyvatel. Z toho bylo 46·9% Bělorusů, 23·7% Litevců, 17·3% Poláků, 3·2% Rusů a 8·6% Židů.

Při sčítání lidu z roku 1897, jistě ne zcela objektivním, bylo na Vilensku napočteno 1,591.207 obyvatel. Z toho 56·05% připadlo na Bělorusy, 17·5% na Litevce, 8·17% na Poláky, 5% na Velkorusy, 12·72% na Židy. Podle policejního sčítání z r. 1909 z celkového počtu obyvatel (1,815.194) bylo na Vilensku 57·2% obyvatelstva bělo- a velkoruské národnosti, 12·9% litevské, 15·3% polské a 13·9% židovské národnosti.

Z výsledků těchto statistických šetření jest patrné, že Litevci před vtačením do kulturní a politické illegality r. 1864 tvořili většinu

obyvatelstva vilenské gubernie, že pak s postupující perzekucí vzrůstal počet odnárodněných Litevců než zmenšování národnostní državy litevské se dělo ne v prospěch Poláků, nýbrž Bělorusů. Všechna statistická šetření, vyjma policejního z roku 1909, prokazují, že na Vilensku žilo poměrně více Litevců než Poláků.)* Neopomeneme-li, že Bělorusové a Židé se vyslovili po válce proti připojení k polskému státu, jest patrné, že anexe Vilenska Polskem se stala proti vůli velké většiny jeho obyvatel.

*

Pro příslušnost Vilna k Litvě mluví též důvody hospodářské. Téměř celé Vilensko leží v němenské pánvi, jež tvoří po stránce zeměpisné a národohospodářské nedělitelný celek. Vilno jest přirozeným centrem litevských komunikačních drah. Od Želigowského vpádu Vilno zkomírá hospodářsky a je na nezadržitelném sestupu přes všechna umělá opatření polské vlády.

*

Velmi závazné jsou právní nároky Litevců na Vilensko, jež tvoří integrální součást li-

*) Podle statistiky prof. krakovské university Rozwadowského, uveřejněné 1898, z celkového počtu obyvatel okresu vilenského, trockého, lydského, ašmenského a švenčanského (714.061) jen 3·2% připadá na Poláky. Dmowski ve svém spise La question polonaise (Paříž 1909) tvrdí, že ¼ obyvatelstva Vilenska mluví polsky. Dr. Janoušek v svém spise uvádí výhradně jen polské statistiky, z nichž mnohé (Świechowského a Maliszewského) jsou zřejmou statistickou eskamotáží.

tevskeho státu. Před obnovením litevské státní nezávislosti Vilensko bylo součástí ruské říše. Rusko mírovou smlouvou, uzavřenou s Litvou 12. července 1920, uznává bez výhrad nezávislost a svrchovanost litevského státu se všemi právními důsledky plynoucími z tohoto uznání a vzdává se dobrovolně a navždy všech suverenních práv na národ litevský a jeho území«. Smlouvou moskevskou se Litvě přiznává též Vilensko, jak patrně z 2. článku moskevské smlouvy, vymezující hranice rusko-litevské. Tato hranice jde od Drugy na Dvině přes křižovatku drah Molodeczno, podél Bereziny až k jejímu ústí do Němenu, pak podél Němenu až ke Grodnu.« Moskevská smlouva ponechávala hranici v části bývalé gubernie grodenské a suvalské, jakož i hranici litevskolotyšskou k rozhodnutí vzájemné dohodě interesovaných států.

Proti tomu namítají Poláci, že dekretem vlády sovětů ze dne 28. srpna 1918 byla uznána práva Polska na všechny země, jež jí náležely před r. 1772 a že smlouva moskevská byla uzavřena později, kdy Rusko nemělo již práva disponovati se suverenními právy na Vilensko. Tato námitka jest však nedostatečná, neboť tímto dekretem sovětské Rusko se vzdalo toliko smluv, jež bývalé Rusko uzavřelo s vládou pruskou, rakousko-uherskou, vévodstvím hessenským atd., rozdělující Polsko, smluv, jež byly projevem imperialismu a jež obsahem se přičily základním národnostním principům sovětské vlády, basírující na principu sebeurčení národů. Dekret z 28. října 1918 byl zcela v souladu s prohlášením sovětské vlády o míru

z 9. září 1918, v němž prohlašuje válku za projev imperialismu a zavrhuje »včlenění malých nebo slabých národů do států velkých a silných bez souhlasu, přesného, jasného a dobrovolně vyjádřeného přání těchto národů«. A pak sovětské Rusko, stejně jako Wilson, souhlasilo sice s obnovením Polska, ne však v historických hranicích, nýbrž toliko s utvořením polského státu, který by zahrnoval toliko území obývané obyvatelstvem polské národnosti.

Než i kdybychom přihlíželi k projevům sovětského Ruska jen s hlediska úzce formálního, nelze z nich s hlediska mezinárodně právního vydedukovat, že by se sověty před moskevskou mírovou smlouvou vzdaly Vilenska ve prospěch Polska. Vilensko totiž před rokem 1772 nenáleželo Polsku, nýbrž Litvě.

Když sovětská vláda uzavřela s Polskem mír, výslovně prohlásila svým vyslancem v Kauně dne 26. listopadu 1920, že »sovětské Rusko nepostoupilo Polsku území, přiznaných Litvě smlouvou z 12. července, uzavřenou mezi SSSR a demokratickou republikou litevskou, a že v Rize byly stanoveny hranice mezi Polskem a sovětským Ruskem. I z jiného oficiálního prohlášení ruské vlády je patrné, že SSSR přiznává Litvě právo na Vilensko. Upozornila totiž litevskou vládu na to, že přítomnost spojeneckých oddílů na území litevském, definitivně Litvě smlouvou moskevskou přiznaném, dle mínění sovětské vlády se přičí uvedené smlouvě, jejíž 4. článek zavazuje litevskou vládu netrpěti na svém území tvoření neb přítomnost cizích vojsk, nepřátelských sovětskému Rusku. So-

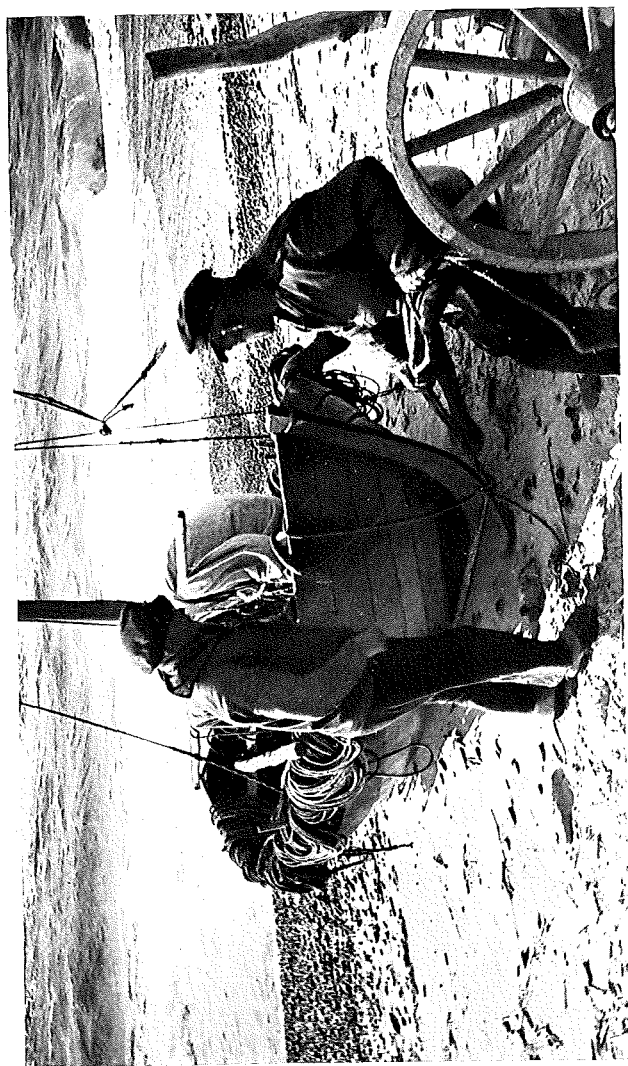
větská vláda byla totiž toho názoru, že přítomnost oddílů spojeneckých, jež podporovaly Kolčaka, Judeniče, Děnikina a Vrangla, je možno považovati za oddíly, o nichž jedná 4. článek moskevské smlouvy.

Též v notě litevské vládě ze dne 30. ledna 1921 sovětský ministr zahraničních věcí Čičerin výslovně prohlašuje, »že ruská vláda nemůže bez obav pozorovati prodlužování zmatků ve Vilně a jeho území, jež podle smlouvy, uzavřené 12. července (1920) mezi Ruskem a Litvou, byly této přiznány. V okamžiku, kdy generál polské armády Żeligowski se za pomoci polských oddílů zmocnil Vilna, kdy vojska kontrarevoluční, nepřátelská ruské republice, počala přicházeti do Vilna a jeho území, ruská vláda zaslala protest vládě polské, činíc ji odpovědnou za následky, jež mohou mít jednání generála Żeligowského a jeho oddílů. Podle smlouvy uzavřené dne 12. července mezi Ruskem a Litvou, ruská vláda má právo požadovati na litevské, aby užila všech prostředků, jimiž disponuje, k odstranění stavu, jenž představuje nebezpečí pro bezpečnost sovětské republiky. Považuje za nutné zdůrazniti, že předchozí smlouva, uzavřená dne 12. října v Rize mezi Ruskem a Polskem, neanuluje nikterak smlouvu rusko-litevskou z 12. července, ani ji nečiní neplatnou.«

Rovněž v další notě ze dne 28. dubna 1921 Čičerin prohlašuje, že »smlouva řížská nikterak neruší smlouvu rusko-litevskou ze dne 12. července 1920. Smlouva řížská stanoví, že otázka vilenská musí býti rozhodnuta jedině mezi Litvou a Polskem; tato smlouva neodporuje v ničem smlouvě rusko-litevské,

LITEVSKÉ MOŘE.

LITEVŠTÍ RYBÁŘI.

jež zůstává plně platnou po podepsání smlouvy řížské«. »Suverénní moc nad Vilnem byla přenesena republikou ruskou na republiku litevskou, jíž bude náležeti tak dlouho, pokud se tato sama nerozhodne přenést suverénní moc na republiku polskou.« Rovněž v přátelské smlouvě o neútočení, uzavřené dne 28. září 1926 mezi SSSR a Litvou, ratifikovanou dne 5. listopadu litevským sněmem a ústředním výkonným výborem SSSR, zaregistrovanou dne 4. března 1927 v sekretariátu Společnosti národů, se opětovně prohlašuje, že usnesení mírové smlouvy moskevské zůstávají v plné platnosti a jsou i pro příště podkladem vztahů mezi Litvou a SSSR. Oba státy se zavazují za všech okolností respektovati suverenitu, jakož i územní celistvost a nedělitelnost.« Dále se zavazují zachovat neutralitu v případě, že by některý z nich byl napaden státem třetím.

Touto přátelskou smlouvou mezi SSSR a Litvou byl dán opět podnět k ostré výměně názorů mezi Varšavou a Moskvou. Polsko v ní shledalo porušení mírové smlouvy řížské, jíž, podle jejího názoru, »SSSR projevílo desinteressement na vilenské otázce«. Sovětská vláda však odmítla tento výklad. Ruská vláda se zabývala vilenskou otázkou ve čtyřech prohlášeních, leč nikdy neprojevila své naprosté desinteressement v této otázce. »Desinteressement« Ruska ve vilenské otázce by vstoupilo v platnost, jak výslovně se praví v notě sovět. vlády ze dne 5. března 1923, jen v případě dorozumění obou vlád. Poněvadž nebylo dosaženo v této otázce mezi Litvou a Polskem dohody, sovětská

vláda plně akceptuje stanovisko, tlumočené mírovou smlouvou moskevskou z 12. července 1920 a přátelskou smlouvou z 28. září 1926 o suverénním právu Litvy na Vilensko.«

S hlediska mezinárodně právního popírá Litva právní základ rozhodnutí Konference velvyslanců z 15. března 1923, jímž demarkační čára na Vilensku prohlášena za definitivní hranici mezi Polskem a Litvou. Konference velvyslanců neměla totiž právo rozhodovati o Vilensku, patřícímu až do zmíněné mírové moskevské smlouvy pod svrchovanost ruskou. Její rozhodnutí, jež se stalo bez souhlasu Litvy, se přičilo nejen pravoplatné smlouvě suvalské, uzavřené mezi oběma spornými stranami, nýbrž i usnesení Společnosti národů ze dne 3. února 1923, jímž byla stanovena demarkační čára prozatímního rázu, prohlašující, »že územní práva obou států zůstávají zcela zachována«.

Mnozí odborníci v mezinárodním právu upírají zcela právní basi rozhodnutím Konference velvyslanců, jež nemůže býti pokládána za dědice Nejvyšší rady.*) Vynikající právník A. N. Mandelstam v svém pojednání *La Conciliation internationale* (Hachette, 1927) prohlašuje, že »kompetence tohoto politického orgánu nebyla určena přesněji žádným aktem velmoci a tato nejasnost se dosti často projevuje v poměru Konference k Radě Společnosti národů.**)

87. článkem versailleské mírové smlouvy Německo se vzdalo ve prospěch Polska části

*) Manchester Guardian, 2. a 8. listopad 1926.

***) Cit. dle Natkevičius: *Aspect politique et juridique du différend polono-lithuanien*, str. 111.

svého území a »Spojeneckým velmocem, jejichž orgánem byla Konference velvyslanců, přiznávalo právo dodatečně určit přesné hranice Polska, pokud nebylo o nich Versailleskou smlouvou již rozhodnuto. Než »interpretace čl. 87., jak s hlediska čistě gramatického, tak smyslem a duchem Versailleské smlouvy, jehož předmětem nemohlo býti než vymeziti hranice mezi smluvními stranami, zvláště mezi Polskem a Německem, nedává spojencům právo určit jiné hranice, než hranice s Německem. Odstavec 3. článku 87 může být aplikován jedině na hranice s Německem, které byly ponechány nerozhodnuty. Neboť v tomto článku smlouva nevytyčuje úplné hranice německo-polské.)*

Konference velvyslanců byla však neoprávněná rozhodnout o hranicích států, vzniklých na území dřívějšího spojence, Ruska, totiž o hranicích polsko-ruských, litevských (vyjma hranic německo-litevských a Klaipedy), lotyšských. Neměla právo rozhodnouti na základě Versailleské smlouvy, kterou Litva, jež nebyla připuštěna na mírovou konferenci, stejně jako ne sovětské Rusko, nepodepsala.

Jako Polsku a Rusku bylo ponecháno na vůli, aby smlouvou řížskou si upravily své vzájemné hranice, měla být Konferencí velvyslanců respektována úmluva Litvy a Polska o prozatímní demarkační čáře mezi těmito státy, uzavřená v Suvalkách 7. října 1920, jež ponechávala Vilno v držení litevským.

*) Natkevičius, *Aspect politique et juridique du différend polono-lithuanien*, str. 113.

Rozhodnutí Konference velvyslanců, jímž bylo Vilensko přiděleno Polsku, nebylo uznáno Litvou. Přední znalci mezinárodního práva, profesori pařížské university A. de Lapradelle a Louis Le Fur, dále ruská kapacita v mezinárodním právu A. N. Mandelstam se shodují v tom, že Konference velvyslanců měla nejvýše právo rozhodovati o hranicích polsko-německých, v žádném případě ne však o Litvě. Rovněž rozhodnutí Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti v Haagu sdílí názor, že litevská vláda není vázána rozhodnutím Konference velvyslanců, jež vlastně sankcionovala protizákonný postup generála Želigowského a desavouovala protest Rady Společnosti národů.

*

RETROSPEKTIVY A PERSPEKTIVY.

Litevský zápas o Vilensko byl od počátku bojem na ztracené vartě. Soupeřem malé Litvy bylo velké Polsko, na jehož územní rozlehlosti měly Dohodové velmoci životní zájem. Těmto státům při likvidaci Světové války, která byla především bojem o mocenskou převahu mezi blokem ústředních mocností a dohodovými státy, šlo především o to, aby Polsko nahradilo jim ztrátu dřívějšího spojence Ruska a aby Polsko bylo překážkou vojenské expanse ruského bolševismu, který hrozil po válce otřásti základy dosavadního společenského řádu. Polsko bylo ihned po válce uznáno dohodovými spojenci a připuštěno na mírové konferenci. Za jeho spoluúčasti bylo na ní rozhodováno o nové

mapě Evropy. Na tuto konferenci nebyly však připuštěny sovětské Rusko, Litva a ostatní pobaltské státy, o jejichž osudu bylo rozhodováno bez nich.

Tento postup vítězů se nám dnes jeví jako neprozřetelný. Sami dobře víme, že neúčast Ruska na konečné likvidaci Světové války byla na škodu našeho státu. Již v roce 1919 se ozývaly i ve Francii reálné, kritické hlasy, které poukazovaly, že tento krátkozraký postup spojenců zmenšuje značně aktivní bilanci díla mírové konference. De Chambon v Revue Parlementaire ze 17. května 1920 mezi jiným napsal: »Dvěře mírové konference se nesnadno otvírají zástupcům těchto mladých národů (Litevců, Lotyšů, Estonců, Bělorusů, Ukrajinců, Gruzinců a jiných), kteří představují víc než 60 milionů obyvatel, a na druhé straně delegáti Liberie nebo Hondurasu mají právo hlasovací. Pochybené pochopení zájmů Francie a budoucnosti lidstva.« »Nazdařbůh mírová konference rozhoduje o staré Evropě. Náhodně přiděluje města a území. Tu zavádí plebiscit, jinde ho odmítá. Neřídí se při svém rozhodování žádnou metodou. Přistupuje ke všemu, nic není projednáno důkladně a aby se užilo starého výrazu, jediné trvalé jsou projevy nespokojenosti.«

A nejvíce trvalých nespokojeností bylo vytvořeno právě ve východní Evropě, dílem nevědomě, dílem vědomě. Do druhé kategorie patří případ vilenský.

Dohodové velmoci, jejichž orgánem byla Konference velvyslanců, odmítly použít k rozřešení otázky vilenské formy plebiscitu, jehož bylo použito k prospěchu Němců

v části Východních Prus a Poláků v Horním Slezsku. Nedbaly toho, že zřejmě většina obyvatelstva Vilenska se na základě práva o sebeurčení národů domáhala připojení k Litvě. Vědomě porušily Wilsonův předpoklad uzavření míru, vytvoření Polska, jež by zahrnovala území nesporně obývané národnostním elementem polským.

Žádné rozhodnutí Konference velvyslanců se tak nepřičilo principům práva na sebeurčení národů, jako právě její rozhodnutí z 15. března 1923. Jím bylo legalisováno zřejmě násilí, sankcionován mezinárodní skandál, desavouována Společnost národů. Při řešení otázky příslušnosti některých území sporných mezi Německem a Polskem bylo použito plebiscitu. Rovněž tak jest pamatováno na plebiscit v rozhodnutí Konference velvyslanců o východní Haliči. Plebiscitu bylo použito k rozřešení sporu o Těšínsko. Toliko při řešení otázky příslušnosti Vilenska byly sto procentně akceptovány požadavky jedné ze sporných stran a stoprocentně opomenuty požadavky druhé sporné strany.

A proč tak macešsky se spojenci chovali k Litvě, jejíž synové stejně jako polští též bojovali v řadách dohodových armád za vítězství jejich věci? To vysvětluje bývalý člen francouzské vojenské mise ve Varšavě, rytíř Čestné legie, major d'Etchegoyen: »Dohoda byla tak výhradně zaujata vidinou velké Polska, která by Francii nahradila Rusko jako spojence, že »vše bylo obětováno, počítaje v to nejzákladnější spravedlivost.«*)

*) Le Radical ze 7. července 1924.

Stejného mínění jest de Chambon: »Francie, hypnotisovaná myšlenkou vytvořiti Velkou Polsku, klamající se kampaní licoměrného tisku, špatně informována o situaci na evropském východě, zaujata vším, co mohlo prospěti její obraně, projevovala jen nepatrnou pozornost k požadavkům Litvy. Dirigenti francouzské zahraniční politiky dlouho věřili, že nezávislá Litva není schopna života a když se musili skloniti před skutečnými fakty, činili tak neradi. Jedině francouzští vojáci, kteří byli členy mise, vyslané do Litvy, ji hájili, na místě poznali odůvodněnost litevských požadavků, mohli oceniti význam litevských vojáků a posouditi chování, pode vši kritiku, polských oddílů proti Litvě. Byli a zůstali nejlepšími obhájci litevské věci před veřejným míněním francouzským a francouzskou vládou. Nezájem o Litvu lze omluviti neznalostí země, zatím co hýčkáni v romantickém snu o vzkříšení Polska, považovali jsme toto vzkříšení za dogma.«*)

Dnes jest všeobecně jasné, že status quo Vilenska jest provisoriem. Přiznává se to i v neoficiálních kruzích polských. Významný politik polský, kryjící se pod pseudonymem Consolibus, ve spise, jenž vzbudil všeobecnou pozornost po svém vydání 1926,**) napsal: »Jedním slovem Vilno je v Litvě jako Helsinky, město švédské, je ve Finsku, nebo Gdansk, německý přístav, v Polsku, a Poláci

*) De Chambon, La Lithuanie pendant la Conférence de Paix, str. 102.

***) Doswiadzenia i błędy naszej polityki zagranicznej wobec zadań chwili.

se ho zmocnili toliko úskočně. Bylo by nespravedlivé oddělití Gdansko od Polska nebo odloučení arbitráží Helsinky a jeho švédské okolí od Finska a připojení je politicky ke Švédsku stejně jako oddělovatí Vilno od Litvy. Vilno musí býti tudíž součástí litevského státu, neboť tento stát, zbaven svého hlavního města, nemůže být než zmrzačeným tělesem, neschopným dosáhnouti plného rozvoje.«

Anexe Vilenska Polskem byla především projevem politického imperialismu a nesporně první etapou v projektovaném útoku na státní nezávislost Litvy. Tyto záměry však ztroskotaly jednak o živelný odpor litevského národa, jednak o nesouhlas zainteresovaných velmocí, zvláště o odpor SSSR, jenž rázně r. 1927 zakročil ve Varšavě proti takovému záměru. Tendence pohltití Litvu Polskem posilovaly nejen historické reminiscence na Polsko před dělením, nýbrž i konkrétní kompenzační návrhy některých německých státníků: Gustav Stresemann, jak se dovídáme z jeho literární pozůstalosti, ujistil polskou vládu o tom, že Německo, dostalo-li by nazpět Pomoří, ničeho by nenamítalo proti nedobrovolnému připojení Litvy k Polsku.*) Na iniciativu Stresemannovu namnoze navazuje zahraničně-politické úsilí německých hakenkrajclerů. Šéf zahraničně-politické propagandy německé strany národně sociální Rosenberg při své letošní návštěvě v Londýně pokoušel se získati anglické kruhy vládní pro svůj plán na řešení

*) Sr. Frant. Bicek, Otázka polského pomoří v revui »Sobota« 1933, čís. 20.

otázky polského Pomoří. Podle něho Polsko by se sloučilo s Litvou (samozřejmě myšleno, že bez ohledu na souhlas Litevců), čímž by se Polsku, které by se vzdalo Koridoru ve prospěch Německa, dostalo Klaipedou přístup k Baltu. Německo by takto zvětšenému Polsku postoupilo 1951 km² německého území na Němenu a Polákům v Gdansku by zaručilo politickou a jazykovou svobodu a účast na politické moci. Na přechodnou dobu 25 let by byl v Gdansku polský komisař.)*

Tak dalekosáhlé projekty teritoriálního přeskupení jsou prozatím jen fantastickým přáním několika vyznavačů brutálního imperialismu, nejsou však přijatelné žádné velmoci, jež počítá s existencí Společnosti národů. Rosenbergova nabídka nemohla být brána vážně ani Anglií, neboť jejím uskutečněním utrpěly by značně anglické zájmy v Pobaltí.

Není třeba zdůrazňovati, že celý litevský národ a všechna demokraticky smýšlející veřejnost evropská by se opřela proti takovému obchodu s národy a státy, možných snad jen ve středověku. S takovým řešením nemohl by souhlasit Svaz sovětských socialistických republik, který má velký zájem na existenci nezávislé Litvy. Teoreticky bylo by možno tuto eventualitu připustiti jedině v případě, víc než nepravděpodobném, vzájemného dorozumění SSSR, Německa a Polska, obdobného dohodě Ruska, Rakouska a Pruska o rozdělení Polska. Tento způsob řešení by však předpokládal potlačení státní nezávislosti všech tří pobaltských států, li-

*) Srovnej »Národní Politiku« z 25. května 1933.

tevského, lotyšského a estonského.« Vylučoval by v každém případě možnost existence Společnosti národů. K. Graužinis uvažuje o této kombinaci, správně poznamenal, že realizace takového záměru byla by jistě »opravdovým ortelem smrti pro Společnost národů«.^{***)}

Mělo-li by však Vilensko zůstatí součástí Polska, není myslitelné, že by v budoucnu byly vztahy Litvy a Polska přátelské. Lze právem očekávat, že Litva v příhodném okamžiku, na příklad při eventuálním ozbrojeném konfliktu mezi Polskem a SSSR, Polskem a Německem anebo v případě války spojených velmocí ruské a německé proti Polsku vřadila by se do bloku Polsku nepřátelského a pokusila by se obsadit toto území vojensky. Ostatně poloha Vilenska není pro Polsko příliš příznivá strategicky, neboť tvoří koridor, oddělující Litvu od SSSR. Toto území prodlužuje velmi značně hranici Polska se sověty, čímž nesnadno jest hajitelné. Poláci sami přiznávají, že v případě války proti bolševikům, opustili by Vilno a stáhli by své oddíly až po Grodno.^{*)}

Dosavadní napiatý poměr mezi Litvou a Polskem nad slunce jasněji prokázal, že hospodářský rozvoj Vilenska jest jediné závislý na připojení k mateřské Litvě. Statem quo trpí však nejen Vilensko samo, nýbrž trpí jím i Polsko jako celek. Vilensko, má-li alespoň hospodářsky živořit, musí být subvenováno, a to na úkor vlastního Polska.

Jest však málo pravděpodobné, že by Po-

^{*)} Graužinis, La Question de Vilna, str. 80.

^{**)} Tamže, str. 155.

láci v dohledné době tak zprozíravěli, že by dobrovolně a spontánně se vzdali Vilenska ve prospěch Litvy. Na tuto eventualitu není posud připraveno polské veřejné mínění, které jest po patnáct let utvrzováno v přesvědčení, že síla Polsky tkví v její územní rozlehlosti. Jen málo jednotlivců v Polsku došlo k názoru, v západní Evropě většinou znalců vilenského problému sdílenému, že »kdyby Vilno, Seiny, Suvalki a Grodno a dostatečné zázemí byly přiznány Litvě, tato by se tím stala nejspolehlivější přítelkyní a spojenkyní Polska. Nejde totiž o více než o několik tisíc km², bezvýznamnou plochu při porovnání s celkovým územím, jež spojenci přiznali Polsku. Tím by byl nejlaciněji vykoupen mír ve východní Evropě. Spravedlnost by tu měla zisk i úrok.«^{*)}

Rozřešení vilenské otázky není v moci Litvy a litevského národa, jenž se nevzdá nikdy svých nároků na Vilensko. Definitivní její úprava vyplyne asi z mezinárodní situace zítřka. Polsko jí buď bude přinuceno se vzdát Vilenska, anebo se ho vzdá dobrovolně, aby v Litvě našel svého spojence. Jest těžko dnes mluvit o všech modalitách tohoto procesu. Není však vyloučeno, že Vilensku se dostane autonomního postavení v rámci litevské říše, že tomu bude předcházeti vytvoření autonomní oblasti vilenské v rámci polské říše. Již tento čin by byl sympaticky přijat nejen obyvatelstvem tohoto území, nýbrž jistě by přispěl k uvolnění nepřetí mezi Litvou a Polskem.

^{*)} De Chambon, la Lithuanie pendant la Conférence de la Paix, str. 158.

KLAIPEDA — HOSPODÁŘSKÁ NEZBYTNOST LITVY.

Litevská republika má jediný, vskutku významný přístav na Baltu Klaipedu. Mírovou smlouvou versailskou (§ 99) Klaipeda s okolím byly odtrženy od Německa, ježto většinu obyvatelstva této oblasti, zvané Malá Litva, tvořili od nepaměti tu usedlí Litevci a poněvadž přístav Klaipeda je vyústěním nejdůležitější komunikační tepny — řeky Němenu (Nemunasu) do Baltu.

Dohodové velmoci počítaly již tehdy, že Klaipeda s litevským okolím připadne Litvě. Když německá delegace na mírové konferenci protestovala 16. června 1919 proti odtržení Pomorí, Gdanska a Klaipedy, G. Clemenceau odmítl jménem Spojenců její námitky a výslovně prohlásil, že pro odtržení Klaipedska od Německa mluví především důvody národnostní. »Toto území bylo v podstatě vždy litevské, většina obyvatelstva je původem a jazykem litevská; fakt, že město Klaipeda samo jest z větší části německé, není ještě důvodem, aby celé území zůstalo pod německou svrchovaností, zvláště když přístav Klaipeda je jediným námořním přístavem Litvy.« Bylo rozhodnuto, aby Klaipeda a sousední území byly přiznány Spojeným a sdruženým mocnostem, poněvadž statut litevského území není ještě vypracován«.

Stanovisku Clemenceauově odpovídají výsledky statistického šetření předválečného. Tak podle církevní evangelické statistiky německé pro Východní Prusy z r. 1912 bylo

konstatováno, že ve čtyřech farnostech, náležajících se na sever od Němenu, z celkového počtu 138.529 obyvatel bylo 71.810, t. j. 51·9% Litevců. Ve farnosti klaipedské z 56.559 obyvatel bylo 25.433 litevské národnosti.*)

Těmto statistikám nelze vyčítat, že by nadřzovaly Litevcům, poněvadž byly zpracovány německým klérem. Skutečný počet Litevců byl jistě mnohem větší, ježto za Němce byli považováni všichni Litevci, kteří mluvili též německy.***) Vyplývá z nich, že v okrese klaipedském připadalo na Litevce 76·6%, v okrese Šilute 63·2%, Pagegiai 50·9% a v samotném městě Klaipedě 21·5%.

Přiznání suverenních práv na Klaipedsko Litvě se zpozdilo tím, že Litva poměrně dosti pozdě byla uznána de jure a přijata za člena Společnosti národů. Dohodové velmoci pověřily Francii, aby prozatímně spravovala Klaipedsko. V čelo francouzské správy byl 15. února 1920 postaven generál Odry v hodnosti vysokého komisaře Spojených a sdružených velmocí. V roce příštím byla vojenská správa nahrazena správou civilní a vysokým komisařem byl ustanoven prefekt Petisné. Orgány klaipedské samosprávy byly jednak šestičlenné zemské direktorium (Landesdirektorium) a dvacetičlenná Státní rada (Staatsrat). Leč tyto orgány se skládaly z větší části z Němců a litevských renegátů. Předsedou klaipedského direktoria byl bývalý člen pruského sněmu dr. Steputaitis,

*) R. Valsonokas, Klaipedos problema (Klaipeda, 1932), str. 39.

**) De Chambrun, La Lithuanie pendant la Conférence de la paix, str. 60.

houževnatý odpůrce připojení Klaipedska k Litvě.

Klaipedští Němci, těžce se smiřující s odtržením Klaipedy od Německa, vyvíjeli propagandu pro přetvoření Klaipedska v »svobodný stát« podle vzoru gdanského. V tomto směru byli podporováni Poláky, kteří od počátku se netajili, že nesouhlasí s připojením Klaipedska k Litvě. Pod vlivem polské diplomacie francouzské správa vycházela vstřícněji klaipedským Němcům než klaipedským Litevcům. Tato zaujatost vyvolávala zlou krev nejen u většiny litevského obyvatelstva, nýbrž i u obyvatelů vlastní Litvy. Než jejich volání po připojení k Litvě nenacházelo sluchu u Dohodových velmocí, které úmyslně nespěchaly s definitivním řešením otázky klaipedské též proto, že se vážně obíraly záměrem přiznati Litvě suverenní práva na Klaipedsko jedině v případě, že Litva se smíří s anexí Vilenska Polskem.

Protilitevský kurs v Klaipedsku byl s obavami sledován mnohými znalci klaipedských poměrů. Ředitel Bureau des Nationalités v Paříži Jean Pélissier v svém spisku Enquête dans le Territoire de Memel (Paříž, 1922) konstatoval, že důsledkem politiky klaipedského vysokého komisaře Klaipedsko se stalo ohniskem pangermanismu. Stejně tak poukazoval na povážlivou propagandu klaipedských Němců podprefekt okresu Pagegiai, Fagedet, jenž za toto dobře míněné upozornění byl suspendován.

Všechny tyto projevy zvýšily ostrážitost klaipedských Litevců. Když jejich požadavek, aby bylo zrušeno direktorium a aby byli zrovnoprávněni s Němci, nebyl vyslechnut

a když na počátku roku 1923 přišly do Klaipedy znepokojující zprávy o přípravách přeměny Klaipedska v svobodný stát, rozhodli se zabránit tomu všemi prostředky.

Dne 15. ledna 1923 vypuklo povstání Litevců v Klaipedsku. K jeho zdaru též přispěla pomoc litevských »střelců«. Direktorium s dr. Steputatisem bylo sesazeno a ustanoveno nové s vůdcem Litevců Malé Litvy Simonaitisem v čele. Dne 19. ledna 1923 obyvatelé Klaipedska se usnesli připojiti k Litvě a 16. února 1923 Konference velvyslanců se rozhodla, že Klaipedsko bude připojeno k Litvě.

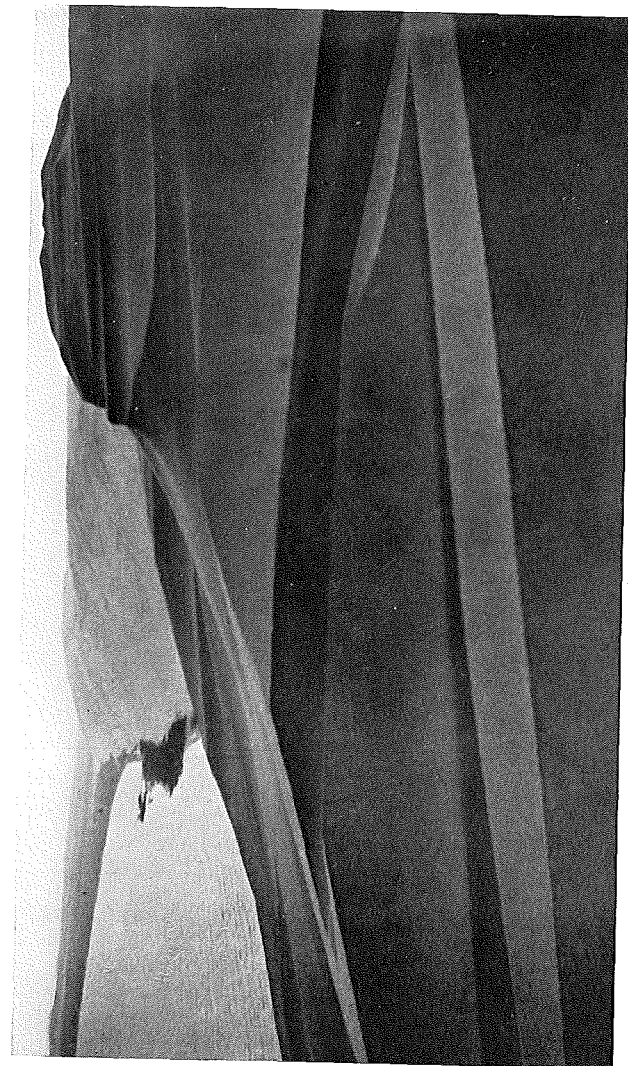
Státní převrat v Klaipedě si vynutil, že otázka klaipedská byla řešena Spojenými a sdruženými mocnostmi. Litevská vláda pověřila svého prvního presidenta A. Smetonu, aby zastupoval Litvu při jednání o připojení Klaipedska k Litvě. Litevský ministr zahraničních věcí Galvanauskas vyslovil »plnou důvěru v rozhodnutí, která učiní ve věci klaipedské Spojené velmoci a ujistil, že litevská vláda neposlala ozbrojené své občany do Klaipedy«.

Vyjednávání mezi Litvou a Spojenými a sdruženými mocnostmi trvalo půldruhého roku. Vyskytly se při něm četné překážky, takže Konference velvyslanců se obrátila na Radu Společnosti národů o zprostředkování jednání. Rada zvolila klaipedskou komisi, jíž předsedal Norman Davis, jež vypracovala konvenci o Klaipedě. Rada Společnosti národů ji schválila 14. března 1924 a dne 8. května 1924 ji podepsali zástupci Velké Británie, Francie, Itálie a Japonska s jedné a zástupce Litvy s druhé strany.

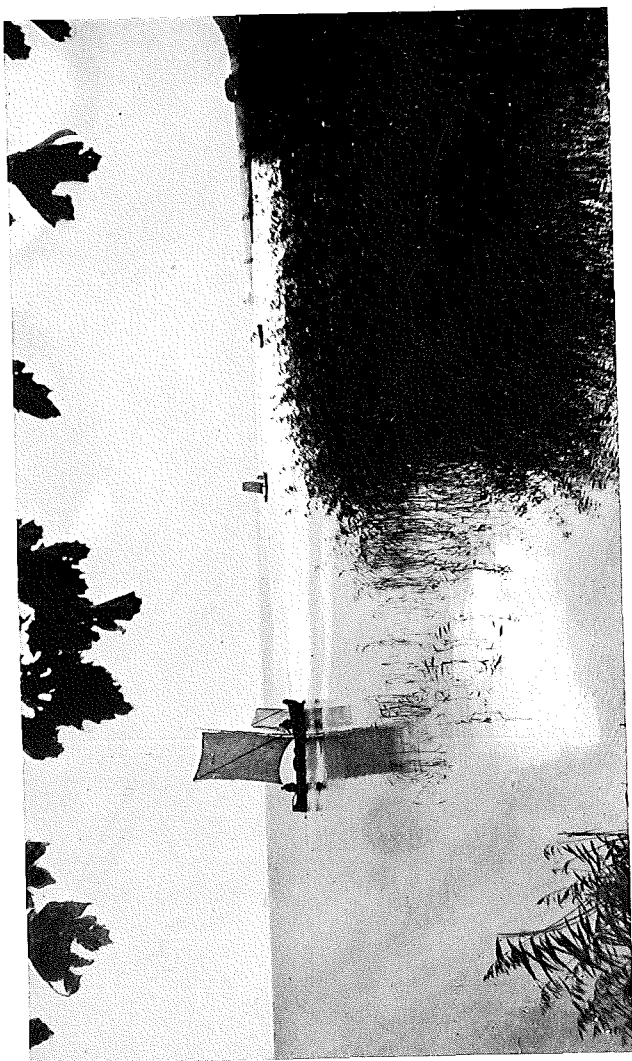
Touto smlouvou byly na Litvu přeneseny těmito čtyřmi velmocemi suverenní práva na Klaipedsko, avšak s tou podmínkou, že území klaipedské bude v rámci litevské republiky mít autonomii, a to ve věcech zákonodárných, soudnictví, administrativních a finančních v rozsahu vymezeném statutem. Podle něho v čele Klaipedska stojí guvernér, jmenovaný prezidentem litevské republiky. Organem legislativním jest sněm. Direktorium jest orgánem výkonným. Skládá se nejvíce z pěti členů. Jeho předsedu jmenuje guvernér a jeho funkční období končí vyslovením nedůvěry sněmem. Podle rozhodnutí Stálého dvora a mezinárodní spravedlnosti*) guvernér klaipedský má právo v případě, že běží o ochranu státních zájmů Litvy sesadit předsedu Direktoria. Tím však nepřestává působnost ostatních členů direktoria. Podle statutu území klaipedského litevština a němčina jsou oficiálními jazyky. Konvence o Klaipedě byla ratifikována litevským sněmem 30. června 1924 a vstoupila v platnost 1. května 1925. Německá vláda ve zvláštní smlouvě o úpravě hranic německo-litevských, ratifikované 22. dubna 1929 říšským sněmem, uznala připojení Klaipedy k Litvě.

Třebaže klaipedští Němci mají všechny podmínky kulturního a hospodářského rozvoje a větší politické svobody než Němci v říši a Litevci v Litvě, z velké části se nechovají příliš loyálně k litevskému státu. Autonomismus nejsilnější strany v obecním

*) Srovnej Interprétation du Statut du Territoire de Memel (1932, Société d'édition A. W. Sijthoff).

DUNY U NIDY NA KURSKÉ KOSE.

PARTIE Z BALTSKÉHO POBŘEŽÍ.

zastupitelstvu klaipedském, křesťansko-sociálního souručenství, ideologicky blízkého německým hakenkrajclerům, je očividným iredentismem. Když předseda klaipedského direktoria Böttcher 17. prosince 1931 v průvodu dvou členů klaipedského sněmu se odebral do Berlína a jednal bez vědomí litevské vlády s orgány říšskoněmeckými, zvláště s ministerstvem zásobování a ministerstvem zahraničních věcí, guvernér klaipedský uvědomil Böttchera, že nemá jeho důvěry. Než klaipedský sněm se většinou hlasů postavil za Böttchera a 6. února 1932 guvernér Merkys ho sesadil a pověřil člena direktoria Toliušiusa prozatímním vedením presidiálních věcí. Zároveň guvernér sesadil s funkcí dva členy direktoria.

Německá vláda, shledávajíc v rozhodnutí guvernérově porušení § 17 konvence o Klaipedsku, 8. února si stěžovala v Radě Společnosti národů. Ta ve schůzích 13. a 20. února se zabývala klaipedským incidentem. Dne 23. února 1932 Böttcher podal guvernérovi demisi a též den vůdci většinových stran v klaipedském sněmu informovali guvernéra, že, když Böttcher resignoval, jsou ochotni designovati předsedu direktoria. Guvernér je vyzval, aby tak učinili. Tito 10. února mu sdělili, že nejsou s to vyhověti tomuto vyzvání. 27. února ustanovil guvernér ředitel školy Eduarda Simaitise předsedou direktoria. Jednání vůdců stran většinových ve sněmu o složení nového direktoria nevedla však k cíli. Tak 12. března tyto strany sdělily guvernérovi, že odmítají Simaitise za předsedu direktoria a že jsou ochotny účastniti se jednání o složení direktoria jediné

na podkladě parlamentním. E. Simaitis sestavil nové direktorium z členů, nepatřících k těmto stranám. Když se však nové direktorium 22. března představilo sněmu, byla mu vyslovena nedůvěra, jak ostatně se očekávalo. V zápětí na to byl rozhodnutím guvernérovým nedělný sněm rozpuštěn.

19. března 1932 po utvoření direktoria Simaitisem a tudíž ještě před rozpuštěním sněmu, velmoci-signatáři konvence o Klaipedě upozornily litevskou vládu, že jestliže nebude co možno nejdříve ustaveno direktorium, jež by mělo důvěru sněmu, že předloží celou věc k rozhodnutí Stálému dvoru mezinárodní spravedlnosti. Po rozpuštění klaipedského sněmu tyto velmoci prohlásily, že se to přičí doporučením Rady Společnosti národů z 20. února 1932 a že jsou nuceny zkoumat, zda-li toto rozpuštění není dalším porušením úmluvy o Klaipedě.

Stížnostmi signatářských velmocí se zabýval Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti v svém 25. zasedání 11. srpna 1932. Rozhodl 10 proti pěti hlasům, že a) klaipedský guvernéř má právo suspendovati předsedu direktoria, byly-li ohroženy jeho jednáním zájmy litevského státu, b) že sesazením předsedy direktoria ostatní jeho členové zůstávají v úřadě, c) že v případě posledním suspense Böttcherova byla oprávněna, že vytvoření direktoria se Simaitisem v čele bylo namístě. Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti nesdílel však mínění litevské vlády o oprávněnosti rozpuštění sněmu klaipedského, když Simaitisově direktoriu byla vyslovena nedůvěra sněmem.

Toto rozhodnutí Stálého dvora mezinárod-

ni spravedlnosti je podstatně pro Litvu velmi příznivé, neboť z něho vyplývá, že nelze připustit, aby Klaipeda byla semeništem protistátní a protilitevské propagandy, navazující na předválečný imperialistický výboj Drang nach Osten. Klaipeda má mimořádný význam pro Litvu zvláště po stránce hospodářské. Leží při ústí řeky Němenu (litevsky Nemunas), jež jest hlavní přirozenou komunikační drahou Litvy. Již před válkou se po ní plavilo téměř veškeré dříví z litevských a běloruských lesů. Jenže tehdy Klaipeda byla poměrně nepatrným přístavem, výlučně exportujícím dříví (300.000 t ročně). Její mohutný rozvoj se počíná teprve od připojení Klaipedsku k Litvě.

Litevská vláda velmi pečlivě se starala o vybudování tohoto přístavu, jež přebudován též na přístav importní. Dobudováním přímého spojení mezi Klaipedou a střední Litvou zřízením železniční tratě Šiauliai-Klaipeda budou vytvořeny všechny podmínky pro zdárný rozvoj v budoucnu.

Již dnes Klaipeda patří k nejčilejším přístavům pobaltským. R. 1921 navštívilo klaipedský přístav 660 lodí o 147.010 m³ tonáže. V roce 1927 již 828 lodí o 428.760 m³ tonáže. Vezmeme-li za základ srovnávání rok 1913, shledáme, že dovoz z klaipedský v r. 1921 činil toliko 49% dovozu předválečného, v r. 1924 dostoupil již výše 88%, v r. 1925 převyšil již o 8% předválečnou výši a v roce 1927 byl již o 24% vyšší než dovoz v r. 1913. Stejně přestupnou křivku vykazuje i vývoz z klaipedského přístavu. Rovná-li se vývoz z přístavu Klaipedy 100%, vývoz za rok 1921 dosáhl jen 48% vývozu předválečného, vý-

voz roku 1924 již 87% a vývoz za rok 1925 převýšil dovoz předválečný (= 105%) a za rok 1927 byl již o 22% vyšší než za rok 1913.

V r. 1931 vjelo do přístavu klaipedského 981 lodí o 766.100 tun tonáže, 1932 dokonce 1113 lodí o 925.100 tun tonáže, r. 1931 opustilo klaipedský přístav 982 lodí o tonáži 787.600 tun, 1932 1117 lodí o tonáži 912.190 tun.

Uvedená čísla se však toliko týkají lodí námořních a do vývozu a dovozu nejsou zahrnuty náklady menších plavidel, vnitrořčních lodí a vorů. Průměrně ročně do přístavu klaipedského vjíždí a vyjíždí asi 1700 říčních plavidel o 120.000 m³ tonáže a dopraví na 60.000 osob, dále 200 vorů dopraví do Klaipedy na 80.000 m³ dříví.

Z námořních dovozních lodí největší počet připadá na Německo (r. 1932 vjelo do klaipedského přístavu 503 lodí), pak na Švédsko (259), Dánsko (88), Anglii (69), Norsko (30), Estonsko (27), Lotyšsko (25), Holandsko (62), Francii (14), Rusko (4).

Klaipeda má pravidelné a přímé spojení s Londýnem a New Yorkem.

Hodnota vývozu klaipedského za rok 1925 dosáhla 43.462.660 litů, 1926 51.997.853 litů, 1927 67.933.567 litů a r. 1928 66.000.854 litů. Hodnota dovozu r. 1925 61.137.751 litů, roku 1926 87.723.409 litů, v roce 1927 131.719.718 litů a r. 1928 153.121.412 litů. 25—30% všech produktů se vyváží přes Klaipedu. Z celkového dovozu litevského 45—55% přichází do Litvy přes klaipedský přístav.

Přístav klaipedský vytvořil příznivé podmínky rozmachu města Klaipedy, jež dnes

již čítá na 37.277 obyvatel. Umožnil založení četných průmyslových podniků, zejména na zpracování dřeva. Krásná přímořská poloha podporuje vzrůst několika prvotřídních lázeňských míst jako Juodkrante, Smiltyne, Nidy a o něco vzdálenější Palangy. Dnes jest jisto, že Klaipeda má význam pro hospodářský život Litvy a že přimknutím se k litevskému státu byly jí dány všechny předpoklady k její nadějně budoucnosti.

*

ZEMĚ HOSPODÁŘSKÝCH MOŽNOSTÍ.

Litva (s Vilenskem) zaujímá největší část Pobaltí. S její zeměpisnou polohou souvisí její nepřetržitý hospodářský rozkvět. Litevská republika je totiž důležitou dopravní spojkou mezi převážně zemědělským východem a průmyslovým západem, mezi nejmodernější středoevropskou velmocí Německem a východoevropským teritoriálním kolosem Svazem sovětských socialistických republik. Zároveň leží na cestě, po které od nepaměti proudil dvousměrně obchodní ruch ze Skandinávie do Polska a Ukrajiny, od Baltu k Černému moři.

Litevský stát nemůže prozatím plně využít své nadmíru výhodné polohy. Překáží tomu především neurovnaný spor o Vilensko. Připoutáním Vilenska k Polsku Litva ztratila nejkratší spojení se SSSR, a většina transitu z Německa do SSSR, prochází nyní Polskem na újmu Litvy. Rovněž dočasná ztráta Vilenska ztěžuje značně hospodářský

rozvoj Litvy. Neurovnaný poměr polsko-litevský jest také příčinou, že transit do Polska zcela mívá Litvu. Mimo tyto velmi nepříznivé okolnosti působila na hospodářský život Litvy depresivně Světová válka, která velmi těžce dolehla na litevskou zemi a její obyvatelstvo, ochromila zcela všechno hospodářské podnikání a zničila takřka úplně ohromné předpoklady hospodářské prosperity, vytvořené s velkými nesnázemi již před Světovou válkou snaživými Litevci bojem proti macešskému carskému režimu, který nejenže nevěnoval téměř žádnou pozornost životním potřebám země, nýbrž ještě úsilí Litevců na poli hospodářském všemožně brzdil a zemi vydával na pospas bezmeznému vykořisťování popoštělé šlechty a ruské byrokracii.

Teprve dobytí státní samostatnosti znamená počátek nové a lepší epochy hospodářského vývoje litevské země a litevského lidu. Ač po vojenském zhroucení Němců, kteří téměř po 4 léta byli neomezenými pány země, hospodářská situace Litvy byla přímo katastrofální, péčí litevské vlády a příkladnou houževnatostí Litevců v poměrně velmi krátkém časovém úseku byly zaceleny dlouholeté a hluboké rány, zasazené hospodářskému podnikání Litvy předválečnou politickou a hospodářskou porobou, Světovou válkou, německou okupací a nespravedlivým urváním Vilenska Poláky.

Konsolidační proces na poli hospodářském nebyl téměř porušen od konce Světové války. Litvě se podařilo uvést do rovnováhy státní finance, stabilisovati měnu, navázati obchodní styky s cizinou, její hospodářský

vzestup nebyl příliš dotčen ani velkou hospodářskou krizí, jež od konce roku 1929 těžce dolehla téměř na všechny státy Starého i Nového světa, krizí, která uvedla a uvádí v chaotický rozvrat zejména státy zemědělské střední a východní Evropy, zvyšovaný u těchto východních států neustále rostoucí dumpingovou ekonomickou expanzí sovětského Ruska, patrnou již před dokončením »pětiletky«. Litva ku podivu odolávala dlouho depresi, působené světovou krizí hospodářskou. Neuškodilo jí příliš ani zvýšení celní ochrany zemědělských výrobků v zemi jejího největšího konsumenta, v Německu, ba ani tak rychlý a pronikavý pokles cen zemědělských produktů na světových trzích. Přes to litevský zahraniční obchod, neustále aktivní, a ještě roku 1930 vykazoval stoupající tendenci, zatím co bilance zahraničního obchodu sousedních států vykazovala v téže době značné zmenšení celkového obrátu a světový obchod zmenšeni o celou čtvrtinu. Dobrým symptomem hospodářské prosperity je poměrně veliká zaměstnanost litevského průmyslu. (V Litvě bylo letos na jaře jenom asi 600 nezaměstnaných.) Zlevnění zemědělských produktů na světových trzích čelila litevská vláda též úvěrovou politikou. Tak celkový vývoz za rok 1930 převýšil značně vývoz za minulá léta, vývoz másla dokonce o 80%; vývoz obilí přes velmi nízké ceny byl v roce 1930 větší než v roce předchozím. Rovněž tak vývoz vajec, ovoce a lněného semene. V r. 1931 a 1932 udržuje Litva přes zvýšené otřesy na mezinárodních trzích celkem vzestupnou tendenci exportní.

Z těchto příčin nemusila se Litva účastnit mezinárodních konferencí, jež evropské státy převážně agrární v posledních třech letech konaly v Sinaji, ve Varšavě, v Budapešti a letos v Bukurešti, aby se dohodly o prostředcích k zmírnění hospodářské krise.

Litva usiluje, aby byla pokud možná soběstačnou v některých odvětvích zemědělského průmyslu. Proto podporuje svůj malý průmysl zvláště dovozními cly. Leč toto omezení dovozu se týká toliko oněch průmyslových výrobků, které se mohou zcela dobře vyrobiti v Litvě.

Tak loni byl zřízen první litevský cukrovar a letos bude přikročeno k zřízení dalšího cukrovaru; byla založena továrna na výrobu cementu, sklárna, továrna na galoše, válcovna plechu, několik závodů textilních, továrna na punčochy. Litva se tím brání odlivu svých peněz do zahraničí. Konečně se Litva snaží o ochranu domácích pracovních sil zákazem zaměstnávat cizince v oněch zaměstnáních, která zcela dobře mohou zastávat Litevci. Toto opatření je účinným prostředkem proti nezaměstnanosti, která je v Litvě minimální.

Litva nemá však příznivých podmínek, aby si vybudovala průmysl kovodělný, textilní a j. v takovém rozsahu, aby někdy byla soběstačnou. Je tudíž Litva odkázána na hospodářskou kooperaci se státy převážně průmyslovými, které i v budoucnu budou v Litvě mít svého konsumenta. Tato hospodářská kooperace bude tím intensivnější, čím bude pokračovati industrialisování litevského zemědělství.

ZEMĚDĚLSTVÍ — ZÁKLAD HOSPODÁŘSKÉ EXISTENCE.

I.

Litevská republika jest stejně jako ostatní státy pobaltské zemí typicky agrární. Hlavním předmětem hospodářského podnikání je zemědělská výroba, v níž jest nyní zaměstnáno celých 80% všeho litevského obyvatelstva. Zemědělský ráz Litvy se výrazně projevuje v struktuře litevského zahraničního obchodu. 70% veškerého litevského vývozu tvoří zemědělské plodiny a výrobky. Z celkové územní rozlohy Litvy, jež činí 55.600 km², vyjma Vilenska, připadá 91,3% (5.081.700 ha) na produktivní půdu. Z toho činí 54,7% pole a zahrady, 13,7% louky, 16% lesy a 11,8% pastviny.

Prosperita zemědělského podnikání jest v přímé úměrné závislosti s hospodářskou prosperitou celého státu a celkovým blahobytem veškerého obyvatelstva. Nasvědčují tomu výsledky konjunkturálního zkoumání od konce Světové války. Dobré žně se obřázely v aktivní bilanci zahraničního obchodu. Rovněž vzrůst nebo zmenšení zadlužení souviselo s prosperitou neb depresí zemědělské výroby.

Všechny litevské vlády přirozeně pečovaly o rozvoj zemědělství, a to nejen hmotnou a mravní podporou zemědělského podnikání, provedením agrární reformy, nýbrž i uzavíráním výhodných obchodních smluv a všemožnou podporou vývozu.

Státní správa a zemědělské organisace, zvláště družstva, čekaly po znovunabytí

státní nezávislosti v tomto směru velmi ne-
snadné úkoly, jichž se však čestně zhostily.
Dějinnými okolnostmi bylo Litvě znemož-
něno udržovati v zemědělství stejný krok
se západoevropskými státy, třebaže země-
dělská produkce stála před válkou na vyš-
ším stupni než na příklad středního Ruska,
přes to, že se o ně carská vláda více starala.
Litevské zemědělské plodiny nacházely od-
bytiště především v okrajových oblastech
bývalého Ruska, zvláště v průmyslovějším
Lotyšsku (Riga, Libava), v Německu, poměr-
ně snadněji než nyní, kdy ztratila více než
 $\frac{1}{3}$ svého území s poměrně značným množ-
stvím konsumentů a kdy musí bojovati proti
celnímu ochranářství států — svých odbytíšť,
láci zemědělských výrobků, které nejsou ú-
měrně láci výrobků průmyslových, zejména
hospodářských strojů a umělých hnojiv. —
Přes tyto velké překážky, díky vzácné ener-
gii národa, za necelé desetiletí se podařilo
povolaným činitelům pozdvihnouti země-
dělskou produkci na takovou výši, že se Lit-
vě zdařilo zvýšiti zavedením racionálnějších
metod zemědělskou produkci a získati pro
své produkty mnohé nové světové trhy.

Práce o povznesení zemědělské kultury
byla prováděna intensivně a plánovitě. Ve
státním rozpočtu bylo každoročně pamato-
váno značnými částkami na potřeby země-
dělství, zvláště na práce meliorační.

Úspěch v tomto směru byl podmíněn pře-
devším velkou inteligencí, pracovitostí a po-
zoruhodnou houževnatostí litevského země-
dělce, dále přeorientováním zemědělského
podnikání od produkce obilní k živočišné,
zejména k mlékařství. Nesporně největší

vliv na prosperitu litevského zemědělství
mělo provedení pozemkové reformy, která
odstranila staletou hospodářskou porobu a
vykořisťování selského stavu velkostatkáři.

Před Světovou válkou byla v litevských
rukou toliko polovina vsí půdy. Ostatek
tvořily latifundie, jichž majetníci málo dbali
o půdu a jediným jejich cílem bylo vytěžit
z ní co možno nejvíce. Půda velkostatkářská
byla špatně obdělávána a zejména lesy byly
bezohledně plundrovány. Celou třetinu ze-
mědělců tvořili bezzemci, kteří byli namno-
ze donucováni emigrovati. Již z toho důvodu
provedení pozemkové reformy se stalo po
válce nezbytností.

Základem litevského zemědělství jsou
selské usedlosti střední veli-
kosti, na něž zvláště pamatovala litevská
poválečná agrární reforma. Usedlosti o roz-
loze do 10 ha je v Litvě toliko 31·3%, usedlo-
stí o rozloze do 20 ha 50%, do 50 ha 15·7% a
usedlosti větších jen 3%. V Litvě postačí
5—6 ha dobré střední jakosti uživiti dvou-
i tříčlennou rodinu. Majetníci menších used-
lostí zpravidla se též živí řemeslnickou vý-
robou. Průměrná rozloha selské usedlosti
v Litvě činí 15 ha.

Z celkové výměry 4,318,514 ha půdy je
88·02% v soukromém vlastnictví a jen 10·55
procent v pachtu. V poměru k Lotyšsku
a Východním Prusům je v Litvě poměrně
málo nájemců. Zatím co v těchto státech jsou
pronajímány drobné usedlosti, v Litvě pře-
vážně přechází do pachtu jen půda velko-
statkářská.*)

*) J. Krikščiunas, Die litauische Landwirtschaft, str. 74.

Zatím co 84.49% všeho obyvatelstva (837.519 osob), existenčně připoutaného k zemědělské výrobě, tvořili roku 1930 majetníci vlastních usedlostí, 15.51% tvoří zemědělství dělníci, většinou zaměstnaní na velkostatkách. Stohektarové statky zaměstnávají zpravidla 7—9 dělníků. Jejich mzdy jsou poměrně nízké. U svobodných nečiní víc než 300—450 litů, u svobodných děvčat mnohem méně. Ženatí zemědělství dělníci, zaměstnaní většinou u velkostatků, berou deputát. Pracovní doba činí zpravidla v létě 12, v zimě 6—7 hodin denně.*)

*

Zadlužení litevského zemědělce jest mnohem menší než zemědělce v sousedních státech. Litevský zemědělec je totiž velmi pracovitý a šetrný. Před válkou jeho hlavním věřitelem byly ruské a polské banky. Zrušení bank sověty přišlo vhod též litevským zemědělcům. Neupravený styk s Polskem ponechává nerozřešenou otázku hypotekárních dluhů u peněžních ústavů, sídlících ve Vilensku a zvláště v Polsku.

Poválečná inflace znemožnila zcela úvěr. Teprve stabilisací měny a založením úvěrního ústavu, Žemes Bankas, byl umožněn rozvoj litevského zemědělství. 1932 zemědělci dlužili zemské bance 99.403.900 litů, ostatním zemědělským úvěrním družstvům 40.542.200 litů. Zadlužení zemědělců rok od roku vzrůstá.**)

Ministerstvo zemědělství poskytovalo

*) Ibidem, str. 87.

**) Ibidem, str. 98.

úvěr tak zvaným novousedlíkům na vybudování hospodářství, vzniklých provedením pozemkové reformy. V roce 1931 tento úvěr dosáhl výše 27 mil. litů. Úvěr meliorační činil 1932 přes 16 mil. litů. Vezmeme-li v úvahu ještě úvěr u soukromých bank, jakož i úvěr poskytnutý zemědělcům ministerstvem financí po velmi špatných žních v severní Litvě v roce 1928, průměrně připadá na jedno hospodářství 970 litů zadlužení a na 1 ha vzdělavatelné půdy 65 litů. Toto zadlužení je v poměru k jiným státním, jako Lotyšsku (180 litů na ha), Polsku (200 litů) nepatrné.*)

Tíživý jest toliko úrok, zpravidla u nestátních úvěrních ústavů 11—12%, mnohdy i 14—15% a amortizační dávky.

Daňové zatížení litevského zemědělce je poměrně nízké. Jest úměrně odstupňováno podle druhu pozemků. Na 1 ha první třídy (nečetné) se platí 9.0 litů, na půdu v druhé třídě se platí 7.5 litů, nejčtenější 3. třídě 5 litů a ve 4. třídě 1.5 litů. Obecní a krajské dávky nesmí přesahovati tuto základní hladinu daňovou víc než o 35%.**)

Ceny zemědělských plodin závisí především na cenách zemědělských výrobků na mezinárodních trzích. Tak v letech 1925—1928 byly ceny obilí poměrně vysoké, v době zemědělské krise (1930—1932) poklesly pod předválečné niveau. Ceny masa, zvláště vepřového, byly až do roku 1931 poměrně dobré. Stejně tak mléčné výrobky a zvláště cizinou vyhledávané máslo, které se posud drží. Vezmeme-li za základ ceny v r.

*) Ibidem, str. 101.

**) Ibidem, str. 103.

1913 (= 100), shledáme, že ještě v roce 1929 přesahovaly předválečné niveau. Za dvě léta však toliko vejce a mléčné výrobky dosáhly indexu 105, maso a masné výrobky 82·6, obilí a obilní výrobky 76·8 a živý dobytek a drůbež 53·7. V roce 1932 pokles cen pokračoval. U vajec a mléčných výrobků činil 81·6, u masa 67·1, u obilí 58·3 a u živého dobytka dokonce indexu 39·1. Tudiž ceny obilí, masa a mléčných výrobků jsou o celou třetinu, ceny živého dobytka dokonce o 60—70% nižší než před válkou.*) Rovněž poklesly ceny lnu a lněného semene. Platilo-li se za prvotřídní lněné semeno za 50 kg 22—28 litů, 1932 se platilo již jen 15 až 16 litů. Poměrně rentabilnější je toliko ovocnářství.

Pokles cen zemědělských plodin v Litvě jest neúměrný poklesu ostatních životních potřeb. Vezmeme-li za základ index cenový rok 1913 (= 100), shledáme, že v říjnu 1932 průmyslové výrobky dosáhly indexu 68·8, koloniální zboží 90·7, stavební hmoty 72 a manufakturní zboží 103·7.***)

Celkem však, třebaš jde o mimořádně tíživé poměry, není situace litevského zemědělství beznadějná. Při porovnání s poměry v sousedních státech je litevský zemědělec na tom lépe. Též proto, že jeho životní standart je nízký a že je velmi spořivý. Agrární krize dolehla na Litvu tíživěji teprve na konci 1931 a posud neprobíhá tak drasticky jako v jiných státech.

*) Ibidem, str. 109.

**) Ibidem, str. 112.

Základ litevského zemědělství tvoří obilnářství. Největší díl celkové osevní plochy připadá na žito (20%). Po něm následují oves a píceiny, pšenice, ječmen, brambory, luštěniny a len. Stále větší oblibě se těší pěstování pšenice, což jest zřejmo z neustálého vzrůstu osevní plochy (v r. 1913 81·8 tisíc ha, 1932 207·7 tisíc ha). Stejně tak brambory (r. 1913 119.000 ha, 1933 172.700 ha) a pohanka 1909/13 6.500 ha, 1931 110.000 ha). Leč drsné klima Litvy a nepříliš vysoká kultura ztěžují značně pěstování pšenice. Pokles cen obilnin v posledních letech přiměl litevské zemědělce k přizpůsobení obilnářství k poměrně rentabilnější a vzrůstající se živočišné produkci. Tak žito se mísí s ostatními druhy obilí, zejména s ječmenem, a této směsi se užívá zejména k výkrmu vepřů.

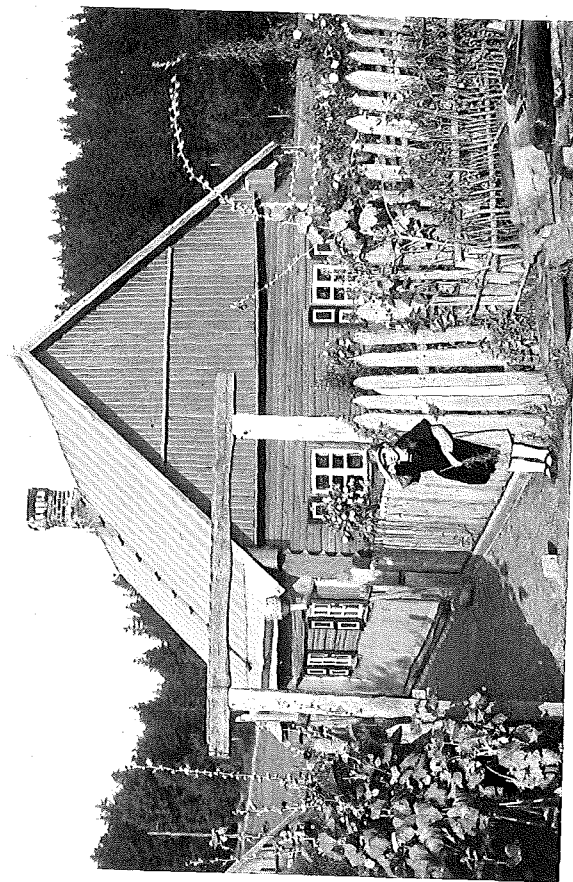
Význam obilnářství, v dřívějších letech dominujícího, ustupuje v posledních letech živočišné produkci a zvláště mlékařství. Tato přeorientace jest však jen k prospěchu litevského hospodářství. Litevské zemědělství, má-li prosperovati, nemůže zcela basírovati na obilnářství, jehož rozvoj tak úzce závisí na nepříliš příznivých klimatických poměrech. Vždyť každá neúroda obilní se pronikavě obráží v celkové bilanci litevského hospodářství a zvláště v bilanci zahraničního obchodu. Živočišná produkce, třebaš má dosti styčných ploch s obilnářstvím, je odolnější a méně závislá na klimatických poměrech. Tak v roce 1925 byly v Litvě velmi dobré žně. Obilní sklizeň byla o 12—27% lepší než v letech předešlých. Leč v roce 1928 následkem velmi studeného počasí, zpoždění osevu a nepřetržitých dešťů sklizeň byla

u obilí o 16%, u brambor o 22%, u lnu dokonce o 16—47% menší než v roce předěšlém.

Pro obilnárství jsou v Litvě mnohem lepší podmínky než v ostatních státech pobaltských, nepříznivější než v Německu nebo Dánsku. Srovnáme-li sklizně v těchto státech za pětiletí 1921—1925, dojdeme k závěru, že sklizeň žita byla stejná jako v Estonsku, o 9 procent příznivější než v sousedním Lotyšsku, avšak o 30% horší než ve vyspělejších Německu a Dánsku. Úroda pšenice v Litvě jest ještě horší při srovnání s úrodou v Německu nebo Dánsku (kde se urodí průměrně o 40—60% pšenice více na 1 ha). S lepšími výsledky se setkává pěstování ovsa, jehož sklizeň jest průměrně o 10% lepší než sklizeň v Estonsku a Lotyšsku, jakož i pěstování pšenice, jíž se urodí v Litvě o 1 pětinu více než v Lotyšsku a o 1 desetinu více než v Estonsku, avšak úroda litevského ovsa a ječmene bývá až o polovinu menší než v Německu a v Dánsku.

Výsledky obilních žnů v Litvě nejsou všude stejné. Nejpríznivější podmínky pro obilnárství má přímořské Klaipedsko (pak Suvalsko), nejnepříznivější východní kraje Litvy. Průměrně se urodí v Litvě na 1 ha 20 q obilí, 10 q lněného semene, 200 q brambor a 75 q sena (na zahradách 40 q). Na 1 ha půdy v roce 1932 připadalo 23·7 q žita, 25·8 q zimní pšenice, 21·3 q letní pšenice, 23·7 q ječmene, 19·2 q jetele, 20·7 q vikve a 2·2 q brambor. Úroda v roce 1930 byla o něco příznivější.

Srovnáme-li tato data se statistikami obilní produkce jiných západoevropských států

TYPICKÉ SELSKÉ OBYDLÍ.

BOŽÍ MUKA.

s intenzivním zemědělstvím, shledáme, že Litva stojí sklizňovou výnosností za nimi. V období 1927—1930 na 1 ha v Dánsku připadlo 33·8 q žita, v Holandsku 36·6 q a v Německu 33·2 q. Nepoměrně větší nepoměr se jeví při pěstování pšenice. V Dánsku na 1 ha se urodilo průměrně ročně v tomto období 56·9 q, v Holandsku 60 q, v Německu 41·7 q a v Litvě 25 q. Naproti tomu litevské obilnářství co do produktivnosti předhání četné evropské státy s nejlepšími klimatickými podmínkami, jako Francii, Itálii, Portugalsko, Španělsko a státy pobaltské. Tak v letech 1927/30 se v Litvě urodilo na 1 ha 23·2 q žita, zatím co ve Francii jen 22·4 q, v Itálii 26·1 q, v Portugalsku 14 q, ve Španělsku 17 q a v Lotyšsku 21·2 q. Téměř obdobně jest tomu u sklizně zimní pšenice.*)

Se zdokonalováním litevského zemědělství vzrůstají rok od roku obilní sklizně. Podle výpočtů docenta na zemědělské akademii v Dotnavě Krikščiuase v letech 1909—1913 se průměrně urodilo ročně na 1 ha 20·9 q zimní pšenice a 17·3 q ječmene, v letech 1929 až 1930 již 28·55 q zimní pšenice a 23·55 q ječmene. Tudíž úroda pšenice vzrostla o 28 procent, sklizeň o 35·5% oproti letům předválečným.

Kvantitativní vzrůst zemědělské produkce souvisí se zlepšováním půdy umělým hnojením, se zaváděním hospodářských strojů a s rozvojem prací melioračních.

Před válkou se v Litvě nepoužívalo vůbec umělých hnojiv. Nyní jejich užívání zobecnělo. Spotřeba fosforečných a draselných

*) Krikščiuas, Litauische Landwirtschaft, str. 148.

hnojiv v Litvě jest mnohem větší než v Lotyšsku, v Polsku a v Rusku. V posledních letech pronikají na litevský venkov stroje, zvláště traktory, většinou dovážené z ciziny. V roce 1926 bylo do Litvy dovezeno za 3456 mil. litů hospodářských strojů, v roce 1927 za 3615 mil. litů a v roce 1928 dokonce za 4312 mil. litů. V Litvě nyní připadá na 100 hospodářství 0·19 traktoru (v Německu 0·10, v Lotyšsku 0·14, v Estonsku 0·48). Posud málo se vžily sečí a žací stroje, což si lze vysvětliti tím, že v Litvě jsou poměrně levné námezdní síly. Za to mlátičky jsou v Litvě rozšířeny. Na 1000 ha v Litvě připadá 11·73 mlátiček, zatím co v Lotyšsku jen 4·44 a v Estonsku 3·75.**)

Rozvoj zemědělské výroby v Litvě jest patrný z přehledu sklizně zemědělských kultur (v 1000 tunách):

	Žito	Pšenice	Ječmen	Oves	Hrách	Vikev	Lněné semeno	Lněné konopí	Brambory
1909/13	496.7	85.3	158.8	265.9	48.4		24.8	24.2	795.9
1923	605.4	80.7	173.3	330.6	56.3		26.8	30.2	1630.2
1930	639.6	253.9	267.5	567.6	66.9	36.8	43.6	34.0	1852.9
1931	412.2	226.8	235.0	406.1	57.9		25.5	21.1	1960.5
1932	528.6	250.7	221.5	362.0	60.5	25.7	14.3	12.3	1829.6

Obilní sklizeň kryje zcela domácí spotřebu a přebytek se vyváží zejména do sousedního Lotyšska a Estonska. Asi 75·7 sklizně obilí a hrachu kryje poptávku domácího konsumu, 17% přibližně připadá na setbu, 4% na píci, 0·3% se zpracovává k účelům

**) Tamže, strana 131.

průmyslovým (lihovary, cukrovary) a ostatky se vyváží do ciziny. Ze zemědělských plodin, pěstovaných v Litvě, má pro Československo značný význam lnářství. Litva jest kromě Polska hlavním našim dodavatelem lnu. Z Litvy se k nám dováží především len třený, vochlovitý, též však bezcelný len bílý a barevný. Len se pěstuje v Litvě od pradávna dost primitivně. Toliko ve severní Litvě byly zavedeny modernější způsoby pěstování lnu. Litevská zemědělská komora usiluje o zracionalnění a zmodernisování tohoto odvětví domácího průmyslu.

Len určený k vývozu se částečně zpracovává v Litvě, kde jest nyní 8 továren na zpracování lnu. Po válce byl len hlavním předmětem litevského vývozu. Vysoké ceny lnu a lněného semene vedly tehdy k zvětšování osevní plochy. Tato v roce 1923 činila 52.100 ha, v roce 1928 dosáhla rozsahu 90.000 ha. Špatné žně téhož roku a hlavně rapidní pokles cen lnu na mezinárodních trzích vynutily si zmenšování osevní plochy, jež v r. 1930 činila ještě 83.000 ha, v roce 1931 již jen 56.000 ha a v roce minulém toliko 40.100 ha.

Pro pěstování lnu v Litvě jsou nadmíru příznivé klimatické podmínky. Litevský len, dříve v cizině označovaný jako »len řížský«, se vyznačuje jemností, leskem a trvanlivostí. Lněného semene se urodí na stejné osevní ploše více o 40—60% než v Estonsku a o 30 až 60% více než v Lotyšsku. Úroda konopí je v Litvě o 20—30% lepší než v Lotyšsku a o 40—70% lepší než v Estonsku.

Průměrně se urodí v Litvě na 1 ha asi 10 q lněného semene, celkem 35·3 tisíc tun. Z toho 20·1% připadá na setbu (100 kg na 1 ha),

31·2% se zpracovává na lněný olej a asi 48·7 procent se vyváží. Přes polovinu celkové sklizně lněného konopí je určeno na výrobu plátna v tuzemsku, druhá polovina (49·3%) jest určena k vývozu. Lněné semeno i konopí je významným vývozním předmětem pro Litvu. Za normálních poměrů toliko polovina se spotřebuje doma. Po válce len participoval v celkovém litevském vývozu šedesáti procenty. Nyní podíl lnu se poněkud zmenšil, též následkem zostřenější konkurence sovětského lnu a zmenšením osevní plochy.

Rozmach dobytkářství jest umožněn vzrůstajícím pěstováním pícnin, zvláště vikve a jetele. Zejména tato zemědělská kultura participuje dnes na celkové osevní zemědělské ploše 14%. Po kvalitním litevském semenu je značná poptávka i v cizině, poněvadž se vyznačuje velkým růstem a bohatstvím listů.

S přeorientováním litevského zemědělství k živočišné produkci souvisí rozvoj bramborářství, zračící se též ve vzrůstu osevní plochy (před válkou 120 tisíc ha, 1932 již 172.700 ha). Zpravidla se brambory spotřebují doma.

V posledních letech se v Litvě šíří pěstování cukrovky, před válkou téměř neznámé. Jejím hlavním odběratelem jest cukrovar v Kvietiški u Mariampolé, zkonstruovaný v r. 1931 akc. spol. dříve Škodovými závody. Část řepy se dováží do cukrovarů východopruského a lotyšského (Jelgava).

Ovocnářství se těší v Litvě posud oblibě. Litevské vesnice, zpravidla rozlehlé, se skládají z jednotlivých, namnoze osamělých dvorců. V Litvě není takřka usedlosti, jež by neměla zahrady. Ba nejsou v Litvě zvláštností zahrady o 10—15 ha rozlohy. Citelná zima

v roce 1928 zničila třetinu všeho stromoví. Než dnes jest tato těžká rána téměř zahojena a v roce 1930 napočteno v Litvě na 4 miliony ovocných stromů. Litevské ovoce se částečně vyváží do zemí skandinávských.

*

II.

V litevském zemědělství se stává stále významnějším činitelem chov dobytka, který zejména v posledních letech vykazuje netušený rozmach. Rozvoji dobytkářství Litva částečně vděčí za to, že odolávala tlaku hospodářské krise, která tak citelně postihuje okolní státy agrární, které nepřeorientovaly své hospodářské podnikání k živočišné produkci v té míře a v tom tempu jako právě Litva.

Litevští zemědělci se snaží učiniti z dobytkářství hlavní zdroj svých příjmů. Nutno zdůrazniti, že při tom velkou úlohu hrají různé zemědělské organisace a množství spolků pro zlepšení chovu dobytka. Státní podpora a intenzivní činnost těchto korporací umožňují litevskému zemědělci chovati plemenný dobytek a postupně racionalisovati chov dobytka podle výsledků nejmodernějších zásad. V posledních letech se podařilo dosáhnouti významného přírůstku čistých plemenných koní, krav, vepřů a ovcí. Rozmach litevského dobytkářství je nejpatrněji vidět již ze statistických údajů o stavu dobytka na území Litvy předválečném i nynějším. Srovnáme-li počet dobytka z roku 1913 a počet dobytka chovaného v roce

1928, shledáme, že se zdvojnásobil a ztrojnásobil. Tak bylo v roce 1913 v Litvě chováno 373.000 koní, r. 1928 611.000 koní, v roce 1913 766.000 hovězího dobytka a v roce 1928 1,199.000 kusů hovězího dobytka. Velmi citelný rozvoj vykazuje chov vepřů, jichž bylo před válkou chováno v Litvě 458.000 kusů, 1925 1,488.000 kusů, v r. 1928 1,060.000 vepřů. Obdobně vzrostl chov ovcí. Zaznamenala-li předválečná statistika v roce 1913 577.000 ovcí, statistika v roce 1925 konstatuje, že v Litvě bylo chováno 1,455.000 ovcí a v roce 1928 1,467.000 ovcí.

Tento rozvoj chovu dobytka jest patrnější z procentuálnějšího srovnání. Vezmeme-li počet chovaného dobytka v roce 1913 za základ (100%), pozorujeme, že v roce 1928 vzrostl chov koní o 64%, chov ostatního dobytka o 57%, vepřů dokonce o 132% a ovcí o 64% proti stavu předválečnému. 10—30% pokles chovu dobytka v roce 1927 tkví v abnormálně nepříznivých poměrech klimatických v roce 1926. Stejně nepříznivě se odrážel v statistice nepříznivý rok 1929. V roce 1930 bylo chováno v Litvě celkem 1,160.000 kusů hovězího dobytka, koňů 588.000, vepřů 943.000 kusů, ovcí 1,125.000 kusů.

Národohospodářský význam dobytkařství se projevuje též v jeho podílu na litevském zahraničním obchodu, zejména na vývozu, na němž participují asi 15%. Domácí zvířata sice do roku 1923 nehrála důležitější roli, avšak potom se jejich vývoz silně pozdvihl a ustálil kolem 15%. Zprvu se nejvíce vyváželo hus, r. 1921 až 54%, později rostla na zahraničních trzích poptávka po litevských vepřích, kteří roku 1923 tvořili 47,5%, roku

následujícího 305%, v roce 1925 již 62% všech živých vyvezených zvířat.

Již před válkou měli litevští koně dobrou pověst na evropských trzích. V prvních letech poválečných byli ještě vyvázeni do ciziny (do anglických dolů), při čemž celní politika sousedních států ztížila však značně tento vývoz. Litevský kůň, dříve známý pod jménem »ruský kůň«, »samogitský kůň«, se vyznačuje malým vzrůstem (135—140 cm). Spřízněn s arabským konem vyznačuje se velkou skromností a mimořádnou vytrvalostí.*) Nehodí se však pro těžké polní práce a proto byl částečně křížen s jinými rasami (»litevští zemědělské koně«), zejména východopruským a ardennským konem. Větší národohospodářský význam má chov hovězího dobytka. Na konci roku 1930 bylo napočteno 1,024.645 kusů hovězího dobytka. Na konci 1930 bylo napočteno 1,024.645 kusů hovězího dobytka, z čehož 645.732 dojníc. Kráva domácí rasy poskytuje ročně průměrně 4—5 tisíc kg mléka, vyznačujícího se vysokým obsahem mléčného tuku (4, 4,5—5%). V roce 1925 byla založena společnost k zlepšení této rasy křížením zvláště s červenou dánskou rasou.**)

V Litvě se hojně chová holandská červenostrakatá rasa, křížená též s dánskou. Litevská dojnice průměrně ročně skýtá (1930 až 1931) 2519—2570 kg mléka. Obsah tuku vykazuje vzestupnou tendenci.

Pro vývoz se pěstují vepři (1930 1,186.272 kusů), většinou anglického původu (yorks-

*) Krikščiunas, Die litauische Landwirtschaft, str. 150.

***) Tamže, strana 166.

hírská rasa). Průměrně ročně 600.000 kusů jest určeno k vývozu. Méně významné jest pěstování drůbeže, zejména hus, jichž se vyváží ročně několik desetitisíců.

*

Velmi slibné perspektivy do budoucna má litevské mlékařství. Na podkladě zkušeností zemí, v nichž bylo již mlékařství zracionalisováno, byly již v roce 1924 zřízeny v Litvě první moderně zařízené mlékárny. Vláda značně přispěla k povznesení nového hospodářského oboru, s její pomocí bylo v letech 1924—1928 v celé zemi založeno 300 družstevních mlékáren, v roce 1929 existovalo v Litvě již 262 mlékáren, z čehož 18 parních.

Veškeré družstevní mlékárny se v r. 1926 sdružily v Ústřední svaz družstevních mlékáren (Centraline Lietuvos Perdirbimo Bendrovių Sąjunga, zkráceně »Pienocentras«), jenž má v svých rukou takřka celý vývoz másla (v roce 1932 z 9·9 mil. kg 93·5%). Mimo družstevních mlékáren existuje na Litvě na 75 mlékáren soukromých, a to zejména v Klaipedsku (40), hlavně se zabývajících výrobou sýra. Od roku 1931 »Pienocentras« rozšiřuje svou působnost též na obchod s vejci. V roce 1929 bylo vyvezeno (z 80% do Německa a z 15% do Anglie) 4.083·7 tun másla a 583 tun sýra v úhrnné ceně 3·8 mil. dolarů. Vývoz litevského másla a sýra podléhá přísné státní kontrole, jež dbá, aby litevské máslo neobsahovalo více než 16% vody, aby nebylo barveno anilinovými barvivy, aby bylo dobré jakosti. Vývozní máslo se třídí na tři druhy, z nichž nejméně kvalitní jest

označováno za »hospodářské máslo«. S rozvojem mlékařství se současně rozvíjí chov vepřů co do množství i co do jakosti, což se kladně projevuje i ve vývozu vepřů. Třebas ceny másla na mezinárodních trzích značně poklesly, přece výroba másla a sýra jest poměrně nejrentabilnější ze všech oborů zemědělského podnikání.

Litva byla až do německé okupace za Světové války zemí velmi bohatou na lesy. Zalesněná plocha litevského státu činí 16% celkové plochy Litvy. Litevské lesnictví velmi utrpělo Světovou válkou, kdy byla zničena celá pětina lesů jednak válečnou liticí, jednak německou okupační správou, která bezohledně kácela litevské lesy a dřívím z nich zásobovala německé zázemí. Rovněž ruská vláda využívala nadmíru litevských lesů, což patrně z neustálého poklesu jejich rozlohy. Tak v roce 1887 bylo zalesněno 26% celkové rozlohy Litvy, v roce 1912 již jen 20·4%. Nový rozvoj litevského lesnictví se počíná teprve dobytím litevské samostatnosti, kdy byly vydány zákony na ochranu lesů a většinou převzaty do vlastnictví státu.

Z lesního porostu připadá 40% na jedle, 29% na smrky, 13% na topoly, 4% na olše, 2% na duby, 12% na jiné druhy.

Nejlesnatější jest okres Mariampole (27% veškeré půdy), nejméně lesnatý jest okres Vilkaviškis (5·2% veškeré půdy připadá tu na lesy). Průměrně na Velké Litvě připadá na každých 100 ha půdy 18 ha lesů, na Klaipedsku jen 14·4 ha lesů. Podle údajů litevského lesního departementu z roku 1930 celková lesní plocha činí 1.050.183 ha. Z toho na lesy státní připadá 936.867 ha, na smrko-

vé 70.000 ha a lesy v Klaipedsku 43.316 ha. Ve skutečnosti lesní plocha jest daleko menší, neboť výše uvedená statistika zahrnuje v sobě i lesuprosté veliké paseky uprostřed lesů. Státní lesy zabírají bez Klaipedska 722.303 ha. Podle údajů z roku 1928 mezi největší lesní komplexy patří revír Ukmerge (44.604 ha), Biržai (35.565 ha), Taurage (35.246 ha), Kedainiai (34.914 ha) a Raseiniai (31.236 ha).

Roční přírůstek lesní každoročně činí u 1 hektaru průměrně 2,88 m³, celkový přírůstek v celé Litvě činí ročně 2,080.023 m³. Každoročně se dovoluje vykáceti nejvíce 1,880.000 m³ dříví ročně, to jest asi plocha 9,887 ha. 1 ha lesa dá průměrně ročně 195 m³ dříví.

Po Světové válce bylo použito dříví z domácích lesů k znovuvybudování země. Nyní, když tento úkol jest téměř splněn a horečka stavební poněkud ustala, uvolnilo se velké množství dříví pro vývoz. Tuzemská potřeba dříví palivového může být hrazena těžbou rašeliny. Podle posledních odhadů rašelinisté litevská mohou poskytnouti ročně za 200 milionů litů hořlavého materiálu. Státní lesy mají též významné místo v státním hospodářství. Tak v roce 1927 státní pokladna obdržela z výtěžku lesního 28,5 milionů litů. Mimo to dříví jest důležitým předmětem vývozu a to z doby předválečné. Vyvází se hlavně po řece Němenu (Nemunasu), který umožňuje lacinou dopravu. Velmi laciné pracovní síly litevské umožňují, že Litva může lácí dřeva na světových trzích konkurovat s hlavními dodavateli Švédskem, Finskem a Kanadou. V posledních letech Litva musí soutěžit s dumpingovým vývozem dře-

va ze sovětského Ruska, které dokonce i dováží dříví do samotné Litvy. (V dubnu 1931 na 7.000 vagonů.)

Z Litvy se vyvází jednak dříví syrové, většinou po řekách, a zpracované. Rok od roku podíl dřeva zpracovaného na vývozu litevském vzrůstá. Tak roku 1920 vyvezeno bylo 69,1% dřeva syrového, 30,9% zpracovaného, 1921 již jen 49,9% dříví syrového a 50,1% zpracovaného, roku následujícího jen 20,9% syrového dříví a 79,1% zpracovaného; 1923 minimum dříví syrového (16,9%) a maximum zpracovaného (83,1%), 1924 26,1% syrového, 1925 20,0%, 1926 26,0%, 1927 jen 15% a 1928 20,3% syrového dříví, zatím co r. 1925 80,0%, roku 1926 74,0%, 1927 85,0% a r. 1928 79,7% dříví v Litvě zpracovaného.

Největší množství dříví exportního tvoří dříví na výrobu papíru. V roce 1928 51.501,2 tun v ceně 13,578.600 litů, pak prkna (r. 1928 51.501,3 tun v ceně 13,578.600 litů), celulosa (r. 1928 47.879,9 tun v ceně 26,976.500 litů), konečně smrkové kmeny (r. 1928 21.969,1 tun v ceně 2,388.300 litů).

Nezpracované dříví litevské se vyvází téměř všechno do Německa, kdežto zpracované nachází odbytiště hlavně v Anglii a Německu.

Lesnictví souvisí pochopitelně s litevským průmyslem dřevodělným a papírnickým. Největším závodem tohoto druhu jest celuloska v Klaipedě, pracující většinou pro vývoz. Továrny na nábytek jsou hlavně v Kaunasu a jeho okolí, dále v Jonavě a Klaipedě, papírny v Klaipedě a v Kaunasu.

Ač litevské dřevařství se od konce Světové války příznivě vyvíjí, přece jeho rozvoj

nemá ještě dnes všechny příznivé podmínky. Největší překážkou jest obsazení lesnatého Vilenska Polskem. Tuto citelnou ztrátu dnes Litevská republika těžko vyrovnává.

*

LITEVSKÁ POZEMKOVÁ REFORMA — PŘEDPOKLAD NÁRODNÍHO BLAHOBÝTU .

Litva jest stejně jako ostatní země evropského východu a jihovýchodu státem převážnou zemědělským. Jako v Lotyšsku a Estonsku tak i v Litvě většina produktivní půdy před válkou byla ve vlastnictví velkostatkářů (40%). 17% všeho obyvatelstva, živícího se zemědělstvím, bylo bezzemky, 30% obyvatelstva tvořili sedláci, vlastníci usedlosti nanejvýš o rozloze tří ha.*) V bývalé gubernii kaunské, jež dnes takřka jest celá součástí obnoveného litevského státu, jen 50·2% veškeré půdy patřilo drobným zemědělcům, 40·5% velkostatkářské šlechtě, 7% ruskému státu, obcím, kostelům a obecně prospěšným institucím a 2·3% bylo v držení drobného živnostnictva, obchodnictva a kléru.**)

V gubernii suvalské 1909 bylo v rukou zemědělců jen 55·6% půdy.***)

Po stránce národnostní převážná část vel-

*) J. Jakulis, La Lithuanie restaurée (Louvain-Kaunas, 1932), str. 75.

**) Sr. časopis Pozemková reforma, IX. roč. č. 9-10, str. 162—163.

***) Jurgis Krikščiūnas, Die litauische Landwirtschaft, Kaunas, 1933, str. 223.

kostatkářů se hlásila k nelitevské národnosti, ač dílem byla litevského původu. Zejména šlechtičtí velkostatkáři byli oporou vládnoucího režimu a nástrojem jeho odnárodnovací politiky. Velkostatkářské latifundie na Litvě vznikly hromadnou konfiskací litevské půdy ruskou vládou po krvavě potlačeném povstání Litevců v roce 1863. Jejich vzniku napomáhalo vzrůstající zadlužování litevských zemědělců, na něž ruská finanční správa přesunovala největší část daňových břemen. Na druhé straně velkostatkářům se dostávalo daňových úlev a levného úvěru. Po potlačeném povstání roku 1863 ruským důstojníkům a ruské byrokracii se dostalo konfiskované půdy. Později, když litevští zemědělci byli lavinově donucováni v dražbách prodávat svůj majetek, ruské vládní kruhy odkupovaly levně tyto usedlosti za účelem plánovité kolonisace litevského území ruským obyvatelstvem. Tuto kolonisační financovala ruská úvěrní selská banka.

Rovněž německý hospodářský imperialismus, známý pod Drang nach Osten, těžil z pauperisace širokých vrstev litevských a zesiloval své hospodářské posice v tomto koutu Pobaltí a připravoval půdu k politické a teritoriální expansi, jež měla vyvrcholit Světovou válkou.

Zemědělská politika carského Ruska vedla též k hromadné emigraci Litevců, z nichž většina nalezla před válkou druhý svůj domov v Spojených státech amerických. Litva též trpěla značným agrárním přelidněním, neboť tu na 100 lidí, existenčně odkázaných na zemědělství, připadalo před válkou jen 81—86 ha osevné půdy, zatím co na příklad

v bývalých historických zemích českých r. 1920 připadalo 114 ha, v Německu 113 ha, v Dánsku 136 ha. Toto přelidnění bylo hospodářsky závažnější, že předválečná zemědělská kultura dnešní Litvy značně pokulhávala za zemědělskou kulturou uvedených zemí.

Provedení pozemkové reformy v Litvě bylo jedním z nezbytných důsledků obnovení samostatnosti litevského státu. Jednou z prvních starostí její vlády bylo ukojení hladu širokých vrstev po půdě a zlomiti hospodářskou a politickou moc velkostatkářů, namnoze ještě podporujících vojenské náporů na existenci litevského státu, vytvořiti početnější vrstvu středních zemědělců, odolných demagogické propagandě ruského bolševismu. Litevská pozemková reforma byla však zároveň důmyslným státnickým činem, neboť teprve jí byly vytvořeny předpoklady národního blahobytu a položeny základní pilíře státní stability.

Litevská pozemková reforma byla provedena po etapách. Již 20. prosince 1918 prozatímní vláda litevská uzákonila vyvlastnění oné půdy, jež byla ruským vládním režimem přidělena ruským občanům za služby prokázané carismu, a to buď zdarma nebo za neobyčejně výhodných podmínek. Dne 8. května 1919 byly vzaty do záboru veškeré usedlosti o rozloze větší než 50 ha vzdělavatelné půdy a stanoveno, že půda smí být pronajímána především bezzemkům nebo malorolníkům. Vládním nařízením z 20. června 1919, nahrazeným zákonem o přidělení půdy vojínům z 3. srpna 1920 bylo určeno, že vojen-

ští dobrovolníci, vlastníci méně než 10 ha půdy, mají nárok na příděl dalších 8—20 ha půdy, podle stupně její výnosnosti. Podle téhož zákona mohla být přidělována zabraná půda nevojínům, ovšem teprve v druhé řadě. Do záboru byly vzaty velkostatkářské komplexy větší než 300 ha.

Majetníkům velkostatků o rozloze do 800 ha mělo být vyvlastněno jen 15% ha jejich půdy, větším velkostatkářům 30%.

Vládním nařízením z 26. července 1919 byly pojaty v zábor všechny lesy, pokud ještě nebyly v držení státu. Zákonem z 4. března 1920, novelisovaným 19. dubna t. r., zakazuje se změna držby usedlostí a lesů o rozloze větší než 50 ha. Výjimečně se připouští změna držby usedlostí a lesů v prospěch zákonných dědiců. Zákonem z 28. června 1920 byla hranice záboru zvýšena na 70 ha. Týž zákon připouštěl odprodej 1 desetiny pozemkového vlastnictví (maximálně však 100 ha), ovšem schválila-li to státní správa.

Dne 18. srpna 1920 litevské Nár. shromáždění odhlasovalo dalekosáhlý agrární zákon o »vyvlastnění lesů, močálů, vod a privilegované půdy«. Jím byly státem vyvlastněny lesní komplexy o rozloze větší než 25 ha, dále všechny vodní plochy, močály, jezera, všechno podzemní bohatství, minerální prameny a pod.

Leč těmito agrárními zákony nebyl ani zdaleka ukojen hlad litevského obyvatelstva po půdě. Úspěšnější restaurace malousedlostí proti velkostatkům, jakož i radikálnější agrární reformy v sousedních státech, zvláště v Lotyšsku a Estonsku, úsilí čeliti podvratné komunistické agitaci přimělo litev-

skou vládu k předložení nejširšího agrárního zákona litevskému parlamentu, schváleného jím 3. dubna 1922. Tímto zákonem byla pojata do fondu pozemkové reformy veškerá půda státní (9.247 ha), usedlosti, jež byly carskou vládou uděleny ruským hodnostářům za výhodných podmínek (44.836 ha), dále půda, druhdy zakoupená ruskými selskými bankami pro ruské kolonisty za účelem rusifikace (vyjma půdy, jež byla v držení osob nebo jejich dětí, věrně sloužících dobrovolně v litevské armádě [24.605 ha]). Pak byla vyvlastněna ona půda, jež byla ruským státem konfiskována po povstání 1863 a přidělena ruským kolonistům (2.500 ha), jakož i těch soukromníků neb jejich dědiců, kteří sloužili v oddílech Bermontových a Vyržolichových, konečně těch, kteří byli nebo jsou ve službách polské armády, působili nebo působí proti nezávislosti litevského státu (16.348 ha). Účastnili-li se odboje proti litevskému státu dědici vlastníků velkostatků, nevyvlastnilo se pro pozemkovou reformu veškeré toto vlastnictví, nýbrž toliko onen díl, na nějž měli zákonitý dědický nárok. Tímto zákonem byla vzata do záboru i ona část dřívějšího vlastnictví katolické církve, jež jí ruskou vládou byla druhdy odňata ve prospěch církve pravoslavné (3.109 ha), konečně i půda jakéhokoliv původu o rozloze větší než 80 ha.

Především měly být vyvlastňovány velkostatky největší a nejzanedbávanější, aby se tak zvýšila rentabilita zemědělské výroby. Zákon připouštěl naprosté vyvlastnění usedlostí i o rozloze menší než 80 ha, byly-li špatně obdělávány. V druhé řadě měly být likvi-

DRHNUTÍ LNU.

PŘI PRÁCI.

dovány velkostatky větší než 80 ha půdy (1929 tato hranice stanovena na 150 ha, čímž se plocha zabrané půdy snížila s 623.750 ha na 546.971 ha).

Půda cizinců, získaná v minulosti řádnou koupí, byla vyňata ze záboru jen v tom případě, když její majetník se zavázal likvidovat svůj nemovitý majetek do tří let. (Tato lhůta novelou z r. 1925 prodloužena na 4 léta.) V případě, že by se tak nestalo, stát má právo jej prodati ve prospěch jeho dřívějších majetníků.

Vyvlastnění půdy pozemkovou reformou v Litvě se nedělo jako v sousedním Lotyšsku bez náhrady. Toliko za neplodnou, neproduktivní půdu nepříslušela náhrada. Rovněž ne za půdu, jejíž vlastníci svou účastí v nepřátelských armádách poškodili zájmy litevského státu, jakož i za onu část do záboru pojaté půdy, jež byla druhdy litevským sedlákům při zrušení nevolnictví odebrána a připojena k půdě velkostatkářské jako náhrada za škody utrpěné osvobozením sedláků, konečně i půda, jež byla přidělena osobám účastnivším se dobrovolně bojů za uhájení litevské státní nezávislosti, rodinám padlých a zraněných v těchto bojích.

Náhrada za zabranou půdu podle tohoto zákona byla různá. Při její výměře byl vzat za základ cenový průměr let 1910—14: za 1 ha orné půdy maximálně 48 marek náhrady, za 1 ha lesa 120 marek. To se však vztahovalo jen na velkostatky větší než 200 ha. Velkostatkům od 80 do 150 ha příznávána náhrada ve výši »střední trhové ceny té doby, kdy půda přecházela do pozemkového fondu«. Byly-li vyvlastněny usedlosti o roz-

loze menší než 80 ha, přiznávalo se dřívějšímu majetníku odškodnění ve výši plné tržní ceny. Veškerá náhrada plynula do státního pozemkového fondu, byla úrokována 3% a amortisována v 36 letech od vyvlastnění.

Pozemková reforma v Litvě zasáhla hluboko do výrobní struktury litevského státu a způsobila citelné přesuny v třídním rozvrstvení obyvatelstva. Pozemkovou reformou se podařilo vytvořit vrstvu majetníků usedlostí střední velikosti o výměře 8 až 20 ha, ukojiti hlad po půdě malozemědělců a bezzemků, existenčně závislých na zemědělské výrobě. O národohospodářském dosahu litevské pozemkové reformy si lze učiniti dojem z její téměř závěrečné bilance: v lednu 1931 výměra půdy parcelované k účelům pozemkové reformy činila 599.551 ha. Z toho 55·8% přiděleno bylo bezzemkům, 13·5% těm, kdož do té doby vlastnili nedostatečné množství půdy, nepostačující na jejich obživu, 0·5% přiděleno zaměstnancům, úředníkům neb dělníkům k výstavbě obytných místností, 0·6% k stavbě škol, 0·3% k účelům náboženským, všeobecně prospěšným, zvláště k zřizování hřbitovů, 0·9% k účelům sociálním, 7·4% připadlo různým státním nebo komunálním ústavům zemědělským, 2·1% půdy, podle zákonitých ustanovení o pozemkové reformě, sporné, prodáno z druhé ruky, 2·4% bylo přepuštěno těm, kdož byli postiženi likvidací služebností a společných pastvin, 17·1% půdy bylo ponecháno velkostatkářům, postiženým pozemkovou reformou.

Litevská pozemková reforma byla veliký státnický čin, neboť jí byly vytvořeny hlav-

ní předpoklady národního blahobytu a položeny základní kvádry státní stability. Pozemkovou reformou byly rozmnoženy a hospodářsky zesíleny vrstvy středních zemědělců, odolných svodům bolševické propagandy, zvláště intenzivní těsně po převratu a za listopadové revoluce v Německu 1918. Pozemkovou reformou byly odčiněny mnohé křivdy národnostní, páchané na litevském obyvatelstvu, zlomena politická a hospodářská moc velkostatkářů, z valné části neloyalních k litevskému národu v minulosti a k litevskému státu, obnoveném po Světové válce, sympatisujících s jeho nepřáteli, podporujících jejich náporu na samostatnost litevského státu.

Litevská agrární reforma byla motivována mravně a sociálně. Teprve jí byly odčiněny křivdy na litevských vrstvách sociálně slabých konfiskací jejich půdy pro účast na povstání roku 1863. Agrární reforma umožnila odměniti ty, kteří dobrovolně vstoupili do litevské armády, chránící osvobozenou vlast proti náporu bolševiků, pak Poláků, Němců a bělokvardějsko-monarchistických oddílů Bermond-Avalových a Vyrguličových. V neposlední řadě litevské agrární reformě šlo o zvýšení celonárodní produkce, zvýšení rentability zemědělské výroby, neboť velkostatkářská půda byla nepoměrně hůře obdělávána, než půda malozemědělská. Agrární reforma litevská byla podle mínění belgického národohospodáře Dr. A. Wauterse*) »jednou z nejpromyšlenějších a nejdo-

*) Wauters, La Réforme agraire en Europe (Bruxelles, 1928), str. 98.

konalejších agrárních reforem v Evropě». Nebyla však, jak v uvedené monografii Jakulis konstatoval, ani »revolucionářskou, ani socialistickou«. Byla především činem národním a sociální nezbytností.

*

DRUŽSTEVNICTVÍM K HOSPODÁŘSKÉ PROSPERITĚ.

Tak slibný hospodářský rozvoj Litvy, jaký vykazuje v období své státní nezávislosti, nebyl by takřka možný bez dobře fungujících organizací družstevních. V Litvě bylo sice již v roce 1869 založeno první družstvo ve Vilně, než intenzivnější družstevní ruch se počíná projevovatí teprve na sklonku minulého století. Litevci si brzy uvědomovali, že družstevnictví může jim být nejvydatnější zbraní v jejich zápase za hospodářskou emancipaci, prostředkem k vybavení se z hospodářské nadvlády ruské a zejména židovské, jež měla v hospodářském podnikání na území dnešní Litvy monopolní postavení. Tato snaha po osvobození se z finančního útisku židovského kapitálu přiměla Litevce již v roce 1880 k založení úvěrního družstva. Na přelomu století bylo založeno první družstvo konsumní.

Teprve po ruské revoluci 1905 se vytvořily příznivější podmínky družstevního podnikání. V roce 1908 byla ve Vilně utvořena společnost, propagující myšlenku zakládání družstev. V roce 1914 existovalo již na Vi-

lensku na 200 úvěrních, 80 zemědělských a 200 konsumních družstev, z nichž největším bylo »Nemunas« v Kauně. Zemědělská družstva byla ponejvíce zakládána statkáři. Leč již v roce 1907 bylo v Mariapole sedláky založeno družstvo »Žagre« (Pľuh), které mělo za pět let svého působení již 1905 členů, 20 filiálék a 7 skladišť a vykazovalo obrát 300 tisíc zl. rublů.

Ruská vláda se stavěla nepřátelsky k družstevnímu podnikání. Zvláštním zákonem bylo zakázáno zřizovati družstva, sloužící zájmům společným. Rozvoj družstevnictví byl teprve umožněn za Světové války, kdy dovoleno zříditi spotřební družstvo a ústřední zemědělské družstvo pro bývalé gubernie suvalskou, grodenskou, kaunaskou a vilenskou. Avšak válka znemožnila veškerou činnost družstevní a teprve prohlášením státní nezávislosti byly vytvořeny veškeré podmínky zdárného rozvoje litevského družstevnictví.

Litevská vláda již v roce 1919 vydala zákon o družstvech. V letech 1919/22 byl zakladatelský ruch družstevní zvláště živý (z 551 družstev bylo 480 konsumních, mimo to 119 úvěrních), vyvrcholil však v letech 1923 až 1926, kdy bylo uvedeno v život 444 úvěrních, 238 konsumních, 176 zemědělských družstev a 260 družstevních mlékáren.

Z významných litevských družstevních organizací uvádíme tyto (statistická data z počátku 1929):

Litevské družstevní banky: členů 265, vlastní kapitál 550.499 litů, vklady 3.502.425 litů, obrát 83.794.000 litů, bilance 7.587.456 litů.

Svaz litevských družstevních spolků: členů 264, vlastní kapitál 329.912 litů, obrát 7,584.091 litů, bilance 2,688.004 litů.

Svaz zemědělských družstev: členů 49, vlastní kapitál 311.770 litů, obrát 12,128.575 litů, bilance 14,683.115 litů.

Ústředí spolku družstevních mlékáren: členů 244, vlastní kapitál 192.677 litů, obrát 13,662.068 litů, bilance 3,395.347 litů.

Ústřední zemědělská banka: členů 189, vlastní kapitál 490.000 litů, vklady 1,465.952 litů, obrát 48,000.000 litů, bilance 3,608.199 litů.

Svaz židovských nár. bank: členů 86.

Žid. družstevní spolek »Spaudos Fondas«: členů 104, vlastní kapitál 78.275 litů, vklady 19.729 litů, obrát 1,473.368 litů, bilance 2,664.821 litů.

Ústřední pojišťovna Kooperacija: členů 1092, vlastní kapitál 10.052 litů, obrát 164.683 litů, bilance 76.965 litů.

Loňského roku jest úředně zaznamenáno 1514 družstev, z nichž však jest činnou pouze 1112. Tato družstva měla vlastního kapitálu 11,195.000 litů, vkladů 24,396 litů, obrát zboží činil 62,000.000 litů a bilance 12,000.000 litů.

Konsumní družstva jsou vývojově nejstarší. Nyní jsou sdružena ve dva svazy, a to Lietuvos Kooperacijos Bendroji Sąjunga (Litevský svaz družstev) se sídlem v Šiauliai, dále v Ústředí litevských družstev.

Statistika konsumních družstev:

Počet družstev r. 1920 — 253, 1923 — 410, 1926 — 400.

Počet členů r. 1920 — 14.384, 1923 — 59.358, 1926 — 64.000.

Vklady roku 1920 — 181.560 litů, 1923 — 779.399 litů, 1926 — 926.041 litů.

Reservy r. 1920 — 5.050 l., 1923 — 791.387 litů, 1926 — 966.641 litů.

Obrát r. 1920 — 2,847.948 litů, 1923 — 13,323.476 litů, 1926 — 40,393.200 litů.

Těž úvěrní družstevnictví je v Litvě na nepřetržitěm postupu. 31. prosince 1924 bylo napočteno v Litvě 136 družstev s 16.588 členy, na konci minulého roku již 288 úvěrních družstev s 82.708 členy. Největší význam mají zemědělská úvěrní družstva, sdružená v ústřední Družstevní bance (Lietuvos Kooperacijos Bankas, poskytující úvěr spotřebním, zemědělským, stavebním a jiným družstvům. Členy jejími nemohou býti jednotlivci, nýbrž jen organizace. 1. června 1929 měla na 270 členů, z nichž převážnou většinu tvoří úvěrní družstva. Základní kapitál se skládá z členských podílů po 500 litech. Dne 31. prosince 1921 měla 20 členů se 73 podíly a základním kapitálem 7.989.13 litů, roku příštího 50 členů, 459 podílů a 229.500 litů základního kapitálu, 1925 216 členů s 926 podíly a 415.220.53 litů základního kapitálu, r. 1928 265 členů s 963 podíly a 462.901.31 litů základního kapitálu. Obrát činil v roce 1928 83,794.952.56 litů. Roku 1928 bylo poskytnuto za 22,258.106.92 litů půjček.

Ústřední zemědělská banka organizovala r. 1926 134 úvěrních družstev, základní kapitál činil 265.680 litů, rezervy 82.010, obrát 48,909.280 litů. Svaz židovských úvěrních družstev r. 1927 sdružoval 100 židovských lidových bank s 23.500 členy. Mimo to židé mají úvěrní svaz »Raumaš«.

Představitelem zemědělského družstevni-

ctví je hlavně »Lietuvos Žemes Ukio Koperativu Sajunga« (Ústřední svaz zemědělských družstev Litvy), známý pod zkratkou »Lietukis«, založený dnešním ministerským předsedou Juozasem Tubelisem roku 1923. Tento svaz založil za 5 let svého působení 450 zemědělských družstev, zemědělských spolků, mlékáren. V posledních letech se zasloužil o propagaci chovu vepřů a povznesení zemědělské kultury.

O družstevních mlékárnách, jež jsou důležitým činitelem ve vývozu másla, zmínili jsme se již v předešlé kapitole. V Litvě vycházejí dva družstevní časopisy, a to populární »Bendras Darbas« (Všeobecná práce) a vědecká revue »Talka«.

*

PRŮMYSL NEPŘÍLIŠ »PRŮMYSLOVÝ«.

Litva, jakožto stát typicky zemědělský, postrádá velkého průmyslu. Poměrně skromné množství průmyslových podniků, zakládaných teprve od druhé poloviny minulého století, zpracovává především zemědělské suroviny a dříví, a to především pro vývoz.

Po Světové válce bylo nutno litevský průmysl znovubudovat od základů, neboť byl válkou téměř zcela zničen. Již tehdy mnoho podniků průmyslových bylo přeloženo do ruského zázemí, zbývající zastavily výrobu.

Předválečný litevský průmysl, zvláště závody kovodělné a koželužny, pracovaly i pro vzdálenější trhy Ruska (Sibiř), z části též pro trhy zahraniční. Po válce Litva většinou

ztratila tyto trhy. Nepodařilo se jí posud obnoviti větší průmyslové závody. Za to v krátkém čase byl restaurován maloprůmysl a zavedena nová výrobní odvětví. Třebas Litva nemá příznivé podmínky k mohutnému rozvoji průmyslu, uhlí a železné rudy, v posledním desetiletí vykazuje v tomto směru úspěchy.

Průmyslové podnikání v Litvě je na postupu, což jest patrné i z nepřetržitého vzrůstu průmyslových podniků. V roce 1913 bylo v Litvě 3.134 závodů, v roce 1920 jen 2.474 a v roce 1929 téměř 7.976. V těchto podnicích bylo v roce 1928 zaměstnáno 64% veškerého obyvatelstva. Průmyslové litevské podniky tvoří především podniky připínající se k litevskému zemědělství, mlékárny, jatky, továrny na cukroví, tabákové továrny, výroby ovocných nápojů, pak podniky převážně textilní (příprava lnu, prádelny, tkalcovny, továrny na pletené látky, oděvy, konfekce, výroba bot), konečně podniky grafické (tiskárny, papírny), dále podniky na výrobu mýdla, svíček, přípravků kosmetických, voňavek a j.

Většina podniků textilních a chemických, jako tkalcovny, továrny na pletené zboží, podniky na výrobu kosmetických a farmaceutických přípravků, byla založena až po válce a prosperují. Značný vzrůst vykazuje průmysl polygrafický. Před válkou byl již dosti vyvinut průmysl kovodělný, továrny na stroje, zpracování dřeva a koží. Dnes jest v těchto odvětvích zaměstnáno přes 30.000 dělníků v 8.000 podnicích, z nichž nejvíce připadá na prozatímní hlavní město Kaunas.

V Litvě není velkých továren, převládají

velké dílny. 35% z nich připadá na podniky, zpracovávající zemědělské výrobky (potravinu, nápoje a pod.), 10% kůže a jiné živočišné produkty, 10% na dřevoprůmysl, 25% na sklářství, cihlářství a hrnčířství. Největší procento připadá na mlýny (1.433), vyrábějící průměrně na milion tun mouky. V Litvě jest 26 lihovarů, 13 pivovarů, 11 vinopalen, 105 výroben sodovky, 45 lněného oleje, 14 továren tabákových, vyrábějících ročně na 1.400.600 kg tabáku, dále menší podniky na výrobu chemikálií, mýdlo, škrob, kvasnice, cement, textilie, konopí, sklo, posléze 615 kovodělných závodů. Nejprůmyslovějším střediskem Litvy jest Šiauliai, po němž následují Kaunas, Klaipeda, Panevežys, Mariapole a Vilkauskis. Největší mlýny se nalézají v Panevežysu, Kauně, Klaipedě. Továrny na cukroví v Kauně, Šiauliai a v Klaipedě, koželužny v Šiauliai, továrna na obuv v Kauně a Šiauliai, na gumovou obuv (Inkaras) v Klaipedě, průmyslové závody na výrobu mýdla v Kauně a v Klaipedě, pily v Klaipedě a v okolí Kauna, výroba nábytku v Kauně a v blízké Jonavě, dále v Klaipedě, továrny na tabák v Kauně, Klaipedě, Mariapole a Vilkauskisu, papírny v Kauně a v Klaipedě, cihlářny v okrese kaunaském, vilkauskiském a v okolí Klaipedy. Závody kovodělné v Kaunasu a v Klaipedě, závody na zpracování lnu v Kaunasu, Šiauliai a Panevežysu, sirkárny v Kaunasu a jeho okolí. Od roku 1931 pracuje cukrovar v Mariapole.

V zahraničním obchodě se účastní litevský průmysl skrovnou měrou, i když jeho význam vzrůstá. Litva může vyvážeti toliko výrobky zpracované v svých zemědělských

a průmyslových podnicích, avšak její nezemědělský průmysl, zvláště kovodělný, ani zdaleka nestačí krýti domácí spotřebu. Tyto průmyslové závody jsou vesměs kapitálově slabé a nejsou s to konkurovati se zahraničními, jež mohou litevským zákazníkům poskytnouti dlouhodobé úvěry. Je takřka nemyslitelné, že by Litva někdy byla si v tomto směru soběstačnou. Proto má Litva mimořádný význam pro státy průmyslové. Litva, udržujíc si svůj agrární ráz, má zajištěnu intenzivní hospodářskou kooperaci s průmyslovými státy. Litva i v budoucnu bude dovézet průmyslové výrobky, průmyslové státy budou odbírat z Litvy její přebytek zemědělské produkce.

*

LITVA V MEZINÁRODNÍ HOSPODÁŘSKÉ SOUČINNOSTI.

Neživotnější problém Litvy, znovuvybudování zemědělství, konsumoval po válce mnoho energie. Není divu, že litevská vláda nevěnovala v té době příliš pozornosti svému zahraničnímu obchodu, že obchodní styky Litvy s jinými státy byly velmi chabé. Samostatný zahraniční obchod se počíná vlastně teprve 8. května 1919, kdy vstoupil v platnost první litevský zákon o clech a celní tarif. Před tím nebylo mezi Litvou a okolními státy nějakých celních hranic. Možná zcela směle říci, že do té doby Litva tvořila součást celní říše německé. Téměř veškeré výrobky byly vyváženy z Litvy do Němec-

ka a naopak litevský trh domácí byl zásoben výhradně výrobky německými.

Až do roku 1921 neexistovaly pro Litvu zahraniční trhy. Teprve v té době si Litva počíná dobývatí místa v hospodářském životě evropských států a Spojených států amerických. Tehdy Litva navazuje přímé styky s Anglií, Amerikou a Československou republikou, s níž uzavřela Litva obchodní smlouvu dne 27. dubna 1923.

Litva dováží do západoevropských států především zemědělské produkty, hlavně bakony, máslo, vejce, pak dříví, konečně len. Vývoz se děje hlavně přes Klaipedu. Před jejím připojením k Litvě zahraniční obchod Litvy směřoval i přes Gdansko.

Hospodářské styky Litvy se západoevropskými státy oživily zvláště po připojení Malé Litvy (Klaipedska) k Litvě.

Bilance litevského zahraničního obchodu byla většinou pasivní. Toliko v letech 1922 a zvláště 1924, 1926, 1929, 1930 a 1932 vývoz převyšoval dovoz.

Bilance zahraničního obchodu v letech 1920—1932 (v milionech litech):

Rok	Vývoz	Dovoz	Bilance
1920	55.2	77.3	— 26.1
1921	57.6	95.3	— 37.7
1922	76.9	74.9	+ 2.0
1923	146.8	156.6	— 9.8
1924	266.5	206.3	+ 60.1
1925	242.7	252.7	— 10.0
1926	253.2	240.7	+ 12.5
1927	245.9	265.7	— 19.8

Rok	Vývoz	Dovoz	Bilance
1928	256.9	291.1	— 34.2
1929	329.8	306.4	+ 23.4
1930	333.7	307.3	+ 26.4
1931	273.1	277.9	— 4.9
1932	189.1	166.9	+ 22.1

Litevský obchod s Velkou Británií, s Německem a se Španělskem, Argentinou, Mexikem a Australií byl v r. 1932 aktivní, v předešlém roce mimo to též s Lotyšskem, Francií a Palestinou (r. 1931 s Německem pasivní). S ostatními státy, zvláště s Československem, jest pasivní.

Litva po válce nejvíce obchodovala s Německem. V posledních letech vůdčí postavení v litevském zahraničním obchodě si vydobyla Anglie. Tak v roce 1927 připadlo na Anglii 24.8% všeho litevského vývozu, v r. 1931 již 33.11%, loni dokonce 41.39%. Na Německo v roce 1928 připadlo 57.7% všeho litevského vývozu, 1930 59.91%, 1931 45.92%, 1932 jen 39.14%. V litevském dovozu posud primát si udržuje Německo (r. 1927 24.8% všeho litevského dovozu, 1928 50.44%, 1930 48.47%, 1931 47.01%, 1932 40.27%, než jeho hospodářské posice se stále zmenšují. V roce 1932 participoval SSSR 6.12% (na dovozu 3.58%), Lotyšsko 4.64% (2.35%), Holandsko 2.67% (2.07%), Belgie 4.55% (1.39%), Francie 3.39% (1.58%), Švédsko 2.14% (0.99%), Itálie 2.35% (0.36%), USA 3.8% (0.55%). Litevský obchod s Československou republikou je vysoce pro Litvu pasivní. Podíl Československé republiky na litevském dovozu stále vzrůstá (r. 1928

4·5%, 1929 6·28%, 1930 5·76%, 1931 7·05%, 1932 7·56%.

V roce 1932 bylo z Litvy vyvezeno do Anglie výrobků v ceně 78·2 mil. litů, do Německa za 74 mil. litů, do SSSR za 6·6 mil. litů, Španělska za 6 mil. litů, Lotyšska za 4·4 mil. litů, Holandska za 3·9 mil. litů, Belgie za 3·3 mil. litů, Francie za 2·9 mil. litů, Švédska za 1·8 mil. litů, Dánska 1 mil., do Československa 0·187 mil. litů. V tomtéž roce dovezeno do Litvy zboží z Anglie za 17·9 mil. litů, z Německa za 67·2 mil. litů, SSSR za 10·2 mil. litů, ze Španělska za 0·2 mil. litů, z Lotyšska za 7·7 mil. litů, z Holandska za 4·4 mil. litů, z Belgie za 7·5 mil. litů, z Francie za 5·6 mil. litů, ze Švédska za 3·5 mil. litů, z Rumunska za 1 mil. litů, z Dánska za 2 mil. litů, z Itálie za 3·9 mil. litů, Švýcarska za 1·9 mil. litů, z Československa za 12·621 mil. litů (r. 1928 za 13·1 mil. litů, 1929 za 19·2 mil. litů, 1930 za 18 mil. litů, 1931 za 19·5 mil. litů), z Estonska za 2·1 mil. litů, z Finska za 1·9 mil. litů a z USA za 6·3 mil. litů.

Z toho přehledu jest patrné, že Československo, od Litvy vzdálené toliko 20 hodin jízdy vlakem přes Německo, jest zvlášť významným činitelem v litevském zahraničním obchodě. Československo dováží do Litvy zejména cukr homolový (r. 1931 1509·8 tun v ceně 0·574 mil. litů, v roce 1932 3956·4 tun v ceně 1·089 mil. litů; zřízení prvního cukrovaru v Litvě, 1932, kryjícího $\frac{1}{3}$ veškeré potřeby cukru, nepoškodilo vůbec čsl. cukerní průmysl) a cukr kusový (v roce 1932 1416 tun v ceně 0·645 mil. litů, dále textilie, sklo, obuv).

Československo odebírá z Litvy především

vejce (1932 za 60.000 litů), len (za 35.200 litů), dříve též vepřové maso (1932 18 tun v ceně 36.000 litů).

Litva vyvází především živá zvířata (roku 1931 za 35·8 mil. litů, 1932 za 12·6 mil. litů, hlavně koně, vepře a husy, plemenný hovězí dobytek), potraviny (1931 80.297 tun v ceně 156·7 mil. litů, 1932 62.826 tun v ceně 113·7 mil. litů), suroviny, zvláště dříví a polotovary (r. 1931 279.504 tun za 67 mil. litů, 1932 261.844 tun za 53·4 mil. litů). S postupným přeorientováním litevské zemědělské výroby k dobytkařství vzrůstá podíl živočišné produkce na litevském vývozu. Ještě v roce 1927 činil jen 34·40%, v roce 1930 dosáhl již 57·20% a v roce 1931 již 65·29%. V roce 1931 bylo vyvezeno masa a živých zvířat za 113 mil. litů (1932 za 66·56 mil. litů).

Zvlášť vzestupnou tendenci vykazuje vývoz bakoň (upraveného vepřového masa). V roce 1925 39·9 tun v ceně 0·1 mil. litů, 1931 9.023 tun v ceně 55·07 mil. litů, 1932 25.189 tun v ceně 41·02 mil. litů). Litva vyvází tento druh zboží zvláště do Anglie. Vepřové maso se upravuje pro vývoz v bakoňových továrnách (Aleksotas, Klaipeda, Taurage, Panevezys a Šiauliai). Tento vývoz jest zcentralisován v akc. společnosti Maistas, jejíž většinu akcií má stát.

Mimo to Litva vyvází v značném množství hovězí maso (1931 10.640 tun v ceně 26·58 mil. litů, 1932 8.784 tun v ceně 13·87 mil. litů), sádlo a lůj. Větší význam má vývoz živých zvířat, jenž vyvrcholil v roce 1930, kdy z Litvy bylo jich vyvezeno za 51·8 mil. litů. Vývozní obtíže v příštích letech a pokles světových cen se projeví nepříznivě též ve vý-

vozu živých plemenných dobytčat (v roce 1932 již jen za 5·41 mil. litů). Tak v roce 1930 bylo vyvezeno 16.892 kusů hovězího dobytka v ceně 9·2 milionů litů, v roce 1932 již jen 7.492 kusů v ceně 1·9 mil. litů. Obdobně tomu jest při vývozu vepřů a ovcí. Tak v roce 1930 vyvezeno z Litvy 154.115 vepřů v ceně 38·6 mil. litů (v roce minulém již jen 33.653 vepřů v ceně 2·88 mil. litů).

Druhé místo v litevském vývozu zaujímají mléčné výrobky (máslo a sýr). Bylo-li v roce 1924 vyvezeno jich jen za 4 mil. litů (1·4% všeho vývozu), v roce 1932 bylo vyvezeno mléčných výrobků již za 44 mil. litů (1930 za 52·6 mil.). Zatím co vývoz másla z Lotyšska a Estonska a Finska udržuje své posice neb se zmenšuje, litevský vývoz másla nepřetržitě se zvětšuje. Směřuje ponejvíce do Anglie a Německa.

Před válkou a těsně po válce na litevském vývozu měl největší podíl len (v roce 1920 34·3%, 1924—26 kolem 20%, 1928 18·1%). Nejvíce ho bylo vyvezeno v roce 1927 (celkem za 85·1 mil. litů). V roce následujícím byly velmi špatné žně, jež měly v zápětí snížení osevní plochy. Světový pokles cen lnu též přispěl k podstatnému zmenšení vývozu lnu (1932 činil jen 11·58 milionů litů).

O podílu dříví na litevském vývozu bylo pojednáno v kapitole o zemědělství (1920 40% všeho vývozu, 1928 27·9%).

Doby, kdy Litva svými obilními přebytky zásobovala průmyslové státy, dávno již minuly. V roce 1921 24·2% všeho vývozu tvořily obilniny, 1925 již jen 6·1% a v roce 1928 dokonce jen 2·8% všeho vývozu. Velmi dobrá úroda v roce 1930 dovolila Litvě vyvézt

34.451 tun obilí v ceně 9·1 mil. litů, než v roce 1931 vývoz obilí poklesl na 21.056 tun (za 6·2 mil. litů) a v roce minulém na 2.175 tuny (v ceně 0·6 mil. litů).

Do Litvy se dováží z ciziny především výrobky průmyslové. Z potravin se do Litvy dováží cukr (hlavně z Československé republiky) dále nápoje, káva, čaj, sůl a ovoce. V roce 1929 dovoz potravin dostoupil výše 55·6 mil. litů, 1930 38·8 mil. litů, 1931 27·88 milionů. Ze surovin (1929 dovezeno jich ve výši 84·9 mil. litů, 1931 za 72·05 mil. litů) se dováží ponejvíce uhlí a koks, pak umělá hnojiva a superfosfát naftové výrobky (petrolej, benzin, nafta), technické oleje, tabák. Z hotových výrobků se dováží zejména plech. Největší podíl na litevském dovozu mají výrobky tovární, jako hospodářské stroje (ročně za 3 mil. litů), automobily, chemikálie, knihy, textilie. V roce 1929 bylo jich dovezeno za 165·4 mil., 1930 za 188·9 mil. a v roce 1931 za 177·57 milionů litů.

Dost významný jest transit zboží. Přes Litvu jde zboží z Německa do Lotyšska a SSSR. V roce 1931 tento transit činil 399.689 tun (v roce 1930 431.297 tun). Nejvíce na něm participuje SSSR (347.251 tun, z toho do Německa 142.978 tun).

*

STÁTNÍ FINANCE, MĚNA A BANKY.

Stav litevských financí při znovunabytí státní nezávislosti nebyl nikterak příznivý. Světová válka, která velmi těžce dolehla na

území dnešní Litvy, čtyřletá vojenská okupace německou armádou, která si v Litvě počínala hůře než druhdy v svých koloniích, ohromily veškerý průmyslový ruch, do té doby macešsky podporovaný ruskou vládou.

Finanční konsolidace se teprve počíná zavedením nynější měny r. 1922. Do té doby Litva neměla vlastní měny. Před Světovou válkou platila na území dnešní Litvy ruská měna, jejíž jednotkou byl rubl, stabilisovaný r. 1902/3. Za německé okupace za Světové války měnové poměry se zkomplikovaly tím, že mimo ruských rublů jako platidla se užívalo německé marky, a to v kursu 1 papírový nebo stříbrný rubl = 1.66 marky a jeden zlatý rubl = 2.16 marky. Podle výnosu z 25. dubna 1916 papírový rubl se rovnal 1.75 říšské marce. Aby byl odstraněn nedostatek peněz, byla 17. dubna 1916 zřízena při Východní bance pro obchod a živnosti (Ostbank für Handel und Gewerbe) tak zvaná Darlehenskasse-Ost, která zavedla novou okupační měnu, jejíž jednotka, tak zvaný »Oberostrubel«, se rovnal 2 markám. Dne 6. září 1916 zmizely z oběhu ruské ruble a výlučným platidlem se stala okupační měna. Tím se litevské peněžnictví stalo závislým na Německu, což trvalo až do roku 1922. Po vojenské porážce Německa, 30. prosince 1918, byla uzavřena mezi litevskou vládou a »Darlehenskasse-Ost« úmluva, padle níž tato měla vykonávat funkci emisní banky Litvy až do zřízení Litevské banky, k němuž došlo na konci září 1922.

Těsně po Světové válce Litva stála před řešením velkorysých problémů hospodářských, zvláště před otázkou znovuvybu-

vání území, těžce postiženého válkou a vysávací okupací německou. Tyto všechny nesnáze, jako i ubránění se zhoubným následkům německé inflace, přiměly litevskou vládu, aby zavedením vlastní měny zrušila svou závislost na Německu.

Stalo se tak zákonem ze dne 11. srpna 1922, jímž byla zřízena Litevská banka (Lietuvos Bankas), stažena dosavadní platidla a uzákoněna nová zlatá měna, jejíž jednotkou jest litas. Vládní návrh o založení cedulové banky vzal si za vzor zákon o belgické cedulové bance. Před jeho uzákoněním bylo v litevských odborných kruzích velmi živě diskutováno o účasti zahraničního kapitálu na této bance a výsledkem této diskuse byl kompromis, že cizí kapitál nemůže participovati na akciovém kapitálu Litevské banky větší částkou než třetinou, že cizinci nesmí býti členy vedení banky, že mohou však býti voleni do bankovní rady, a to jen v poměru k velikosti účasti na akciovém kapitálu.

Podle tohoto zákona Litevská banka má monopol na vydávání bankovek na celém litevském území. Po stránce právní Litevská banka jest akciovou společností, jejíž finanční základ tvoří akciový kapitál ve výši 12,000.000 litů, dělicí se ve 120.000 akcií po 100 litech. Reserovního kapitálu se dosáhne každoročním ukládáním 10% čistého zisku a to do té doby, dokud jeho výše nedosáhne poloviny akciového kapitálu. Z tohoto reserovního fondu mají se kryti ztráty a doplňovati dividendy akcionářů na 8%. Z čistého zisku se dává 10% na reservní fond, 8% jako dividenda akcionářům, ze zbytku tantiéma ve výši 8% členům vedení banky a 2% čle-

nům bankovní rady. Z eventuálního zbytku 1 třetina připadne státní pokladně a 2 třetin zbytku se použije k zvýšení dividendy akcionářů až do 12%. Z dalšího eventuálního zbytku obdrží polovinu stát a zbývající polovina se rozdělí podle usnesení valné hromady akcionářů.

Stát jako hlavní akcionář Litevské banky má zaručený velký vliv na její hospodaření. V čele cedulové banky stojí guvernér, který stejně jako její zástupce, jest jmenován na návrh vlády prezidentem republiky na 3 léta. Viceguvernér musí býti jmenován z ředitelů, volených z řad akcionářů.

Guvernér banky podpisuje veškeré smlouvy, akty, schvaluje transakce. Každé usnesení valné hromady, má-li býti pravoplatným, vyžaduje souhlas ministra financí. Mimo to stát vykonává kontrolu hospodářství banky, která jest povinna alespoň jednou za měsíc uveřejnit měsíční bilanci v úředním listě, dále v jednom litevském a v jednom zahraničním deníku bilanci roční. Sídlem Litevské banky jest hlavní město státu. Poněvadž Vilno jest v dočasné moci Poláků, sídlí cedulová banka v Kauně.

Správními orgány cedulové banky jsou valná hromada, ředitelství s guvernérem v čele, bankovní rada, generální rada, ústřední eskontní výbor a revisní komise. Kompetence těchto orgánů je analogická jako u orgánů cedulových bank jiných států.

Vývoj oběhu bankovek měl od roku 1922 tento průběh. Na konci roku 1922 bylo v oběhu za 30·23 milionů litů bankovek, pak výše oběživa roste, na konci roku 1923 dosahuje výše dvojnásobné (60·07 mil. litů), pak do-

stavuje se další vzestup, který vrcholí v dubnu 1924, kdy bylo v oběhu na 71·7 mil. litů, po nepatrném poklesu v letních měsících roku 1924 se dostavuje rapidní vzrůst oběživa, který vrcholí v lednu 1925, kdy bylo v oběhu 94·7 mil. litů, pak nastává pokles, který kulminuje v červenci 1925 (78·5 mil. litů), na podzim 1925 nastává opět vzrůst, který vrcholí v březnu 1926 (90·04 milionů), načež opět nastává sestup oběhu bankovek, který dosahuje minima v srpnu 1926 (73·7 mil. litů). V zimě 1926/27 počet oběživa opět stoupá, v létě 1927 nastává slabý pokles (v srpnu 1927 83·6 mil. litů), na podzim nastává opět vzestup oběživa, který vrcholí v březnu 1928, kdy výše oběživa dosáhla 101·5 mil., na jaře a v létě se dostavuje pokles, který vrcholí v lednu 1929 (83·6 mil.), načež opět nastává vzestup, který v březnu 1929 dosáhl výše 93·5 mil. litů, načež v létě 1929 opět sestup, který jest na sklonku 1929 vystřídán vzrůstem oběživa (v prosinci 1929 94·8 mil. litů). Na konci 1931 bylo v oběhu za 122·8 mil. litů bankovek, na konci 1932 109·6 mil. litů.

Průběh vývoje oběhu bankovek ukazuje, že oběh bankovek jest normální na podzim, v zimě a na jaře, kdy litevský producent prodává své výrobky, v létě se dostavuje menší pokles. Celkem křivka označující průběh vývoje oběhu bankovek nasvědčuje, že hospodářský život litevský vyvázl z poválečného chaosu a že jeho tendence jest pevná.

Zákonem ze dne 11. srpna 1922 byla stažena z oběhu dosavadní platidla a uzákoněna nová zlatá měna, jejíž jednotkou 1 litas. Jed-

notka měnová obsahuje 0·150462 gramu čistého zlata a rovná se jedné desetíně amerického dolaru. Podle zákona o cedulové bance bylo stanoveno, že jedna třetina všech bankovek musí být kryta zlatem, zbytek pak hodnotami snadno realizovatelnými. Litas se dělí na 100 centů. V oběhu jsou z drobných mincí 1, 2, 5, 10, 20 a 50centové mince, z větších 1litové, 2, 5, 10, 50, 100litové, 500 a 1000litové. Poměr počtu jednotlivých druhů platidel byl upraven mincovním zákonem z r. 1924, podle něhož má na jednoho obyvatele připadati mincí měděných a aluminiových do 2 litů, stříbrných do 6 litů, počet zlatých mincí je neomezen. Krytí oběhu bankovek nekleslo nikdy pod 72% a pohybuje se kolem 80%. To jest jednou z příčin stability litevské měny. Na konci roku 1927 bylo v oběhu za 96·6 mil. litů bankovek, které byly kryty částkou 87 milionů. Na konci roku 1928 bylo v oběhu 84·8 milionů litů, krytých obnosem 80 milionů litů. Podkladem zlatého krytí litevských bankovek jsou 3 miliony zlatých rublů, které Litva obdržela od Sovětského Ruska podle mírové smlouvy ze dne 12. července 1920. Tento zlatý poklad neustále vzrůstá. Litevská banka měla v roce 1922 jen za 15·19 mil. litů zlata, 1929 již za 35·08 mil. litů zlata. Zásoba zlata se zvláště v roce 1924, kdy zahraniční obchod litevský byl aktivní částkou 40 mil. litů a platební bilance částkou 87 mil. litů, zdvojnásobila proti roku 1924.

Zlaté krytí bankovek Litevské banky jest od počátku 1922 vyšší než jest zákonem předepsáno. Tak v prosinci 1922 bylo kryto 50·25% bankovek zlatem, na konci roku 1923

výjimečně 27·38%, 1924 33·10%, 1925 39·42%, 1926 36·13%, 1927 34·36%, 1928 40·42%, v prosinci 1929 36·99% všech bankovek.

K hodnotám snadno realizovatelným náleží i zásoba devis, kterých má litevská cedulová banka poměrně více než cedulové banky jiných států. V prosinci 1928 měla jich ve výši 43·62 mil. litů, v prosinci 1929 za 76·21 milionů litů (82·3% všech bankovek, jež byly v oběhu). Z výše uvedeného jest patrné, že výše zásoby zlata a devis jsou větší než výše cirkulujících bankovek. Tak na konci roku 1922 krytí bankovek zlatem a devisami bylo 109·7%, v prosinci 1928 94·5%, v prosinci 1929 dokonce 119·3%.

Úvěrové obchody cedulové banky. Vklady Litevské banky jsou z největší části peníze státní. Vklady jednotlivců nehrají v Litevské bance žádnou význačnější roli. Tak 1. ledna 1929 státní vklady činily 84 mil. litů, zatím co soukromníků jen 13 mil. litů, 1. ledna 1930 měla Litevská banka 83·62 mil. státních vkladů a jen 12·82 milionů soukromníků.

Na konci 1928 celkový obnos diskontu a půjček dosáhl výše 91·49 mil. litů, v roce příštím 85·84 milionů.

Suma úvěrů, poskytnutých Litevskou bankou za sedm let její činnosti se víc než zdesetinásobila. Největší podíl na úvěru má průmysl (asi 35% všeho úvěru), pak přímé financování exportu (20—25% všeho úvěru). Litevská banka do poslední doby vede restriktivní úvěrovou politiku.

Litevská vláda usilovala, aby litevská měna byla stabilní, což se jí také podařilo. Svědčí i o tom pevný kurs litu vzhledem k ame-

rickému dolaru, který se rovná 10 litům. Tak na burse kaunaské kurs dolaru v měsících 1931 byl tento: 10.009, 10.007, 10.009, 10.008, 10.007, 10.011, 10.010, 10.016, 10.006, 10.004, 10.020.

Mimo Litevskou banku působí v Litevské republice celá řada bank a bankovních domů a úvěrních společností. Když byla zavedena zlatá měna, měly všechny banky litevské za 5·6 mil. vkladů, diskont a půjčky bankovní činily jen 9·9 mil. litů, neboť za 23 mil. litů základního kapitálu bylo 22 milionů investováno. Emisní banka měla jen za 240.000 litů vkladů, diskont a půjčky obnášely jen 8·6 mil. litů. 1. června 1930 deposita jen kaunaských bank činily 98 mil. litů, deposita emisní banky 70 mil. litů.

Základní kapitál všech bank a úvěrních ústavů, vyjmeme-li Litevskou emisní banku a banky Klaipedška, od roku 1924 značně vzrostl, což ukazuje (v milionech litů) tato tabulka:

Z á k l a d n í k a p i t á l:

Roku	Agrární banka	Jiné banky	Záložny a bankovní domy	Úvěrní družstva	Úhrnem
1. I. 1924	—	25·79	1·54	—	27·33
1. I. 1925	8·67	26·24	2·09	1·62	38·67
1. I. 1929	29·28	25·67	2·50	6·23	63·68
1. I. 1930	43·78	25·67	2·64	7·80	79·89
1. VII. 1930	47·30	25·35	2·83	—	—

Celkem základní kapitál a deposita na počátku ledna 1924 činily 46·99 mil. litů, 1929 již 155·70 mil. litů, 1. července 1930 198·37

mil. litů. Rediskonty a dluhy činily 1. ledna 1924 16·29 mil. litů, 1929 21·73 milionů litů.

Z toho jest patrné, že základní kapitál litevských bank již od roku 1924 nestoupá. Za to stoupá základní kapitál Agrární banky, který vzrostl v letech 1924—1929 z 8 milionů na 47 milionů. Rovněž vzrůst deposit u této banky je pozoruhodný. Na počátku 1924 všechny litevské ústavy měly jen 20 mil. litů vkladů, roku 1930 již šestkrát tolik. Nyní celé dvě třetiny vkladů připadají na kaunaské banky, což jest dokladem postupující koncentrace bankovní. V roce 1924 vklady u úvěrních ústavů dosahovaly jen 72% jejich základního kapitálu, v roce 1930 již 148%. Rediskont a půjčky bankovní mají až do roku 1929 stoupající tendenci, pak se asi o 10 milionů litů zmenšují, avšak zase stoupání pokračuje. Diskonty a půjčky až do roku 1929 ve všech úvěrních ústavech velmi rychle vzrůstaly, avšak v roce 1930 stejné tempo zrychlené udržela toliko Agrární banka. Diskonty a půjčky v ostatních bankách od počátku 1928 do počátku 1929 vzrostly o 12·8 mil. litů, od té doby do poloviny 1930 jen o 8·7 mil. litů (na 66·7 mil. litů). Vklady v těchto bankách v prvním období vzrostly jen o 4 mil., kdežto v druhém období o 26 mil. litů (na 69 mil. litů).

Z toho jest patrné, že toliko Agrární banka (Zemes Bankas) kryje všechny své operace z vlastních prostředků, zatím co ostatních 6 úvěrních bank má jen 25% vlastního kapitálu, který jest z 99% investován.

Rok 1930 jest významný v litevském bankovníctví, neboť v té době vstoupil v život dlouhodobý úvěr. Zvláště Agrární banka,

I. část tabulky:

Kapitál, jmění a úvěr úvěrních ústavů
1. ledna 1930.

	Kapitálie v mil. listech				
	vlastní		cizí		
	základní a rezervní kapitál	jen základní kapitál	celkem	jen deposita	celkem
Agrární banka	43·78	42·08	11·73	11·33	55·51
6 úvěrních bank	25·26	24·48	75·61	59·27	100·87
2 soukr. banky 23 záložen a úvěrních spolků	1·00	1·00	6·38	5·24	7·38
113 městských spořitelén	1·64	1·49	13·71	11·76	15·35
294 zeměděľ. úvěr. družstev	3·65	2·70	22·60	17·13	26·25
8 klaipedských úvěr. ústavů	4·15	3·23	21·94	13·01	26·09
celkem	5·50	4·59	38·37	28·18	43·87
	84·98	79·57	190·34	145·93	275·32

II. část tabulky:

Jmění a cenné papíry	Diskonty a půjčky v mil. litech	Procentuální poměr			
		K celkovému kapitálu		Poměr diskontu a půjčky	
		Vlastní kapitál	Deposita	Ke všem kapitálie	K cizímu kapitálu
52·99	0·06	78·9	20·4	95·5	471·9
60·38	24·92	25·0	57·7	59·9	79·9
6·50	0·08	13·6	71·0	88·1	101·9
12·34	0·54	10·7	76·6	80·4	90·0
21·76	0·88	13·9	65·3	82·9	96·3
24·83	0·99	15·9	49·9	95·2	113·2
38·70	2·52	12·3	64·2	88·4	100·9
217·50	29·99	30·9	53·0	79·0	114·3

dosud poskytující jen krátkodobý úvěr, přikročila k dlouhodobému hypotekárnímu a úvěr zlevnila. Nabídka úvěru se proti posledním letům zdvojnásobila, neboť vklady jednotlivců vzrostly (1. června 1930 dostoupily vklady ve všech úvěrních ústavech výše 185 milionů, kdežto na počátku 1930 160 milionů, na počátku 1929 jen 130 milionů). Za jeden a půl roku o 55 milionů litů. K tomu přistupuje 60 milionů získané švédské zápůjčky a vzrůst valutárního fondu Litevské cedulové banky ve výši asi 40 mil., celkem tudíž pro úvěr by bylo k dispozici na 150 mil. litů.

Agrární banka poskytuje 7% dlouhodobý úvěr, Litevská emisní banka diskontuje obchodní směnky se 7—6% (pro zahraniční obchod a vývoz průmyslových výrobků). Rozdíl mezi úrokovou mírou pro vklady a pro diskonty a půjčky činí asi 4—5% a za takové situace mohou nejlépe si stojící úvěrní ústavy velmi těžce bez ztráty pracovat. Východiskem by mohlo býti jen snížení úrokové míry na vklady a provedení racionalisace správy bank koncentrováním bank.

*

STÁTNÍ HOSPODÁŘSTVÍ.

Státní rozpočet Litvy je již od roku 1924 aktivní, jak patrně z tabulky (v mil. litech) a rok od roku vzrůstá:

Rok	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Příjmy	70·4	83·8	72·9	166·3	235·8	258·6
Vydání	96·9	81·3	70·8	166·0	232·2	254·8
1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
255·2	269·4	319·8	338·5	347·6	340·1	292·0
228·8	228·8	280·5	269·9	320·6	335·3	278·2

Hlavním zdrojem příjmů státních jsou daně přímé (roku 1932 13·41%) a nepřímé (26·71%), lihový monopol (11·18%), zisk státního podnikání (17·40%), daň z tabáku a sirek (14·3%), daň pozemková (7%), daň z příjmů (3%) a j. Daně nepřímé vynesly státní pokladně r. 1923 63·8 mil. litů, v roce příštím 98·5 mil. a v roce 1928 dokonce 120·5 mil. litů (1932 jen 77·9 mil.). Neustále se zmenšuje výnos daní přímých, které ještě v roce 1923 tvořily 19·6% veškerých státních příjmů, v r. 1928 již jen 11%, 1932 13·4% (39·1 mil. litů).

Nejpotěšitelnějším zjevem v litevském hospodaření jest prosperita státních podniků. Litevský erár vlastní jen ve Velké Litvě 710.900 ha lesa. Tyto lesní komplexy vynesly v roce 1928 38 milionů litů. Rovněž aktivní je provoz železniční, v němž má Litva investováno přes 280 mil. litů (1928 příjmy na širokokolejných [normálních] drahách 39·5 mil. litů [1932 32·7 mil.], vydání 27·8 mil. litů), pošty a telegrafy (v letech 1918—1926 příjem 50 mil. litů, vydání 44 mil. litů).

Výdaje státní vykazují od r. 1923 ustavičný vzestup. V roce 1923 činily jen 166 mil., 1930 již 320·6 milionů litů, 1932 278·2 milionů. V prvních letech poválečných nejvíce státních příjmů pohltila armáda (roku 1919 40·04%, r. 1920 55·84%, r. 1921 57·56%, 1922 36·28%, 1924 21%, 1930 17·5%, 1932 jen 16·6% [44·5 mil. litů]). Poměrně k okolním státům kvota, připadající na armádu, jest v Litvě menší. V posledních letech nejvíce výdajů připadá na ministerstvo zemědělství (1932 18·24%, t. j. 507 mil.), pak na ministerstvo dopravy (1932 22·6% všech výdajů = 59·6

mil.), a to na rozšíření železniční sítě a zvláště na její reorganizaci. (Většina litevských drah směřuje do Vilna, které jest nyní pro Litvu bez praktického významu.) Po ministerstvu dopravy následuje vyučování (40·3 mil. litů, t. j. 14·51%) a pak ministerstvo financí (31·9 mil., t. j. 11·4%).

Zadlužení Litvy v zahraničí jest zcela nepatrné. Stejně tak zadlužení vnitřní. Na konci roku 1932 veškeré dluhy činily 150·1 mil. litů, z čehož zahraniční (Sp. st. americkým, Anglii a Francii) 147,774,600 litů. Ostatek jsou dluhy vnitřní (2·4 mil.). V poměru k jiným státům jest toto zadlužení minimální. Tak v roce 1929 činilo 86·3 mil. litů (na jednu osobu 37·3 litů), zatím co v témž roce na jednoho obyvatele v Polsku připadalo 164·5 litů, ve Finsku 222·6 litů, v Lotyšsku 116·5 litů. Úrok u státního dluhu se pohybuje mezi 3—6%.

Klaipedsko (Malá Litva) tvoří po stránce finanční autonomní jednotku v rámci litevského státu. V roce 1931 příjmy činily 20·7 mil. litů, vydání o něco více (21·9 mil.).

Komunální finance (mimo Klaipedy) činí asi 1 desetinu budgetu státního. V roce 1928 příjmy obcí činily 24,638 mil. litů, výdaje rovněž tolik. Příjmy a vydání obcí Malé Litvy činily 12,826 mil. litů.

Shrneme-li výše uvedené, dospíváme ke stejnému závěru, jako André Bossin v svém spise o Litvě: »Úplná rovnováha všech těchto rozpočtů ukazuje, že litevské finance stojí na zdravém podkladě. Prozíravost předcho-

*) La Lithuanie, Paris, 1933, str. 99.

zích vlád přináší nyní ovoce. Litva trpí současnou krizí mnohem méně než jiné země!»

*

OSVĚTOU K SVOBODĚ.

Nejspolehlivou zárukou existence každého nepočetného národa je především jeho vyspělá kultura. V ní se obráží jeho síla neb slabost, ona je barometrem národního uvědomění. Rozváděti tento dějinný poznatek u nás v Československu je zcela zbytečné. Dějiny našeho národního obrození víc než názorně ukazují, jak divotvornou mocí a dějinnou hybnou silou byla literární a kulturní renaissance. Tytéž síly, tytéž projevy národního ducha, láska k jazyku, národní tradici, zájem o historii, o lidovou tvorbu, zejména písňovou, byly taktéž podstatnými složkami obrozeneckého procesu, jež litevský národ prodělával téměř současně s naším. Národ politicky v bezvědomí byl působením regenerující kultury vyburčován z lethargie, probuzen též k intenzivnějšímu politickému životu, přiveden k živějšímu národnímu uvědomění.

Kultura litevského národa má již tisíciletou tradici. Je sice pravda, že jeho písemnictví je nového data, než nejstarší dochovaná díla literární, ať tištěná nebo rukopisná, nelze považovati za prvotní zjevy duchovního žití, neboť bývají zpravidla náhodně zachovanou výslednicí dlouholetého již vývoje, který nutno předpokládat, třebaž

o něm nemáme hmatatelných dokladů. O literárním životě Litevců máme bezpečné doklady teprve z poloviny XVI. století, ač je jisto, že národ litevský politicky žil již v století XI. Existují však jiné projevy kulturního života Litevců, jako starobylý jazyk neb věhlasné písně lidových pohanských bardů, zvané burtininkai, neb pozdější dainy, jež svými kořeny vyrůstají z dob, z nichž se jiným národům uchovaly »hmatatelné« literární památky.

Zdá se být téměř zázrakem, že Litevci si uchovali dodnes svou řeč a svou osobitou kulturu, uvážíme-li nadmíru nepříznivé podmínky kulturní a především politické, za nichž se vyvíjeli. Uchránili se osudu Polabských Slovanů a svých rodných bratří Prusů (Borusů), kteří utonuli v moři Germánstva nejen proto, že stali se obětí brutality politického útlaku, nýbrž především, že jejich kultura nebyly s to vzdorovati expansi vyšších kultur různých národních kmenů německých.

Mimo to litevská kultura musila se měřit s neméně průbojnou kulturou polskou, již se podařilo přirozeně odnárodniti část etnografické periferie litevské, a kulturou ruskou. Vydržela-li ve svém zápolení, bylo to možno jedině proto, že dosáhla a namnoze i převýšila úroveň »nepřátelských« kultur.

Ze všech projevů litevského národního ducha je nejosobitější litevský jazyk. Litevština udivuje ještě dnes jazykozpytce a etnografy. Tak slavný zeměpisec Elisée Reclus v své Nouvelle géographie universelle obdivoval jazykovou bohatost Litevců:

PÍSEMNICTVÍ.

»Jestliže se význam národa měří krásou jazyka, Samogitáné a Litevci byli by prvními mezi obyvateli Evropy.«*) Neméně nadšeně se o litevštině vyslovoval bibliotekář královny Amélie F. G. Eichhoff v svém spise *Histoire des langues* (Paříž 1839).**)

Litevština s lotyštinou a v druhé polovině sedmnáctého století vymřelým jazykem Prusů, s kurštinou, jež byla přechodem mezi litevštinou a lotyštinou, tvoří v rodině indoevropských jazyků zvláštní skupinu, zvanou baltskou neb aistskou. Ze všech dnešních indoevropských řečí je litevština, zvláště slabikotvorností, nejstarobylější. Mylně byla považována za jazyk slovanský (Rozwadowski, Brückner, Porzeziński). S jazyky slovanskými, indickými, íránštinou, arménštinou a albánštinou patří k satem-skupině indoevropských jazyků, zatím co jazyky germánské, latina, řečtina patří ke skupině kentum —.

Bohatostí tvarovou litevština předčí i ruštinu neb italštinu. Vyznačuje se zvláště smyslem pro rytmus, střídáním slabik krátkých a dlouhých, střídavým přízvukem. Litevština je velmi dialekticky pestrá. Z 11 dialektů je nejvýznamnější hornolitevština (aukštocké) a dolnolitevština (žemaitské). Oním se mluví hlavně na východě Litvy, tímto v okolí Kau-nasu a v Malé Litvě. Za spisovný jazyk bylo zvoleno střední nářečí aukštocké.

*

*) Citováno podle Bossina: *La Lithuanie*, 1933, str. 105.

***) Cit. idem, str. 106.

Jak jsme již v úvodu uvedli, písně pohanských bardů burtininkai možno považovati za nejstarší projev literárního tvoření Litevců. Než křesťanísací Litvy byly pozvolna vytlačovány. Jedna z takových písní se vztahuje na vynikající hrdinský čin Litevců, kteří vedeni knížetem Daumant(as)em, zvíťazili nad nepřáteli r. 1282 u Pskova. Jiná glorifikuje hrdinnou smrt 300 záchranců Kauna (1362) proti Winrichovi Kniprodskému.

Kromě těchto hrdinských písní byly oblíbeny t. zv. raudy (jedn. číslo rauda, množné raudos), s lyrickými náměty, žalozpěvy nad vynikajícími osobnostmi, buď skutečnými nebo vybájenými mythickými, dále věhlasné dainy (jedn. číslo daina), opěvující lásku, přátelství a výjevy ze života bohů pohanských.

Tyto básnické útvary jistě starého původu, se udržely až do novověku a měly velký vliv na moderní tvorbu básnickou. Zvlášť silný vliv měly dainy na německou poesii. Jimi byl obzvláště nadšen Lessing v svých *Literaturbriefe*, Herder v *Stimmen der Völker in Lieder*, konečně i Goethe. Sbírkou dr. L. J. Rhesy přeložil F. L. Čelakovský a vydal r. 1827 pod názvem *Litovské národní písně*. Dainová poesie byla namnoze podkladem moderní litevské lyriky.

K nejstarší literární tvorbě Litevců náležejí také prastaré pohádky a báje, jež se přenášely s generace na generaci a jež se vyznačují originálními náměty, které se sta-

ly částečně také majetkem ostatních literatur.

První písemnou památkou literární je sbírka písní, obsahu náboženského, profesora královecké university Stanislava Rapage-lonia, zemřelého roku 1545, tudíž téhož roku, kdy zemřel překladatel žalmů Davidových Abraham Kulvietis (Culviensis). Spisy obou se zachovaly toliko v rukopise. První tištěnou knihou litevskou byl katechismus pastora v Ragainé Mažvydisa-Vaitkunase († 1562), vydaný r. 1547 v Královci.

Počáteční období litevského písemnictví se vyznačuje náboženskou tendencí. V Malé Litvě je patrný vliv německý, ve Velké, kde byl mocnější katolicismus, vlivy polský a ruský. Literárním jazykem byla zprvu v-hradně latina, až teprve později ustupovala litevštině. Z pozdějších básníků zasluhují zmínky Bartolomäus Vilentas († 1587), překladatel Enchiridionu, a Jonas Bretkunas († 1602), autor hodnotnější již Postily (1593) a sbírky církevních písní (1589). Obě jsou protestantsky orientovány. Ve vlastní Litvě působil kanovník Mykolajus Daukša, který povzbuzen biskupem knížetem Giedraitisem, v latinské a polské předmluvě k postile (1599), věnované litevským šlechticům, připomíná význam mateřské řeči, jež byla již tehdy, zejména ve vyšších třídách, vytlačována polštinou. Daukša obhazuje tu vroucně svůj národ.

V XVII. století převládá v litevském písemnictví vliv protestantismu. Literatura se ještě skládá výhradně z katechismů, zpěvníků, náboženských traktátů, vesměs psaných pro nejširší vrstvy lidové, bez nějaké

zvláštní ceny literární. Pozoruhodná je toliko »Grammatica lituanica« od tylžského kněze Daniela Kleina, uveřejněná roku 1653, a »Dictionarium trium linguarum«, jejímž autorem je vilenský jezuita Konstantinus Širvydas (1580—1631), autor práce o litevských dialektech, jež vyšla teprve r. 1737.

Století XVIII. je dobou politického i národného úpadku litevského národa, jenž se odráží též v jeho literatuře. Jediným vynikajícím básníkem z té doby je Kristijonas Donelaitis, zvaný též Donalitis nebo Donelaitis, narozený r. 1714 v Lazdyneliai v pruské Litvě. Vystudovav bohosloví a filologii na universitě v Královci, stal se pastorem v Tolminkiemai. Donelaitis vyznačoval se všestranným vzděláním a vzácným smyslem pro filosofické problémy. Proslul svým velkým dílem, bajkou o čtyřech ročních počasích, v níž klasickým hexametrem líčí strastiplný život litevského sedláka a zdařile zachycuje krásu litevské přírody. Neobyčejné živosti a svěžesti dodává básni živý smysl pro ironii a sarkasmus. Toto dílo vyšlo sice teprve půl století po smrti autorově, avšak dostalo se mu takového rozšíření, jakého si právem pro svou vnitřní hodnotu zasluhuje. Dílo to bylo dvakrát přeloženo do němčiny a polštiny a z části též do lotyštiny. Posledně vydáno s komentářem Biržiskovým.

Na kulturní vývoj litevského národa měla velký vliv universita vilenská, založená r. 1803 a zrušená po nezdařeném povstání r. 1832. Na ní působil mnoho učenců, jichž pozornost upoutávala nejen minulost, nýbrž i přítomnost litevského národa. Mnozí Poláci,

zejména potomci litevské šlechty, jež sice litevsky již nemluvila, avšak cítila s Litvou a jejím lidem, brali si náměty z dějin litevského národa. Největší básník Adam Mickiewicz (1798—1845) ve svých geniálních básních (Sonety z Krymu, Konrád Wallenrod, Pan Tadeusz, Grażyna, Dziady) líčil slavnou minulost své otčiny a dal vyznění hlubokému pesimismu o budoucnosti litevského národa, jenž jest podle něho odsouzen neodvolatelně k zániku. Litevské kultury si všímali též Němci, zejména profesori na královecké universitě (Dr. L. Rhesa [1776—1841] vydal sbírku Prutena), kteří projevovali zvláště filologický zájem o litevský jazyk a starobylé písně, dainy a raudy.

Literární úsilí litevského národa se setkávalo tehdy s nepředstavitelnými obtížemi, na jejich překonání bylo zapotřebí příliš mnoho energie. Na počátku minulého století litevský národ prožíval obdobnou situaci jako český národ v období probuzeneckém. Litevský jazyk toliko živořil na venkově, kamž nepronikl posud odnárodňovací proces, jemuž již podlehla města, šlechta a inteligence. Stejně jako u nás toliko několik jednotlivců v řadách inteligence věřilo, že národ litevský, který měl tak slavnou minulost, nezhyne; vynaložili proto přímo nadlidské síly, aby v lidu posílili poslední zbytky naděje a vyburcovali jej k národnímu sebevědomí. Litevští buditelé věděli, že nejlepší cestou k srdci lidu je náboženství; skládali proto především náboženské knihy, gramatiky a historické spisy. Z těchto nadšenců zasluhuje zmínky dějepisec Simonas Daukantas (1793—1864) a jeho epigon, star-

ší vrstevník, Antanas Strazdas, zvaný i Strazdelis nebo Drozdowski (1763—1833), autor básní s četnými motivy z lidových písní, z nichž některé jako »Pulkim ant Keliu« mají nesmrtelnou cenu. Náměty k básním z dějin litevských bral demokratický bojar raseiniaský Dionisas Poška-Paskiewicz (r. 1760—1832), neohrožený obhájce litevského lidu, kolem něhož se soustřeďovalo několik nadšenců, jako na příklad kněz Simon Stanevičius, skladatel četných politických básní, dále předchůdce romantismu litevského Valiunas a jiní.

Předním prosaikem minulého století byl biskup a profesor na katolické akademii petrohradské Motiejus Valančius (1801—1875), zvaný též Wolonczewski, žák Daukant(as)-ův. Vynikl zejména originální povídkou Palangos Juzė [Josef z Palangy]; vydáno roku 1863 v Americe stejně jako Pasakojimai Antano Tretininko [1891]) a svéráznými pohádkami. Nejpopulárnějším básníkem v širokých vrstvách lidových byl nadaný lyrik, biskup Antanas Baranauskas — Baronas (1835—1902), autor slavné sbírky Anykščių Šilelis (Bor v Anykščiai; 1858), v níž opěvuje kdysi bohaté lesy, nyní vydané postupně zkázce, jež přeložena do různých jazyků.

*

Smutným mezníkem v litevské literatuře je rok 1863, kdy »krvavý kat« Muravěv, generální guvernér vilenský s diktátorskou mocí, zakázal pod přísnými tresty tisknouti knihy litevské latinkou, čímž chtěl zasaditi litevské kultuře krvavou ránu; zákazem tím dal signál k soustavnému porušování li-

tevského lidu. Přes drakonická opatření Muravěvova, přes přísné tresty, přes žalářování a vypovídání na Sibiř záměr carské reakční vlády se nesplnil. Litevská kultura nebyla potlačena, byla však ve svém vývoji značně brzděna. S velikými obětmi, s vynaložením nesmírné energie se podařilo litevským předákům odolat nátlaku carského režimu, podařilo se jim, že prostý lid zůstal věren svému mateřskému jazyku, který byl vyloučen nejen z úřadů, ale i ze škol a z kostelů. Duchovní ohnisko Litvanů bylo přeneseno do zahraničí, zejména do Tylže (Tilzit) v pruské Litvě, odkud byly ilegálně dopravovány litevské knihy do vlasti, kde za velkého nebezpečí rozšiřovány do všech dědin, do všech litevských chalup. V Prusku bylo též vydáváno několik časopisů, poučných i zábavných, z nichž nejvýznamnější je »Aušra« (Jitřenka), založený J. Basanavičiusem a vydávaný od roku 1883, pak deníky jako »Šviesa« (Světlo), »Apžvalga« (Rozhled) a zejména »Varpas« (Zvon), vycházející v letech 1889—1905. Skvělým organizátorem této obranné literární činnosti je vynikající politik dr. Jonas Basanavičius, jenž mimo to badal v litevské archeologii.

Básnická tvorba pruské Litvy je zastoupena lektorem litevštiny na královecké universitě Fridrichem Kuršaitisem (1806—1884), redaktorem týdeníku »Keleivis« (Poutník), vycházejícího v letech 1849—1880, a farářem klaipedským Rudolfem Jacobim (1817—81), zvaným »litevským Dickensem«. Tvůrcem spisovné litevštiny je všestranně vzdělaný lékař Vincas Kudirka (1858—1900), šéfredaktor »Varpasu« (1889—1905) a skladatel li-

tevské národní hymny »Lietuva tėvynė mūsų« (Litva jest naše vlast). Kudirka vynikl i jako plodný dramatik, ostrý satirik a překladatel z klasických literatur (zejména Schillera a Byrona). Z jeho prací obzvláště vynikají díla »Tiltas« a »Viršinkinai«, v nichž satiricky kritizuje odnárodňovací snahy ruské byrokracie. Z »Varpasu« vytvořil dobře redigovaný list, kolem něhož soustředil kruh mladých literátů a vědeckých pracovníků, z nichž uvádíme A. Krikščiu-kaitise, J. Vilkutaitise, Petliukase, F. Jablonského a Grinia. Konservativnější generace se kupila kolem orgánu kléru »Tevynes Sargas« (Obránce vlasti), z níž obzvláště vynikl mimo největšího tvůrčího ducha litevského písemnictví Maironise, matematik a básník, prelát Dambrauskas, známý pod svým spisovatelským jménem Jakštas, zakladatel literárně vědeckého časopisu »Draugija«, významného nakladatelského spolku sv. Kazimíra, dále bystrý publicista farář Juozas Tumas-Vaižgantas a autor historického románu »Algimantas« dr. Vincas Pietaris.

Největší básník Litvy Maironis, vlastním jménem Jonas Mačiulis-Mačulevičius (1863—1932), zprvu profesor, pak rektor káunaského katolického semináře, je lyrický romantik, který v svých sbírkách, uchvacujících formou a hlubokou citovostí, zpíval zdeptanému národu o lepší budoucnosti, věstil mu svobodu, svržení otrockých pout a státní nezávislost. V svých románech romanticky líčil neblahé důsledky polonizace litevských luhů, utrpení svého národa pod jařmem ruským a, za Světové války i německým. Mimo to Maironis pracoval i v ji-

ných vědních oborech, zejména v historii; napsal i několik dramát.

Vrstevníkem Maironisovým byl předčasně zemřelý nadaný básník Pranas Vaičaitis (1876—1901), který v procítěných vlasteneckých, mnohdy pathosem překypujících básních povzbuzoval litevský lid k sebevědomí, ba i k odboji. Ze starších spisovatelů vynikl dramatik Aleksandr Gužutis (1822—1900), autor mnoha kusů divadelních s náměty z dějin litevských, a Maironisem ovlivněný básník Adomas Jakštas.

Velký převrat v litevském písemnictví znamenala ruská revoluce roku 1905, která přinesla nejen politické úlevy litevskému národu, ale otevřela také okna svobodomyšlnějších názorům, novým směrům literárnímu, zejména symbolismu. V předvečer revoluce bylo zrušeno pověstné nařízení Muravěvovo o tisku litevských spisů a dovoleno založení několika kulturních korporací ve Vilně. Rokem 1905 se začíná nová perioda litevské kultury, období, jež bylo kyprou půdou, z níž vyrostla na sklonku Světové války litevská samostatnost.

Mocným prostředkem k šíření litevského písemnictví se stávají časopisy, jež z části přeneseny z pruské Litvy do Vilna, které se stává opět duchovním střediskem litevského života. Mimo to v Petrohradě, kde studovalo mnoho příslušníků mladé generace, byl založen časopis »Lietuvių Balsas« (Litevský hlas), a ve Vilně »Vilniaus Žinios« (Vilenské noviny).

Nejmladší generace literární názorově je dosti různorodá. Většina jejích členů kráčí v tradičních šlépějích, navazujíc na

romantismus a patriotismus Maironisův. Rovněž realismus je dosti četně zastoupen. Všichni litevští spisovatelé s oblibou líčí život domácího selského lidu a na rozdíl od západoevropských literatur nemá litevské písemnictví téměř reflexivního románu. Přílehavě to napsal v jednom pojednání Dr. Sruoga, že zatím co západoevropští spisovatelé soustřeďují svou pozornost na civilizaci, aby bylo znovu dosaženo harmonie s přírodou, »u Litevců nebylo takových problémů, neboť jejich duchovní styk s přírodou nebyl vůbec přerušen«. Na rozdíl od západní Evropy moderní litevská literatura není prosycena pesimismem, třebaže se nevyhýbá řešení problémů, jež otřásají základy současné společnosti. Přitom však zaznívá živelná víra v lepší, víra v život, víra ve vítězství. Litva není však ostrovem, který by byl od ostatního světa oddělen nepřekročitelnou izolací. Na litevskou literární tvorbu působí také vlivy západoevropské, avšak nejsou rozhodující a podstatné.

Za nejvýznačnější představitele nové literatury litevské je možno považovati Jurgise Baltrušaitise, Vidunase, Tumas-Vaižgantase a Krevé-Mičkevičiuse. Význam Jurgise Baltrušaitise (* 1873) přesahuje hranice jeho vlasti. Možno jej zařaditi mezi tvůrčí genie světového formátu. Jeho lyrické básně vynikají myšlenkovou hloubkou, zvučností veršů, dramatickým spádem; jsou vskutku výkvětem litevského písemnictví. Baltrušaitis je jedním z nejznámějších spisovatelů litevských v zahraničí, neboť vydal četné sbírky rusky, jež našly zvláště velkého ohlasu. W. St. Vidunas (* 1868), rodák z Malé

Litvy, mystický filosof, hudební skladatel a dramatik, je jako básník lyrikem, ovlivněným značně symbolismem, spiritualismem, třebaže velmi originálním, jako dramatik realistickým vyprávěčem života Litevců současných i v dálné minulosti; přitom jeho díla sledují cíl výchovný: probouzení národ k sebevědomí, k boji proti odnárodnování, k úsilí po dobytí státní nezávislosti. Vidunas je též autorem pěkné monografie o Litvě a jejím národě (Litauen in Vergangenheit und Gegenwart; 1916). Juozas Tumas-Vaižgantas (1869-1933), profesor litevštiny na universitě kaunaské, publicistický spolupracovník Smetonův, vynikl trojdílnou epopejí »Pragiedruoliai (Paprsky), v níž živým a poutavým způsobem předvádí obtížný a nerovný zápas litevského lidu za svobodu tisku a za právo sebeurčení. I když líčí okamžiky zoufalství, beznaděje a největšího pokoření, přece dává při tom zaznívat strunám ideálního optimismu, jenž byl opravdovou vzpruhou litevského lidu. Bystré jsou jeho neščetné kritické essaye. Vincas Krevė-Mičkevičius (*1882), profesor slavistiky na universitě kaunaské, je nejtypičtějším průkopníkem symbolismu litevského. Jeho dílo s počátku bylo přesyceno mystikou, ale v své pozdější vývojové fázi odklonil se poněkud od symbolismu a přiblížil se realismu. Veškeré jeho povídky a dramata mají tendenci vlasteneckou. Z jeho prací je obzvláště hodnotné lyricko-historické drama »Skirgaila« a »Šarunas«.

Z kruhu »Varpasu« vyšly dvě talentované spisovatelky, a to Sofija Pšibilauskienė, známá více pod pseudonymem Lazdynu-Pelėda

(1867—1907), jež kromě realistických črt z venkovského ovzduší psala veselohry, dále Julie Žymantienė-Žemaitė (1845—1921), jež se teprve ve 40 letech naučila čísti a psát. Žemaitė v hodnotných pracích kreslí věrně život v samogitských vískách a propaguje myšlenky socialistické stejně jako tragicky předčasně zemřelý básník proletariátu Janonis, stojící stejně jako dramatik Žemkalnis pod přímým vlivem ruské sociální revoluce.

Realismus zastupuje mimo Tumase z mladších Ignas Šeinius, A. Vienuslis-Žukauskas a Zigmās Gėlė, na rozhraní realismu a symbolismu stojí Sofija Čiurlioniennė a symbolismus představuje B. Sruoga, novoromantismus Liudas Gira (*1884), Petras Vaičiūnas, Mikolas Vaitkus, expresionismus Kazys Binčis a Jurgis Savickis, Salys Šernerys a Juozas Tyslava.

Velkou činnost literární vykazují též Litevci, usazení ve Spojených státech amerických. Život litevských vystěhovalců popisoval ve svých lyrických básních Jonas Žilius. V liberalistickém a zároveň nacionalistickým duchu psal v litevských amerických časopisech přítel Basanavičiusův dr. Jonas Šliupas, který jednu dobu za Světové války spolupracoval s dr. T. G. Masarykem. Z jiných publicistů uvádíme A. Burbu, V. Demskise, J. Šernasa (Adomaitise), Kalėdu Kaukė (K. Jurgelionisa) a Karolise Vairase (V. K. Račkauskase).

*

UMĚNÍ.

Počátky umění v nejširším slova smyslu nutno hledati i u Litevců v dávné minulosti. Archeologické vykopávky nám dokazují, že již praobyvatelé dnešního území Litvy měli značně vyvinutý smysl pro umělecké tvoření. Zachovalo se mnoho popelnic, bohatě zdobených ornamenty s rozmanitými motivy jak ze života zvířecího, tak rostlinného, dále četné vkusné předměty, zvláště nástroje. Tyto první projevy umělecké tvůrčí práce litevského lidu nacházíme již v době kamenné, ve větším měřítku a umělečnějším provedení v době bronzové. Dosti značnou cenu uměleckou mají zvláště předměty, vkládané do hrobu vynikajících osob.

Pozoruhodné je též lidové umění, projevující se výrazně v architektonice. Na stavbách chrámů, kaplí a paláců možno studovati pronikání západoevropské kultury na východ, třebaže její vliv není absolutní, neboť prvky západoevropské architektury byly přizpůsobovány domácímu vkusu. Projevuje se to již v nejstarších stavbách dřevěných, zejména pak v gotice, jež kombinována často s barokem v duchu svérázného lidového umění. Poměrně značný byl na počátku nového věku vliv italské renaissance, propagované v Litvě zejména chotí krále Zikmunda I., Bonou, původem z italského šlechtického rodu Sforza, a litevským kancléřem Christofem Pacasem. Vedle toho převládá v Litvě vliv francouzské architektury, jež se výrazně projevuje v dílech profesora vysoké školy vilenské Laura Gucevičiuse (1753—1798), z jehož staveb vyniká zvláště

katedrála ve Vilně. Z jeho žáků vynikl Lucianas Vyganauskis, od r. 1831 aklimatisovaný ve Francii.

Historicko-uměleckou hodnotu mají i vnitřní výzdoby chrámů a šlechtických paláců litevských, zejména obrazy svatých, dále různotvaré kříže hřbitovní i chrámové, zcela originální, jež nemají jinde obdoby. Litevský malíř Adomas Varnas jich vyfotografoval na 3.000 starobyklých křížů, z nichž mnohé jsou jedinečné ceny. K lidovému umění nutno pak přiřaditi krásné vyšívky, produkt to umělecké tvořivosti litevských žen, vynikající nejen původností námětů, nýbrž i dokonalým provedením.

Litevské umění stejně jako litevská hudba a písemnictví v svých počátcích nemělo příznivých podmínek k svému plnému rozvoji, jež teprve byly dány prohlášením státní nezávislosti. Umění litevské nelidové vznikalo sice teprve v první polovině minulého století, avšak jeho počátky možno stopovati již v stoletích předešlých. Nositelem tohoto umění byli především měšťané a šlechta, podléhající namnoze směrům, ovládající v té době umění západoevropských národů. Nelze o této první fázi litevského umění mnoho říci, neboť se nám zachovalo velmi málo památek a ty ještě jsou nepřístupny převážně Litevcům, takže je posud znesnadněno jejich kritické zhodnocení s litevského hlediska. Největší část uměleckých sbírek nalézá se v rukou polských a ruských. Žákovské práce malířské akademie ve Vilně a její historický archiv tvoří součást sbírek Polské naučné společnosti nauk, jiná část sbírky J. J. Kraševského je v majetku kní-

žete Čartorijského v Suché v Haliči, jiná část ve sbírkách Inojana Uziembly. Četné doklady uměleckého tvoření litevského se nacházejí i ve sbírkách Rumjancevova muzea v Moskvě, jiné v archivu malířské akademie v Leningradě.

Pronikání cizích směrů uměleckých je možno pozorovati zejména v oblasti architektonické, třebaže tyto tvůrčí projevy byly přizpůsobovány místním poměrům. V druhé polovici XIX. století nastává rozmach uměleckého tvoření v Litvě. Mnoho mladých umělců odchází na zahraniční učiliště, odkud se vrací do své vlasti, v níž pracují na litevské umělecké kultuře. Litevští umělci se již roku 1907 sdružili a utvořili první uměleckou korporaci, Litevskou uměleckou společnost ve Vilně.

Prvním průkopníkem moderního umění litevského je originální malíř Petras Rimša (*1881), jenž na svých plátnech zachycoval výjevy ze života národně se probouzejícího litevského lidu, zejména z dob nejkruťší persekuce politické a národní poroby. Nejoblíbenějším a nejrozšířenějším jeho dílem je klasický obraz »Litevská škola«, zobrazující litevskou ženu, sedící u kolovrátku a vyučující zároveň při předání lnu své dítěte litevskému jazyku, vyloučenému z úřadů, ze škol i z kostelů. Toto dílo bylo symbolem hlubokého odporu litevského národa proti ruské násilné vládě, symbolem naděje v překonání všech překážek a symbolem víry v lepší budoucnost. Velké výchovné poslání měly jeho obrazy s náměty z litevské minulosti; z nich nejhodnotnější jest obraz, zobrazující litevské rytíře v boji s polskou

šlechtou. Vrcholným dílem Rimšovým jest klasické dílo Měsíční noc.

Rimšovým vrstevníkem je nadaný sochař Juozas Zikaras (*1881), žák umělecké školy vilenské a petrohradské akademie, z jehož prací vyniká zejména »Žena ve sporu s ruským policistou«.

Z ostatních umělců vynikají zejména: Antanas Žemaitis-Žmuidzinavičius (*1876), krajinář a organisátor výstavního ruchu na Litvě, stojící pod silným vlivem západoevropského umění, zvláště symbolismu, dále portretista a historický malíř Petras Kalpokas (*1880), podléhající vlivům impresionismu, stejně jako krajinář a genrista J. Mackevičius, s oblibou malující přírodu žhavé Italie a zvláště ostrova Capri.

I jako sochař pronikl dnešní ředitel litevské umělecké školy, akvarelista Kajetanos Škleris (*1876), žák francouzských impresionistů. Představitelem realismu v malířství je skvělý portretista Jonas Šilejka, průkopník litevského umění v Americe, z jehož prací vynikají zejména portréty patriarchy litevského Basanavičiuse a spisovatelky Žemantiené-Žemaité, jakož i hudebního skladatele Naujalise.

Největším a nejoriginálnějším tvůrčím duchem litevským je Nikolas Konstantin Čiurlionis, vskutku největší malíř litevský. Narodil se r. 1878 ve Vareně v okrese Trakai. Záhy po jeho narození otec jeho se přestěhoval do Druskininkai na Gardinasku, kde Čiurlionis prožil celé své mládí. Díky vrozenému nadání, výchově rodičů a krásnému okolí projevil Čiurlionis záhy své schopnosti umělecké a to zprvu především

v oboru hudby. Nebylo mu ještě 14 let, když byl přijat do soukromého orchestru knížete Mykola Ogiňského v Plange, odkud byl poslán na varšavskou hudební konservatoř, již vystudoval s vyznamenáním. Již tehdy Čiurlionis složil hudební báseň Miškas (Les), jež měla velký úspěch. Z Varšavy Čiurlionis odešel se zdokonaliti do Lipska, odtud se navrátil do Varšavy, kde se v něm probouzí láska k malířství, jemuž se záhy úplně oddává. R. 1904 vstupuje do malířského atelieru Stabrowského, kde však se téměř ničeho nenaučil, neboť zastínil brzy svého učitele, odchází po roce do Vilna, kde se trvale usazuje. Na počátku roku 1911 však onemocněl těžkou nervovou chorobou, odešel do sanatoria Naujadvario, kde 18. března dokončil svůj plodný život.

Čiurlionis byl umělec přímo geniální. Svým významem přesahuje daleko hranice své otčiny a jeho životní dílo je vlastnictvím celého světa. Čiurlionis je představitelem symbolismu. Těžisko jeho uměleckého tvoření spočívá v znázorňování mytických a transcendentálních výjevů. Ruský kritik V. Ivanov výstižně charakterisoval Čiurlionise jako »tvůrce mythů«. Svou pozornost neupoutával k západu, nýbrž vnitřně se připoutával k orientálnímu světu, jenž stejně jako on s oblibou vyjadřuje předměty a myšlenky symboly.

Čiurlionis, malíř produševnělých fantasií, je umělcem hluboce národním. Jeho obsáhlé dílo, čítající na dvě stovky prací, mělo velký vliv nejen na současné litevské malířství, ale i na předrevoluční ruský symbolismus. Jeho obrazy, z nichž nejhodnotnější je cyk-

lus »Dvanáct nebeských znamení«, dále obrazy »Mořská sonáta, Pyramidní sonáta, Fantastické údolí, Zorno, Ráj« jsou většinou soustředěna v galerii po něm nazvané, jejíž ředitelem je Paulius Galauné.

Z Čiurlionisových žáků vyniká zejména dekorativista Kazys Šimonis (*1887), který zprvu tvořil pod vlivem svého učitele, nyní však ve své tvorbě zachycuje osobitě své fantasmie. Předním zástupcem impresionismu je Antanas Varnas (*1870), který ve svých originálních obrazech se pokouší zvěčniti krásu litevské přírody a zobraziti utrpení svého národa za ruského poddanství. Vynikl též jako dekorativista a karikaturista. Nejlepší je jeho sbírka karikatur »Na politických výšinách«.

Z nejmladších impresionistů zasluhuje zmínky žák Cézannův, portretista Vladas Didžiokas, z jehož prací vynikají dekorace a vnitřní výzdoby národní opery a státního divadla. Dále expresionistický krajinář a rytec Adomas Galdikas (*1880), konstruktivist a modernista. Zmínky zasluhuje i subjektivist a Vytautas Bičiūnas, grafik Paulius Galauné (*1890), portretista J. Janulis a krajinář Justinas Vienužinskis (*1886). Předákem výtvarné skupiny Miriskutstva je malíř městského života, zejména dělnického, M. Dobužinskis, z jehož nejlepších prací je cyklus z Vilna.

Z architektů vyniká zejména Mykolas Songaila (*1874), V. Dubeneckis, z mladších pak V. Landsbergis, Dubenckienė a A. Gordevičius.

*

HUDBA.

Dějiny litevské hudby je možno rozdělit na období lidové tvorby a období umělého tvoření. Lidové tvoření má své počátky již v dávné minulosti. Vždyť výrazem staleté kultury Litevců jsou nesčetné a přitom svěrázné národní písně, melodie k dainům, o nichž možno na podkladě moderního bádání vědeckého říci, že jsou založeny na hudebních systémech starověkých Řeků. Vskutku je zajímavý fakt, že litevské písně z nejstarší doby mají mnoho styčných bodů se starořeckými. Opravňuje to k domněnce, že v dávných dobách oba tyto kmeny byly navzájem poutány silnějším poutem než dnes.

Tyto písňové útvary byly zpravidla výplodem neznámých pěvců, pravděpodobně potulných, kteří již od pohanských dob byli u Litevců velmi oblíbeni. O některých pozdějších skladatelích písní lze právem souditi, že čerpali ze studnic německé hudební kultury. Převážným motivem litevských písní je opěvování přírodních krás a lásky. Vyznačují se charakteristickou primitivní stavbou veršů, zpravidla o 3 a 5 řádkových strofách. Písně vývojově nejstarší opovrhují rýmem, jež by dozajista byl pětější jejich obdivuhodného rytmu.

Některé z nich byly skládány pro potřeby sborové, většina však zpívány jednotlivci, velmi často za doprovodu cymbálu nebo speciálně litevských hudebních nástrojů, k nimž patřila citera 60—80 cm dlouhá, kauklés nebo trubka trinitas, ragas, birbyné, skudutis, konečně tuba su kvapu. Novější písně jsou již umělecky hodnotnější a ryt-

mické. Písně dainové měly a dosud mají veliký vliv na současnou hudbu litevskou, jež se k nim zhusta vrací, užívajíc jejich melodií.

Umělá hudba počala vznikat s národním a politickým obrozením na přelomu XVIII. a XIX. století. Skutečný rozmach hudebního tvoření spadá však až do druhé poloviny minulého století, kdy se kolem »Aušry« seskupuje několik hudebních nadšenců a propagátorů. Na samých hranicích v prusko-litevské Tylži vzniká velmi agilní zpěvácký spolek, který každoročně koná sjezdy, jež jsou především manifestací potlačeného národa. Koncentrační osobností je dobrý organizátor dr. Vincas Kudirka (1858—1899), autor písně »Lietuva, Tévyné musu« (Litva je naše vlast), jež záhy znárodněla a stala se národní hymnou litevskou. Kudirka zasloužil se zejména o sbírání dainových melodií. Do jeho kruhu lze počítati bývalého varhaníka kaunaské katedrály Kalvaitise, dále významnějšího tylžského učitele, filosofa a literáta W. St. Vidunase (*1868). Do první fáze litevské hudby též patří Ereminas, působící v Americe, skladatel sbírky sborů. Z jeho hudebních skladeb zasluhují zmínky práce: Miškas užia, Sudiev Lietuva, Eina garsas nuo rubežiaus.

Uvedení skladatelé nejsou ještě umělci v pravém slova smyslu. U nich nacionálnímu obsahu ustupovala umělecká forma. Jejich skladby, převážně písňové, trpí přílišnou primitivností stavby. Lze je právem charakterisovati jako umělecké amatéry.

Druhá epocha litevského hudebního vývoje vzniká s návratem několika talentova-

ných Litevců ze zahraničních konservatoří. Prvním skutečným umělcem je Juozas Naujalis (*1869). Vynikl především jako církevní skladatel. Velké popularity dosáhly jím zhudebněné vlastenecké básně Maironisovy. Mnohé z nich byly jím zhudebněny i v esperanštině. Vychoval velmi mnoho žáků na kaunaské konservatoři, kterou vybudoval.

Vedle Naujalise čelné místo zaujímá organista Česlovas Sasnauskas, žák petrohradské konservatoře, skladatel několika requiem, sborů kantát (Broliai) a vokálních skladeb, dále Mikas Petrauskas, žák pařížského profesora Vidora, činný před Světovou válkou v Americe, kde zřídil litevskou konservatoř a propagací litevské hudby získával litevskému národu sympatie. Pronikl svými operetami na přední scény americké a je autorem několika skladeb vokálních a sborů. Sbory a vokální skladby skládal A. Kačanauskas.

Dainové melodie našly nejmohutnější výraz v tvůrčí činnosti Stasyse Šimkuse (*1887), žáka petrohradské konservatoře. Z jeho skladeb vyniká zvláště Sudiev Lietuva. Vrstevníkem jeho je dirigent a budovatel Státní opery Juozas Tallat-Kelpša (*1888), autor četných klavírních a vokálních skladeb, z nichž vynikají »Silhouety«. Sbory skládal nejlepší litevský dirigent Julius Štarka.

Význačné místo v litevském hudebním světě zaujímá jeden z nejtalentovanějších komponistů, ředitel klaipedské konservatoře Juozas Žilevičius (*1891), žák varšavské a petrohradské konservatoře, organisátor státního divadla a opery. Žilevičius proslul svými

mi sbory, skladbami vokálními, triem »Močiute Sirdelė« a symfoniemi.

Vliv na hudební vývoj měl i malíř Mykolas Čiurlionis. Průbojností se vyznačuje J. Gruodis, skutečný vůdce litevské hudební moderny, ředitel kaunaské konservatoře. Jeho hluboce dramatická hudba dosahuje bez nadsázky mezinárodní úrovně. Z jeho prací vyniká symfonická báseň »Rudinelis« (Podzim), 2 klavírní sonáty, houslová sonáta s doprovodem klavíru a kvarteta, v nichž s oblibou uplatňoval motivy národních písní. Z jiných skladatelů uvádíme autora vojenských pochodů a sborů G. Gudavičiuse.

Dějiny litevské hudby a studiem litevských písní a hudební teorií se zabýval Teodoras Bražys (*1870), vynikající též jako komponista a odborník v dějinách umění. Jako hudební kritikové jsou všeobecně uznáváni Juozas Žilevičius a V. Žadeika.

Významným faktorem v litevském hudebním životě je Státní opera, jež byla založena v prosinci 1920 zásluhou bývalého člena carského Mariina divadla, Kiprase Petrauskase, dále bývalého předsedy Litevské státní rady (Taryby) Stasyse Šilingase, ředitele Juozase Tallat-Kelpšy a technického ředitele Juozase Žilevičiuse. Tyto osobnosti vedly tuto operu až do roku 1922, kdy vláda tuto operu přejala do státní správy.

Činnost litevské opery byla zahájena dne 31. prosince 1920 Verdiovou »Traviatou«. Ponevadž soustředila v sobě prvořadě umělce, kteří se byli vyškolili na nejlepších hudebních učilištích evropských, záhy litevská opera upoutala pozornost i zahraniční kriti-

ky, jež označena byla právem za nejlepší operu pobaltských států.

Z nejlepších výkonných umělkyň zasluhuje zaznamenání V. Grigaitiené, V. Jonuškaité-Zauniené, Rakauskaité, M. Lipčiené, Matulaityté, Kardéliéné a Staškevičinté, ze zpěváků tenoristé Kipras Petrauskas («otec opery»), A. Kutkauskas a J. Mažeika, baryton A. Sodeika, basista S. Sodeika. Řediteli opery byli Karnauskas, J. Savickis, a nyní jest jím J. Oleka-Žiliuskas. — Chefové orchestru jsou: skladatel Talat-Kelpša, člen býv. moskevské lidové opery N. Bukša, Gofmekleris a V. Marijošius.

O rozvoj Litevské opery se zasloužil hlavně bývalý baletní mistr petrohradského carského Mariina divadla Pavlovsky, a v poslední době též Zverev.

Scenerická výprava jest převážně dílem V. Didžiokase, profesora N. Dobudžinkise (známého i v západní Evropě), P. Kalpokase a zemř. profesora Dubeneckise.

Repertoir Státní opery litevské je velmi bohatý a stojí na mezinárodní úrovni. Pravidelně bývají dávány tyto opery: Traviata, Démon, Rigoletto, Biruté, Pagliacci, Cavalleria Rusticana, Madame Butterfly, Faust, Romeo a Julie, Evžen Oněgin, Tosca, Piková dáma, Carmen, Mignon, Hofmannovy povídky, Lohengrin, Židovka, Bohéma, Aida, Lacomovy, Římského-Korsakova, Čajkovského a Straussovy balety.

*

DIVADLO.

Rovněž litevské dramatické umění vyrůstalo za velmi nesnadných poměrů. Za politické poroby každý projev divadelní setkával se s množstvím všelijakých překážek. Ruské úřady měly právo dávat koncese divadelní a těch se sice dostalo Rusům a Polákům, ne však Litevcům. O skutečném rozvoji divadelnictví je možno vlastně mluvit až po Světové válce, po znovuoobnovení státní samostatnosti. Nejprve vznikají divadelní společnosti ve Vilně, později i v Kaunasu, kde 19. prosince 1920 bylo otevřeno litevské státní divadlo, jež bylo umístěno ve stejné budově jako litevská Státní opera. Státní divadlo pod vedením Antanase Sutkuse se značně zdokonalilo, takže na jeho scéně se objevují kusy, hrané na předních divadelních zahraničních scénách.

Z režisérů Státního divadla je nutno jmenovat zejména J. Vaičkuse, který uváděl na litevské jeviště práce Sudermannovy, dále K. Glinskise, který úspěšně zrežiroval Schillerovu »Kabale und Liebe«, a V. Dauguvietise.

Státní litevské divadlo vychovalo si mnoho dobrých herců, z nichž zasluhují zmínky zvláště umělci Laučius, Kubertavičius a Kačinskas, z dramatických umělkyň Onu Rykaité, A. Vainiunaité, O. Kurmyté a J. Oškinauté.

Litevské Státní divadlo za téměř desetiletého svého působení provedlo velmi mnoho dramatických kusů, a to původních i v překladu, z nichž mnohé setkaly se s velkým úspěchem. S oblibou byly hrány dramatické

práce Shakespearovy, Molièrovy, Goldoniho, Scribovy, Schillerovy, Beaumarchaisovy, dramata Ibsenova, hry B. Shawa, Oscara Wilde, Maeterlincka, De Flerse, zejména pak hry Sudermannovy, z nichž úspěch měly Svatojanské ohně, Bitva motýlů, Květnový člun a dramata Hauptmannova (Potopený zvon). Z cizí literatury dramatické převládají v Litvě kusy německé.

Vedle této tvorby nelitevské na Státním divadle bylo též provedeno velmi mnoho her původu domácího. Velmi oblíbené byly hry Maironisovy s náměty z dějin litevských, jako na př. Vytautas pas křižiočius (Vytautas u křižáků), historická dramata Krevé-Mickevičiova (Skirgaila), dále realistické práce P. Vaičiunasa (Vlastenci, Hříšný anděl), Sofie Čiurlioniené (Synové jitřenky), dramata Vidunasova (Vaidiliutė), umělecky nejvýše stojící.

Litevské divadlo umělecky navazuje na tradici ruského divadla, třebaže má své, typicky litevské svérázné rysy. Jedině tomu vděčí, že se ubránilo krizi, jíž podlehla divadla západoevropská. Výstižně to charakterizuje přední litevský dramaturg Sutkus v jedné své studii o litevském divadle: »Litevské divadlo si vybírá z každého uměleckého směru to, co jest se stanoviska uměleckého divadelně nejhodnotnějšího a co neobsahuje klamného umění. Litevské divadlo volí střední cestu mezi dobou Lessingovou a Diderotovou, mezi novým směrem, který vnesla Ibsenova dramata, mezi novým uměleckým psychologickým dramatem a mezi Reinhardtovým divadlem, v němž hercova tvorba je hlavním činitelem.«

ŠKOLSTVÍ A LIDOVÁ VÝCHOVA.

Počátky litevského školství spadají do druhé poloviny XV. století, kdy hlavně zásluhou velkého knížete Zigmantase bylo v Litvě zřízeno několik škol podle vzoru italského. Zřizování škol podporovala zejména jeho choť Bona, pocházející ze starobylého italského rodu Sforza, jež povolávala do Litvy italské vědce a umělce a školské reformátory. Z organisátorů litevských škol té doby zasluhují zmínky zejména Rapagelionis a Kulvietis. O rozvoj litevského školství se zasloužili též protestanští misionáři, dále katolické duchovenstvo a zejména jesuité, jež zakládali četné školy namnoze při klášterích a farách.

Kulturním střediskem litevským bylo město Vilnius, v němž již roku 1578 byla založena universita Batoryho. Vilnius měl též pozoruhodnou hvězdárnu, jež si získala pověst po celé Evropě hlavně zásluhou vynikajících astronomů Žebrauskase a Nakciana-vičiuse.

Politický úpadek Litvy na počátku novověku, spojení s Polskem znamenaly úpadek litevského školství a litevské kultury. Účast na polském povstání r. 1830 přiměla ruskou vládu k zavření této vysoké školy, jedině, s níž byla po staletí spjata prosperita litevské osvěty. Její zbytky byly přeneseny do Kyjeva, Petrohradu a Moskvy. Persekučnímu režimu ruské vlády neušlo ani církevní školství, zejména po roce 1864, kdy byly potlačeny veškeré školy jesuitské vyjma seminářů ve Vilniusu, Varniai a Seinai a neúplných gymnasií (lyceí) ve Vilně, Kaunasu a

v Suvalkách, jež však byly v rukou a pod vlivem naprosto ortodoxních Rusů.

Potlačení klášterů a prohlášení ruského pravoslaví za státní náboženství silně ohrozilo existenci národního školství. Soukromé školy byly ruskými úřady přísně zakázány. Škola byla zřizována toliko pro oblast, průměrně čítající 15—20 tisíc obyvatelů. Bohatí obyvatelé si odpomáhali tím, že pro své děti brali si soukromé učitele, kdežto většina chudých Litevců byla odkázána toliko na rodinnou výchovu. Dětem, pocházejícím ze selského stavu, byl velmi ztěžován vstup na vyšší školy, zejména po roce 1882, kdy ruská vláda se obávala socialistického nebezpečí. Mimoškolská výchova setkávala se s velikými překážkami a nebyla jistě adekvátní výchově školské. Avšak jedině jí národ litevský vděčí za to, že byv odsouzen k smrti, překonal tyto překážky a nepodlehł odnárodnění. Bylo k tomu však zapotřebí hojně houževnatosti a enthusiasmu. Těžkost spojenou s výchovou v kruhu rodinném výstižně zachytil přední litevský umělec Petras Rimša.

Zásadní obrat nastává teprve po roce 1904, kdy ruská vláda povolila zakládati litevské školy, dovolila zřizovati i školy střední. To si vzaly za úkol národní obranné školské spolky Saulė, Žiburys a Rytas, jež zřídily několik středních a několik odborných škol litevských. Díky vlasteneckému nadšení a vzácnému pochopení pro školství litevského lidu podařilo se těmto společnostem zřídit i za necelé desetiletí množství škol, jež odpovídalo poměrnému množství škol Ruska.

Vzorný rozvoj litevského školství byl

však značně ohromen Světovou válkou. Teprve prohlášením státní nezávislosti a po vytvoření Litevské republiky byly dány veškeré předpoklady k mohutnému rozvoji školství a lidové výchovy. Litevská vláda věnovala každoročně veliké množství peněz na podporu kultury. Roku 1921 přikročila k systematické a intenzivní reorganizaci litevského školství, jež dnes již vykazuje velmi slibné výsledky.

Tak zatím co Litva měla r. 1921 jen 1.321 škol, 1.696 učitelů a 93.788 žáků, v škol. roce 1932-3 měla již 2.794 škol, 7.420 učitelů a 292.324 žáků. Litevská vláda se zejména snažila o vybudování odborného školství zemědělského, jež spadá do kompetence ministerstva zemědělství. Zřízeno bylo mnoho hospodářských kursů, zemědělských škol středních, veřejných i soukromých, jež vesměs byly vybudovány zcela na moderních základech. Vrcholnou školskou institucí je zemědělská akademie v Dotnavě, jež má charakter vysoké školy.

Ihned po prohlášení státní nezávislosti oživila, žel, že jen na velmi krátkou dobu, universita vilenská. Na podzim roku 1919 se však Vilnius dostal neprávem do rukou polských, zatím universita vilenská pro litevskou kulturu stala se bezpředmětnou. Litevská vláda byla proto nucena přistoupiti k vybudování nové university, což se stalo skutkem dne 16. února 1922. Vytautova universita je dnes duchovním střediskem litevského kulturního života. Skládá se ze sedmi fakult: bohoslovecké, filosofické, evangelicko-protestantské (na ní působí Čech dr. Jan [Jonas] Beblavý), právnické a mathematic-

ko-přírodovědecké, lékařské a technické. V zimním semestru roku 1932 profesorský sbor čítal 110 profesorů a 110 lektorů, asistentů a vědeckých pomocných sil, technický personál čítá 67 sil.

V zimním semestru roku 1932 studovalo na kaunaské universitě 4265 studentů, a to na fakultě theologicko-filosofické 329, na evangelickém bohosloví 21, literární fakultě 676, právnické 1458, matematicko-přírodovědecké 340, lékařské 893 a technické 548. Z toho 68,5 procent tvoří Litevci, 27,1% Židé, 2,1% Poláci, 1% Rusové, 1/2% příslušníci jiných národností. V zimním semestru 1927/28 graduovalo an kaunaské universitě 193 mužů a 34 žen, a to na fakultě teleologicko-filosofické 58, umělecké 7, právnické 100, matematicko-přírodovědecké 7, lékařské 47 a technické 3.

Druhou, pro agrární Litvu velmi důležitou školou je zemědělská akademie v Dotnavě, jež byla zřízena dne 15. října 1924. V zimním semestru 1932 působilo na ní 16 profesorů a 34 asistentů a laboratorních sil. Zapsáno bylo na této škole 194 posluchačů.

Střední školství stojí na dosti vysokém stupni. Tak 1932/33 bylo v Litvě celkem 53 středních škol, z nichž 47 ve Velké Litvě, ostatní v Klaipedsku. Většina jich má ráz soukromý (ve Velké Litvě r. 1928 43 soukromých a toliko 14 státních). Na litevských středních školách vyučovalo 952 profesorů, a na klaipedských 71 profesorů. Střední školy ve Velké Litvě r. 1932 navštěvovalo 14.986 žáků, klaipedské 1.034 žáků. Charakter středních škol mají též některá učiliště odborná, jako na příklad škola krásných umění (135 žáků), 3 hudební (377 žáků), 5 obchod-

ní 1337 žáků), 3 zemědělské (2 školy mlékařské a jedna zahradnická, jež navštěvovalo r. 1928 321 žáků), jedna škola technická (375 žáků) a tři semináře (272 seminaristů).

Mimo tyto střední školy existují v Litvě nižší střední školy o 4 třídách. R. 1932/33 bylo jich 48. Působilo na nich 406 profesorů a navštěvovalo je 5172 žáků.

K povolání učitelskému vychovává 7 učitelských ústavů, na nichž působí 131 profesorů. Tyto ústavy navštěvuje 976 žáků. Kromě toho k vzdělání učitelů a učitelek slouží zvláštní učitelský kurs, jež navštěvovalo 1004 posluchačů.

K zdokonalení litevského zemědělství pracují odborné školy hospodářské. V roce 1928 bylo v Litvě 17 takových škol. Působilo na nich 60 učitelů a navštěvovalo je 617 žáků.

Úspěšný boj proti analfabetismu po válce souvisí především s mohutným rozmachem národního školství. V roce 1928 bylo 352 obecných škol státních, 2.141 vydržovaných obcemi a 97 škol soukromých. Vyučovalo na nich 3.871 učitelů a učitelek. Toho roku navštěvovalo tyto školy 140.289 žáků.

O vzdělání dospělých pečuje 364 škol pokračovacích (9049 žáků) a 51 zemědělských kursů (794 žáků).

K osvětovým institucím je nutno připojiti četné knihovny, z nichž je nejvýznamnější knihovna universitní, založená roku 1922, a knihovna státní. Z museí důležité je městské museum kaunaské, obsahující cenné sbírky archeologické, dále galerie Čiurlioniova a válečné museum, rovněž v Kaunasu.

Mimo to v Litvě existuje celá řada vzdělá-

ko-přírodovědecké, lékařské a technické. V zimním semestru roku 1932 profesorský sbor čítal 110 profesorů a 110 lektorů, asistentů a vědeckých pomocných sil, technický personál čítá 67 sil.

V zimním semestru roku 1932 studovalo na kaunaské universitě 4265 studentů, a to na fakultě theologicko-filosofické 329, na evangelickém bohosloví 21, literární fakultě 676, právnické 1458, matematicko-přírodovědecké 340, lékařské 893 a technické 548. Z toho 68,5 procent tvoří Litevci, 27,1% Židé, 2,1% Poláci, 1% Rusové, 1/2% příslušníci jiných národností. V zimním semestru 1927/28 graduovalo an kaunaské universitě 193 mužů a 34 žen, a to na fakultě teleologicko-filosofické 58, umělecké 7, právnické 100, matematicko-přírodovědecké 7, lékařské 47 a technické 3.

Druhou, pro agrární Litvu velmi důležitou školou je zemědělská akademie v Dotnavě, jež byla zřízena dne 15. října 1924. V zimním semestru 1932 působilo na ní 16 profesorů a 34 asistentů a laboratorních sil. Zapsáno bylo na této škole 194 posluchačů.

Střední školství stojí na dosti vysokém stupni. Tak 1932/33 bylo v Litvě celkem 53 středních škol, z nichž 47 ve Velké Litvě, ostatní v Klaipedsku. Většina jich má ráz soukromý (ve Velké Litvě r. 1928 43 soukromých a toliko 14 státních). Na litevských středních školách vyučovalo 952 profesorů, a na klaipedských 71 profesorů. Střední školy ve Velké Litvě r. 1932 navštěvovalo 14.986 žáků, klaipedské 1.034 žáků. Charakter středních škol mají též některá učiliště odborná, jako na příklad škola krásných umění (135 žáků), 3 hudební (377 žáků), 5 obchod-

ní 1337 žáků), 3 zemědělské (2 školy mlékařské a jedna zahradnická, jež navštěvovalo r. 1928 321 žáků), jedna škola technická (375 žáků) a tři semináře (272 seminaristů).

Mimo tyto střední školy existují v Litvě nižší střední školy o 4 třídách. R. 1932/33 bylo jich 48. Působilo na nich 406 profesorů a navštěvovalo je 5172 žáků.

K povolání učitelskému vychovává 7 učitelských ústavů, na nichž působí 131 profesorů. Tyto ústavy navštěvuje 976 žáků. Kromě toho k vzdělání učitelů a učitelek slouží zvláštní učitelský kurs, jež navštěvovalo 1004 posluchačů.

K zdokonalení litevského zemědělství pracují odborné školy hospodářské. V roce 1928 bylo v Litvě 17 takových škol. Působilo na nich 60 učitelů a navštěvovalo je 617 žáků.

Úspěšný boj proti analfabetismu po válce souvisí především s mohutným rozmachem národního školství. V roce 1928 bylo 352 obecných škol státních, 2.141 vydržovaných obcemi a 97 škol soukromých. Vyučovalo na nich 3.871 učitelů a učitelek. Toho roku navštěvovalo tyto školy 140.289 žáků.

O vzdělání dospělých pečuje 364 škol pokračovacích (9049 žáků) a 51 zemědělských kursů (794 žáků).

K osvětovým institucím je nutno připojiti četné knihovny, z nichž je nejvýznamnější knihovna universitní, založená roku 1922, a knihovna státní. Z museí důležité je městské museum kaunaské, obsahující cenné sbírky archeologické, dále galerie Čiurlioniova a válečné museum, rovněž v Kaunasu.

Mimo to v Litvě existuje celá řada vzdělá-

vacích spolků, jazykových kursů, spolků a organizačních sportovních.

*

ČASOPISY.

Prvním litevským časopisem byl měsíčník »Zprávy o rozšiřování evangelií mezi Židy a pohany«, vydaný r. 1832 v Královci, sloužící výhradně propagaci protestantismu v Malé Litvě. Druhým a významnějším listem litevským byl »Keleivis« (Poutník), vydávaný r. 1849 rovněž v Královci, obsahem protestantský a loyální k Prusku. Prvním nezávislým listem litevským, časopisem, jsou však »Lietuviška Ceitunga«, vycházející r. 1878 v Klaipėdė, redigovaný Šerniusem. V Tylži byl pak vydán »Naujasis Keleivis«.

Nesnadnější existenční podmínky měly časopisy ve Velké Litvě, kde vláda ruská potlačovala, zejména po r. 1863, každý duchovní projev litevského národa. R. 1856 skupina litevských intelektuálů počala vydávat list Aitvaras, jež zprvu ruská vláda povolila. Avšak roku 1863 ruská vláda vydala přísný zákaz vydávat knihy a časopisy litevské latinkou a započala provádět systematické porušování. Litevci byli nuceni uchýlit se s vydavatelskou činností do zahraničí. Roku 1883 »patriarcha litevské renaissance« dr. Jonas Basanavičius počal v Tylži vydávat velmi literárně významný list Aušra, který povzbuzoval národ politicky deprimovaný a posiloval ho v národním uvědomění. Aušra byla ilegálně dopravována do Velké Litvy za ve-

líkých obtíží a značného rizika. Ruské úřady ostře a bezohledně postupovaly proti osobám, které kolportovaly tento zakázaný tisk, žalářovaly je, pokutovaly je, avšak s malým výsledkem. Význačná litevská dramatická pisatelka Sophie Ciurlionienė výstižně zachytila v svém historickém dramatu »Aušros Sunus« nesnáze a utrpení, spojené s rozšiřováním tohoto ilegálního listu.

Když Aušra zanikla, byl roku 1887 vydán časopis Šviesa (Světlo), na nějž roku 1889 navázal Kudirkū Varpas. Zatím co Aušra a Šviesa byly vydávány nepravidelně, Varpas vycházel každý měsíc.

V téže době začal litevský časopisecký ruch ve Spojených státech amerických, kdež r. 1879 v New Yorku počal vycházeti Gazietą Lietuviška. R. 1899 založen v Anglii první časopis Vaidelytė.

Velký přelom ve vydavatelské činnosti nastává roku 1904, kdy ruská vláda vyhlásila svobodu tiskovou. Dne 10. prosince 1904 vyšel první litevský deník Vilniaus Žinios za redakce Petruse Vileišise. Tento časopis plnil svůj lidový účel až do svého zastavení r. 1926. Záhy potom začaly vycházeti jiné listy, a to nejen ve Vilně, ale i v Seinai, v Kaunasu a v Rize. Před Světovou válkou vycházelo 25 litevských periodických časopisů, a to v Litvě i v cizině. Pro litevský tisk smutnou dobou byla Světová válka, kdy vojenská správa nedovolila vycházení jiných listů než časopisu Dabartis, který sloužil výhradně zájmům německé soldatesky.

Teprve r. 1917 založen byl ve Vilně list Lietuvos Aidas, jenž je dnes oficiálním orgánem vlády. Brzy potom na to byly vy-

dány i jiné časopisy ve Vilně a v Kaunasu. Cítelnou ranou pro litevské časopisectvo bylo porušení smlouvy suvalské obsazením Vilenska Poláky. Prozatímním hlavním městem se stal Kaunas, kam hlavní časopisy byly z valné části přeneseny z Vilna.

V letech 1921—1924 v Litvě vycházelo 112 periodických časopisů, z toho 95 v jazyce litevském a 17 v jazycích národnostních menšin. Nyní vychází v Litvě 183 časopisů.

Na počátku roku 1928 vycházelo v Litvě 11 deníků, z nichž nejvýznamnější list vládní, Lietuvos Aidas, je veden v duchu nacionalistickém. Orgánem národně-sociální strany jsou Lietuvos Žinios, založené r. 1909, listem křesťansko-demokratickým »Rytas«, založený r. 1923, deníkem, hájícím zájmy klaipedských zemědělců Lietuvos Keleivis. Rusové vydávají nestranný list Echo, litevsko-polskou tendenci sleduje deník Dzień Kowieński, židovské sionistické zájmy hájí »Idišė Štime«. V německé řeči vychází v Kaunasu »Litauische Rundschau«, mající kladný poměr k litevskému státu a litevské kultuře, v Klaipedě orgán německých nacionalistů »Memeler Dampfboot, založený již r. 1848, dále nestranný Memeler Allgemeine Zeitung a nacionální Memellandische Rundschau.

Obdeníkem je Lietuwiszka Ceitunga, vycházející od roku 1872, hájící zemědělské zájmy Klaipedska. Týdně vychází orgán nacionalistický Tartininku Balsas, orgán sociálně demokratický Socialdemokratas, list dělnické strany křesťanské Darbininkas, list agrární strany Ukininko Balsas, orgán klaipedských sociálních demokratů Memellandi-

sche Volkszeitung. Mimo to je vydáno mnoho časopisů věnovaných zemědělským otázkám, mnoho revuí a různých periodických publikací. Většina jich vychází v Kaunasu, u menší části v Klaipedě, Šiauliai, Panevėžysu, Mariampolė a v Telšiai.

Z revuí nejdůležitější je Praetis (Minulost), redigovaná dr. A. Janulaitisem a Bibliografijos Žinios, redigovaný knihovníkem universitním a autorem trojdílné litevské bibliografie dr. V. Biržiskou.

Většina litevských novinářů je organizováno v Spolku litevských novinářů, o jehož založení se zasloužil jeho předseda, vynikající žurnalista a bývalý ministr zahraničních věcí dr. J. Purickis.

*

LITVA A ČESKOSLOVENSKO.

Osudové umístění Lity a Československa v oblastech nejmohutnějších náporů téhož mocnějšího souseda pojilo častokrát v minulosti národ litevský s československým. Leč vzájemné styky byly namnoze nahodilé, jak ostatně tomu bylo v minulosti u všech národů, územně odlehlých. Pevnější svazky mezi oběma národy se vytvořily vlastně teprve za Světové války, kdy československý zahraniční odboj, představovaný T. G. Masarykem, úzce spolupracoval s litevskými zahraničními organizacemi (dr. Šliupas) na téže frontě národů potlačovaných ústředními mocnostmi a carským Ruskem. Vytvořením nezávislých republik československé a litev-

ské byly dány veškeré podmínky k úzké kooperaci obou národů a to zejména v oboru hospodářském.

Litva, jakožto typicky agrární stát, a Československo, země vyspělého průmyslu, navzájem poměrně nevzdálené (Litva leží blíže než Rumunsko, Jugoslavie, Švýcarsko, Belgie, Holandsko, Dánsko, Švédsko a Itálie!), právě rozdílností výrobní struktury jsou navzájem na sobě hospodářsky interesovány. Československo zaujímá obzvlášť důležité místo v litevském zahraničním obchodu. Projevuje se to tím, že naše republika je mimo Anglii a Německo hlavním litevským dodavatelem surovin a průmyslových výrobků. V poslední době vzájemné styky ožívují a naše hospodářské posice v Litvě se ztužují a to na úkor Německa. Možnosti intensivnější hospodářské spolupráce obou států nejsou posud ani zdaleka vyčerpány.

Po válce zesílily též čsl.-litevské styky kulturní. Hlavní zásluhu o to mají především Litevci, kteří přikládají Praze téměř takový kulturní význam, jako my Paříži. O kulturním sblížení čsl.-litevském horlivě pracují četní litevští absolventi našich vysokých škol a v neposlední řadě důstojníci litevského generálního štábu, studující na naší válečné škole. V Litvě není dnes vzácností, že její významní činitelé dokonale mluví naší mateřštinou a že znají dobře náš národ, naši kulturu a naše poměry. My máme Litevce v tomto směru velmi dohánět.

Politické vztahy Litvy a Československa jsou vřelé. Od vzniku obou republik, po celých 15 let, nedošlo ani k sebenepatrnější neshodě mezi námi a Litvou. Dokonce lze očekávat nejen že tento poměr i do budoucna zůstane nezkalen, ježto mezi Československem a Litvou neexistuje žádná třetí plocha, ale že dojde v dohledné době k mnohem užší kooperaci obou těchto států. Tato kooperace je totiž nezbytnou výslednicí dnešní mezinárodní situace, téže politické role malých národů v poválečné Evropě.

Problém bytí a budoucnosti Litvy i Československa je v podstatě týž. Je to problém malého životaschopného národa, který je nucen hájiti svou státní a národní individualitu proti přirozené rozpínavosti mocnějších sousedů. Tento problém vystoupil v plné intenzitě do popředí světového zájmu teprve za Světové války, kdy však měl poněkud jinou tvářnost než dnes. Tehdy problém malých národů zahrnoval v sobě úsilí malých národů, většinou úpících pod jhem několika málo početnějších národů, o dobytí státní samostatnosti. Nyní v podstatě zahrnuje úsilí těchto malých národů o zachování svých národních států a udržení světového míru.

Těsně po válce nebyly řídké hlasy, velmi pesimisticky nazírající na budoucnost nově utvořených států a státeků. Tyto skeptické hlasy tonuly v mylném očekávání, že se neudrží. Tehdy se však nemyslelo, že by jejich zánik byl v nějaké souvislosti s dravou rozpínavostí imperialismů států velkých, nýbrž důsledkem jejich neživotaschopnosti, nedostatku státotvorné tradice.

Než tato pesimistická očekávání šeredně zklamala. Z malých států byly to zejména Litva a Československo, které prokázaly svou životaschopnost. Vybudovaly vzorně svůj stát, postavily svá hospodářství na zdra-

vý základ. Zároveň se ukázalo, jak pochybené bylo očekávání těchže skeptiků, že tyto nové malé státy budou strůjci nepřetržitých ozbrojených konfliktů, že jejich vznikem se Balkán rozšířil prostorově až k Baltu.

Prof. F. Baudhin v své studii *Considérations sur le développement des petites nations*, uveřejněné před 2 léty v bruselském bulletinu Národní banky, dospěl k závěru, že »dějinný vývoj hospodářství malých národů prokazuje omyly, jichž se dopouští hospodářský imperialismus«. »Není správné se domnívati, že prosperita, bohatství a expanse země jsou funkcí rozlohy jeho území a počtu jejich vojáků neb jejich obyvatel.« K tomuto úsudku dospěl T. G. Masaryk již v svém spise *Nová Evropa*, vydaném na sklonku Světové války, v němž napsal, že »kulturní zdatnost toho kterého národa se nemůže měřit pouze kilometry území a číslicemi statistiky.« Správnost těchto vývodů plně a přesvědčivě podpírají poválečné politické a hospodářské dějiny Litvy i Československa.

Téměř až do letošního vnitropolitického převratu v Německu převládalo takřka obecně mínění, že existence malých životaschopných států v střední a východní Evropě je i pro budoucnost zaručena. Tato důvěra se v prvních letech poválečných namnoze opírala o existenci Společnosti národů. Litva se však velmi záhy přesvědčila o bezmocnosti této mezinárodní instituce, o planosti nadějí z počátku do ní zejména malými národy vkládaných. Myšlenka Společnosti národů je nesporně velmi dobrá, avšak reálný vliv Společnosti národů na utváření mezinárod-

ně-politických vztahů zcela minimální. A to jediné vinou křížících se egoistických zájmů imperialistických velmocí, ke škodě národů malých a v neprospěch udržení světového míru.

Vnitropolitickým převratem v Německu stal se opět hybnou silou evropských dějin pangermanismus. Cílem »nacionálně obzobněného« Německa je nejen soustředění všech Němců v jediném státním útvaru, nýbrž i prostorové rozšíření Třetí říše v směru předválečného Drang nach Osten. Zahraničně politický program hakenkreuzerského Německa je útokem na územní celistvost všech států, sousedících s ním, na existenci malých národů v střední a východní Evropě. Právě tyto pangermánské záměry dávají problému malých národů též dějinný význam, jaký měl za Světové války. Tehdy se jednalo o zlomení pangermanismu osvobozením národů, jím ohrožovaných, nyní jde o udržení státní nezávislosti těchto národů.

Pangermánskou rozpínavostí jsou ohroženy především Československo, Polsko a Litva. Nejvíce však náš národ, podle Masaryka »protiněmecký předvoj všech národů ve východní Evropě«. Všechny státy, kolektivně ohrožené pangermánskou výbojností, nezbytně musí uvažovati o vytvoření obranného souročenství národů ohrožovaných Němci. Nejde o nějakou nepřirozenou konstelaci politickou. T. G. Masarykovi tanula na mysl již v *Nové Evropě*, v níž zdůvodnil, že »řetěz svobodných národů, čelících pangermanismu od Baltu až k Francii, je dán historií

*) *Nová Evropa*, str. 176.

a zeměpisem«.) Vždyť tyto malé státy se nalézají v tak zvaném pásmu menších a malých národů, neobyčejné mezinárodní důležitosti. T. G. Masaryk v svém spisku Nová Evropa osvětlil význam tohoto pásma v spojitosti s německým Drang nach Osten. »Většina válek posledních odehrála se v tomto pásmu anebo má v něm svůj původ; toto pásmo, do něhož se od západu tlačili Němci, z východu Rusové a Turci, bylo a je pásmem politického nebezpečí, nebezpečí pro mír Evropy, národové velicí ohrožují tyto národy malé, bránící svou samostatnost.**)

Po válce, když expanse ruského bolševismu na západ po vojenském nezdaru ve válce polsko-ruské ustala a pokus bolševiků zmocnit se násilím pobaltských států ztroskotal, když Německo bylo donuceno Versaillským mírem se vzdátí svých východních krajů, obývaných neněmeckým obyvatelstvem, a odzbrojití, se zdálo, že je definitivně ukončeno období imperialistických pronikání do tohoto pásma. Leč, jak bylo námi již řečeno, letošním vnitropolitickým převratem v Německu se opět pangermanismus stal hybnou silou dějin, s níž je nezbytno a na dlouhou dobu počítat. Rozpínavost dnešního německého fašistického imperialismu směřuje právě k tomuto pásmu malých národů, jehož mezinárodní význam je tím větší, že dnešní pangermanismus je mnohem výbojnější, plánovitější a brutálnější než pangermanismus vilémovského Německa.

Československo má životní zájem, aby se

*) Tamže, str. 184.

**) Tamže, str. 58.

uskutečnilo obranné souručenství států, ohrožovaných německou výbojností, aby vzájemné svazky mezi těmito státy byly co nejužší a nejprátelštější. Oslabení každého z těchto států bylo by k neprospěchu ostatních sousedů Německa. Proto Československu záleží velmi mnoho na tom, aby Litva byla co možno nejkonsolidovanější, stejně jako je v životním zájmu Litvy, aby mocenské postavení našeho státu bylo co nejpevnější.

Zatím co politickému sblížení čsl.-litevskému nic nepřekáží, poměr Polska a Litvy je jedinečně nenormální. Mezi oběma státy, po staletí poutaných v neposlední řadě nebezpečím hrozcím od Němců, není žádných styků diplomatických ani hospodářských pro násilné odpoutání Vilenska s hlavním městem litevským polským generálem Želigowským.

Považujíc semknutí všech východních sousedů nepokojného Německa za nejbezpečnější a nejúčinnější obranný prostředek proti německé výbojnosti, máme též zájem, aby přestalo napětí polsko-litevské a likvidován smírně spor o Vilensko.

Není nepravděpodobné, že jestliže nebezpečí pangermánské rozpínavosti vzroste, vyřešení otázky vilenské se stane nezbytností. Nejvíce by to prospělo Polsku a Vilensku. Status quo ve Vilensku totiž prospívá několika málo vilenským velkostatkářům polské národnosti, kteří z obavy, aby připojením Vilenska k Litvě nebyly zmenšeny jejich majetkové državy, účastnili a byli inspirátory Želigowského akce, leč je v sil-

ném rozporu se životními zájmy polského státu a Vilenska. Jestliže polská vláda někdy pochopí tento antagonismus zájmový, státu a části své velkostatkářské aristokracie, nebude nic snazšího než sblížení polsko-litevské.

Ještě dnes Polsko se tvrdošíjně vzpírá jakémukoli řešení otázky vilenské. Posud nepotřebovalo nezbytně hledati v Litvě svého spojence. Litva není totiž v normálních poměrech rozhodujícím činitelem mezinárodně politickým. Jinak tomu je však v obdobích srážek imperialistických velmocí středo- a východoevropských, jež se posud odehrávaly ponejvíce v této části pásma malých národů. Samostatná Litva je významná nejen tím, že je mluvčím národa litevského a běloruské většiny ve Vilensku, ale i strategicky. V případě ozbrojeného konfliktu polsko-německého ztěžuje posici Polska poměrně malý a nesnadno hajitelný (zejména v případě spojení anglo-německého) podíl na Baltu. Spojenectvím Polska a Litvy zesílily by námořní posice polské tak, že německé Východní Prusy nebylo by možno uhájiti. Polsko by se nemusilo obávatí napadení ze zadu.

Sblížení polsko-litevské bylo by prospěšné nejen těmto státům, nýbrž nepřímo i našemu. Posílilo by mír nejen v Pobaltí, nýbrž i v celé Evropě. Umožnilo by vytvoření Dohody baltských států, znesnadňovalo značně možnost nejen expanse německé na východ, ale i v budoucnu zcela možné expanse sovětského Ruska na západ. Organickým zpevněním států pásma malých národů by se posílila autorita Společnosti národů; velmocí nemohly by přezíratí tak snadno tuto meziná-

rodní instituci, jejímž cílem je pracovati o zabezpečení světového míru. I dnes jsou platná slova, pronešená dr. E. Benešem v přednášce o problému malých států po Světové válce na londýnské universitě, den po podepsání Locarnského paktu, že »je v celém světě málo států, které by měly tolik skutečného zájmu na tom, aby byl zachován mír, aby autorita Společnosti národů byla co nejsilnější, aby pakt o Společnosti důsledně byl za všech okolností uplatňován, jako je tomu u všech malých států a národů v Evropě.«*)

Dnešní litevský lid prošel ve Světové válce cestou utrpení. Válka rozvrátila jeho hospodářství, učinila z jeho vlasti jeviště krvavého zápolení. Zakusil nejvíce, když zemi obsadili Němci. Ví tudíž dobře, jak cenný statek je mír. Přeje si žít v klidu a pokoji se svými sousedy a zejména s Poláky. Vskutku nezávislá Litva, kdyby mohla žít s Polskem alespoň v tak dobrých stycích, jako žije již od roku 1920 se Svazem sovětských socialistických republik, mohla by dobře plniti své specifické dějinné poslání, dané jí polohou mezi Německem, Polskem a Ruskem: neutralisovati zájmové rozpory těchto svých mocnějších spojenců, býti oblastí národnostního soužití a mostem civilisace a sociálního pokroku mezi západní a východní Evropou.

*

*) Problém malých národů po Světové válce. Praha, 1926, str. 52.

LITERATURA.

- Babickas B., Marių pasakos (Kaunas, 1933).
Behlavý J., Lietuvių-čekų santykiai Didžiojo laikais (Kaunas, 1930).
Binkis K. a Tarulis P., Vilnius 1323—1923 (Kaunas-Vilnius, 1923).
Bossin A., La Lithuanie (Paris, 1933).
Camoglio C., Lituania martire (Rom, 1928).
Conflit polono-lithuanien. Question de Vilna. 1918—1924. Documents Diplomatiques (Kaunas, 1924).
Čiurlionis S., Abrégé d'Histoire littéraire de la Lithuanie (Paris, 1929).
Ehret J., Litauen in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft (Bern, 1919).
Galauné P. a Vienožinskis J., Litauens Konst (Malmö, 1932).
Graužinis K., La Question de Vilna (Paris, 1927).
Gross Leo, Der Memel-Fall (Zeitschrift für Politik, XXII, 8, 1932).
Harrison E. J., Lithuania (London, 1928).
Hurwicz E., Der Neue Osten (Berlin, 1927).
Interprétation du statut du territoire de Memel (Leyde, 1932).
Jakulis J., La Lithuanie Restaurée. Problèmes Economiques, Monétaires et Financières (Louvain-Kaunas, 1932).
Janoušek E., Polsko a Litva (Praha, 1930).
Klimas, Les rapports des nations lithuanienne et polonaise (Paris, 1927).
— Der Werdegang des litauischen Staates von 1915 bis zur Bildung der provisorischen Regierung im November 1918 (Berlin, b. r.).
Krikščiūnas, Die litauische Landwirtschaft (Kaunas, 1933).
Lappo, Lithuanie et Pologne (Monde Slave, 1928).
Lapradelle, Le Fur a Mandelstam. Cousultations sur la force obligatoire de la décision du 15 mars 1923. (Paris, 1928).
Lietuva skaitmenimis 1918—1928 (Kaunas, 1928).
Lietuvos eksportas ir eksporteriai (Kaunas, 1929).
Lietuvos ukis ir rinka (Kaunas, 1931).
Lietuvos statistikos metraštis 1932 m. (Kaunas, 1933).
Lietuvos užsienio prekyba, 1932 m. (Kaunas, 1932).
Martel R., La Pologne et nous (Paris, 1928).
— La France et la Pologne (Paris, 1931).
Martínek V., Z Litvy a o Litvè (Praha, 1926).
Mauclère J., Sous le ciel pâle de Lithuanie (Paris, 1926).
Meillet, Les Langues de l'Europe Nouvelle (Paris, 1930).
Die Milchwirtschaft in Litauen (Kaunas, 1930).
Mitteilungen der Handels- und Industriekammer Kaunas (Kaunas, 1929).
Mortensen H., Litauen: Grundzüge einer Landeskunde (Hamburg, 1926).
Natkevičius L., Aspect politique et juridique du différend polono-lithuanien (Paris, 1930).
Question de Memel, Documents diplomatiques (Kaunas, 1923, 1924).
Rolnik H., Die baltischen Staaten, Litauen, Lettland und Estland und ihr Verfassungsrecht (Leipzig, 1927).
Rutenberg G., Die baltischen Staaten und das Völkerrecht (Riga, 1928).
— Litauen, Russland und das Wilnaproblem (Breslau, 1928).
Sobolevitch Z., Les états baltés et la Russe soviétique (Paris, 1932).
Sruoga K., Die Wirtschaft der Republik Litauen und ihre Noteemision (Kaunas, 1931).
Valsonokas R., Klaipėdos problema (Klaipėda, 1932).
Vidunas W. St., Litauen in Vergangenheit und Gegenwart (Tilsit, 1916).

— Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen (Tilsit, 1932).

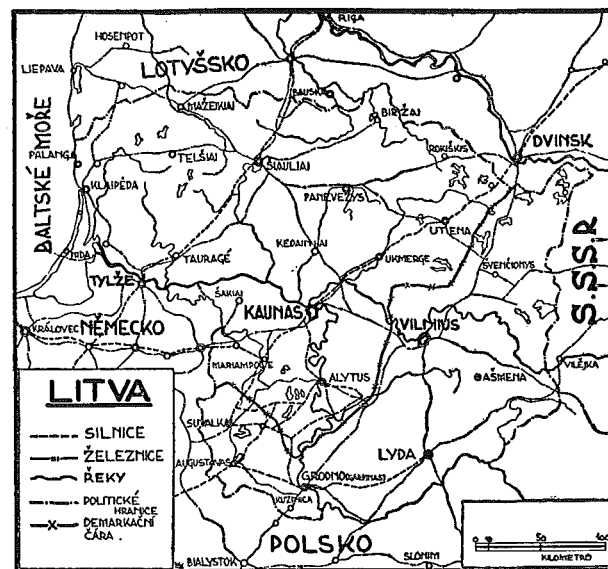
Vozka J., Litva-Lotyško (Praha, 1931).

— Polsko, žalář národů (1932).

Vymazal Fr., Litevsky snadno a rychle (Praha, 1902).

Výstava baltické knihy (Praha, 1933).

Wauters A., Réforme agraire en Europe (Bruxelles, 1928).

O B S A H :

	Str.
Úvodní slovo (poslanec Ing. Jaromír Nečas)	9
Úvod	13
Litva — klíč k situaci ve východní Evropě	23
Problém kooperace baltských států	33
Vilensko — životní zájem Litvy	43
Klaipeda — hospodářská nezbytnost Litvy	92
Země hospodářských možností	101
Zemědělství — základ hospodářské existence	105
Litevská pozemková reforma — předpoklad ná- rodního blahobytu	124
Družstevnictvím k hospodářské prosperitě	132
Průmysl nepřiliš »průmyslový«	136
Litva v mezinárodní hospodářské součinnosti	139
Státní finance, měna a banky	145
Státní hospodářství	155
Osvětou k svobodě	158
Litva a Československo	193
Literatura	202

SEMINÁŘI

Hist.-práv.

KRISTOVNA

oddělení

JAROSLAV VOZKA: LITVA —
KLÍČ K SITUACI VE VÝCHODNÍ
EVROPĚ. — VYDAL V ZÁŘÍ 1933
OTTO GIRGAL V PRAZE XVI. —
TISKL PRAGOTISK, PEROUTKA A
SPOL., TAMTÉŽ. OBÁLKU A PŘÍ-
LOHY VYTISKL A. NEUBERT A
SPOL. x x x x x x

REV15

ÚK PrF MU Brno

3 1 2 9 S 0 1 1 0 4